

3. A-4563
A. AUDOVA

**ELU
JA
ELUKORRALDUS
I**

KÜ. LOODUS. TARTUS

Arvo Ylppö

Dr. med. et chirurg. Lastehaiguste professor Helsingi ülikoolis.

Ema rinnalapse hoidjana ja toitjana

Soomekeelse väljaande II trüki järele tõlkinud
Joosep Teinman ja Richard Janno.

108 lk. 55 pilti. Hind 200 marka.

RAAMATU SISU:

I. Ema. Raskejalgsus ja lapsevoodi. Kehahoid. Rindade hoid. Sünnitus. Lapsevoodi.

II. Laps. Vastsündinu. Imev laps. Keha ja vaimline arenemine. Loomulik ja kunstlik toitmine. Üksikasjalisemalt kunstlikust toitmistest. Lisatoit. Rinnalapse hoid, Vann. Pea puhashoid. Kütte hoid. Nahajahude tarvitamine. Rinnalapse riietus. Voodi. Lastetuba. Rinna- ja väikelapse mängimisest. Rinnalaste haigustest ja nende ravitsemisest. Üldiselt. Nabanööri ja naba hoiust. N. n. külmetushaigused: kõha, nohu. Kõrvajooks. Kop-supõletik. Toitumisrikked. Rinnalaste suurest surevusest suvel ja mõned nõuanded kuumaks ajaks. Krampihood. Tagant-printsimine. Nahahaigused. Nakkavad haigused. Differiit. Siifilis. Tuberkuloos. Rahiit ehk inglishaigus. Enneaegu-sündinu (ja kaksikud). Enneaegu-sündinu hoid, arenemine ja toitmine.

III. Lisa. Keedujuhatused (toiduretseptid) imejale ja üldse väike-
sele lapsele sobivate piima- ja muude toitude ning roogade valmistamiseks ja tarvitamiseks.

Laste kidurus ja surevus on Eestis võrattu suur, eriti rinnalaste juures.

Väikelaste surevuse ja haigeksjäämise tähtsamaks põhjuseks on see, et emal või laste hoidjail puudub tihti peale arusaamine lapse korrapärasest toitmistest ja hoiust, ja sellepärast langeb väikelapse elu nii tihti noore ema katsete ohvriks, nii-öelda „õpperahaks“.

Kohutavalt tappev ilma- ja vabadussõda on selgesti näidanud, misuguse tähenduse peame andma tervele ja võimsale tõusvale põlvele. seepärast pöörab tänapäevane arstiteadus erilist tähelepanu lapse kui tulevase ühiskonna alusobjekti peale, keda esimesist eluaastaist alates tuleb terve ja elujõuline hoida.

Käesolev raamat pakub lapse emale nõuandeid ja näpunäiteid, mis ta just väikelapse toitmise ja hoiu suhtes kõige hädapärasemalt tarvitseb.

Seesugune kirjandus on meil õige piiratud, mille tõttu tuleb tõsiselt tervitada soome kuulsama lastekaitse-tegelase prof. Arvo Ylppö teose ilmumist eesti keeles.

Raamatu eriliseks hüveks tuleb lugeda tema lühidust ja asjalikkust, mille tõttu ta võrdlemisi vähesel lehekülgede arvu puhul võimaldab ülevaadet ja seletust kõigist laste toitmise ja tervishoidu puutuvatest küsimustest, olles sellega ustavaks käsiraamatuks emadele, iseäranis neile, kellel piiratud aja pärast suuremate teoste tarvitamine võimatu.

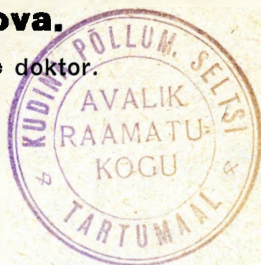
Silmas pidades suurt hõlbustust ja abi, mis Arvo Ylppö raamat annab emadele lastehoiu, on ta lühikese ajaga paljudesse kodudesse tee leidnud.

Arvo Ylppö „Ema rinnalapse hoidjana ja toitjana“ ei tohi sellepärast puududa ühelgi noorel emal, kes, armastades oma last, tahab temast elujõulist kodanikku kasvatada.

A-4563iv

A. Audova.

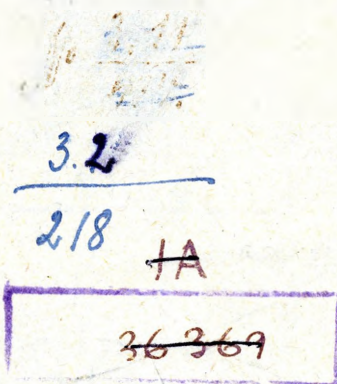
Loodusteaduse doktor.

ELU JA ELUKORRALDUS.

I.

KUDINA POLLUM. SELTSI
AVALIK RAAMATUKOGU

K./Ü. „LOODUS“ TARTUS 1926.

K./Ü. „Looduse“ korrektor M. Bekker.

A-4563_{IV}

2

H. Laakmann, Tartus.

Eessõna.

Meie ajal pole enamikule midagi aus ja kallis, vahest välja arvatud isiklik lõbu, ükskõik, kas hea või halb. Vähe peetakse lugu oma kaasinimesist ja vähe aimatakse nende ühiskondlikku ülesannet. Väga ohtralt ja kergesti purustatakse inimest, pillatakse varandusi, energiat. Sageli räägitakse halvaks panevalt ja pilkavalt kõrgeist eetilistest õpetustest, uskudest ja isegi teadusest. Harilikult ei peeta koguni tarvilikuks tutvuda teadusega või usu ja eetikaga. Vahest öeldakse ka, et teadus on hävitanud usu, ent teadus ise on kuiv ja ei suuda rahuldada inimest, ei suuda täita ülesannet, mis oli usul. Nii pole laiule kihele kallis teadus ega pole enamasti olemas hea poole viivat usku. Pole ka laiaulatuslikku eetilist ilma-vaadet. Ja vähe tuntakse elu seadusi ning arenemise tingimusi. Põhjenduseta öeldakse ka, et pole midagi absoluutset, kindlat, mille poole püüda. Muigavalt küsitakse: »Mis on tõde ja mis on hea?« Kui palju päid, niipalju vaateid. Enamiku »aateks« on maitsta võimalikult rohkem meelelisi mõnusi. *Panem et circenses!* Leiba ja mängusid! Rohkem ja paremat toitu, rohkem lõbustusi! Ning isegi meieaegsed haritlased ja kunstnikud on veel suurelt osalt piiratud ja ühekülgse haridusega ning seepärast piiratud silmaringiga ja selgumata sihtidega.

Pea üldiselt elatakse umbkaudu kobades, juhuste aetuna ja valetel rännates. Sihita aletakse tormisel merel, kus hulgana hukutakse ja raskesti kannatatakse. Pole silmapiiril ühtki ilusat saart, kuhu kõik rõõmu ja hoolega sõuaksid ja tüüriksid. Pole ühtki aadet, mis ligikaudugi kõiki valdaks. Kas on üldse midagi?

Tõtt on ammu kuulutatud ja kuulutatakse ka nüüd. Ilusaid aateid ehk kõrgeid ideaale on ikka olnud ja on ka nüüd. Pole kaugeltki varisenud kõik endised ideaalid ja pole puudus praegusist. Kes niiviisi arvab, see ei näe neid ideaale ja tõtt

või ei tahagi neid näha ning loobib neid poriga. Ja vahest kaetakse niiviisi poriga mõnigi kaunis aade ja tõde. Ent tarvis eelarvamisteta uurimisel eraldada tõde varest. Tarvis tunnustada tõde, mis juba ammu öeldud, ja kokkukõlastada ning täiendada praegusaegsete tõdedega. Niiviisi saame ajakohase tõe ja ajakohased ideaalid, mida tarvis teada ning austada.

Meil on demokraatlik vabariik. Rahvas on valitsejaks. Ent kuidas on võimalik püüda ühiselt paremuse poole, kui pole ühiseid sihte? Kuidas suudab rahvas hästi valitseda, kui kõigil pole selge, mis hea ja mis kuri? Kui aga pole ühiseid sihte, siis on tagajärjeks see, et igaüks veab koormat oma suunas, nagu Krõlovi valmis luik, vähk ja haug, ent siis ei nihku koorem paigast. Ning nii tehakse nüüdsel ajal! Erakonnatülidel ja klassivõitlusel pole lõppu — ja elukorraldus ei taha kuidagi viisi nihkuda paremuse poole.

Nagu tuntud ühiskonnateadlane G. Simmel põhjendades kirjutab, ei seisa kollektiivse ehk ühise tegevuse iseloom mitte osavõtjate aritmeetilise keskmise tasapinna kõrgusel, vaid palju madalamal, sest madalamal astmel olijad ei suuda tõusta kõrgemal olijate tasapinnale, kuna kõrgemad suudavad kergemini laskuda madalamale tasapinnale. Et aga ühiskond suudaks toimida kõrgemate juhtide järele, selleks peab ta ise tõusma kõrgemale. Laiemate rahvakihtide kõrgemaletõusmine aga ei ole võimalik ilma täielikumate teadmisteta ja sügavamate tunneteta. Ei saa tõusta demokraatliku riigi rahvaelu kõrgele järjele, kui rahvas — valitseja ise — madalal, kui rohkesti väärarusaamisest.

Elu on nüüd korratutes. Kuidas elu korraldada, seda on tarvis teada igal demokraatliku riigi kodanikul. Ei või me kiidelda, et igaühel oleks ses suhtes kõik selge. Ei või ka kiidelda, et oleks tehtud palju selgitustööd. Pole meil palju ilmavaate ja elukorralduse küsimusi käsitlevaid töid. See asjaolu takistab aga selgusele jõudmast elulises küsimuses, takistab vaimlist arenemist. Nii ei saa kujuneda tubli ning seisukoha kõrgusel olev haritlaskondki, kes on rahva elus ajuks. Ja kui pole haritlaskond küllalt kõrgele arenenud, kuidas suudab ta siis juhatada laiemaile kihele õiget teed ja neid kõrgemale kaasa tõmmata, — kaasa elu ilusamaks ja paremaks kujundamise otstarbel.

Käesolev töö tahab ilmavaate ja elukorralduse küsimusi vaadelda lähtudes kõige pealt loodusteaduste aluselt. Ta tahab olla väikeseks, meie olude kohaselt, populaarseks katseks küsimuse lahendamisel, millised eesmärgid ja millised tulevikuperspektiivid tuleksid paremusele püüdjail üles seada ja millised on selleks abinõud. Vahest on sihid osalt väga kauged, ent see ei tee ju viga. On silmapiiril kõrged tähised, siis on seda vähem võimalust ära eksida õigelt teelt. Muidugi on mõtted, mis esindatud käesolevas teoses, peaaegu kõik leida vastavas kirjanduses. Ent autor loodab, et loodusteaduse lähtekoht aitab kindlate aluste otsimisel kindlamini õigele teele ja aitab valgustada mõndagi küsimust paremini. Muidugi ei saa väike teos puudutada ja lahendada kõiki küsimusi, ent rea tähtsamate küsimuste kohta on esitatud seisukoht. Ning tähtsamais küsimusis ongi ühinemist tarvis ja neid peavad teadma laiemadki kihid, vähemalt kokkuvõtliku teose kaudu, mis kergemini kättesaadav. Lähemad üksikasjad olgu eriteadlaste lahendada.

Olles juba aastate vältusel võimalust mööda igapäevase töö kõrval kontakti pidanud siin käsitletavate küsimustega, ei suuda keelduda seisukohta võtmast küsimuste kohta, mis teinud praegusaegsete inimeste elu nii viletsaks ja raskeks. Ammu on kirjutatud ja räägitud elu paremaks kujundamise tarvidusest ja võimalusist, ent ikka vähe on tehtud ses suunas. Tähelepanu on pöördud liialt palju mujale ning jõudu on kulutatud rohkesti tühiseis asjus. Elu on jäetud hooletusse: tema eest ei hoolitseta otstarbekohaselt. Elu seadustega tutvumine ja laiemate kihtide nendega tutvustamine on otsekui unustatud. Elu aga ei saa leppida sellega. Elu loob enesele kohased ehk soodsad tingimused või lämbub.

Kuidas elu heaks korraldada, sellest on kirjutatud ja jutustatud juba paljud suurvaimud. Osakese sellest kallist varast tahab käesolev teos levimiseks edasi anda. Ta tahab tähelepanu juhtida sellele, mis elus oluline.

Kuigi teoses pole selgitatud elukorralduse ja tuleviku sihid kõigis üksikasjus ja tervikuna, ent kõik see ei õigusta vaikimist, sest selgust on meieaegsesse hävitusrikkasse ellu tarvis. Pole võimalik vaadata vaikides, kuidas vale valitsema tikub ja tõde varjatakse. Seda aga ei või teha, sest üksnes tõde võib viia heale elule. Peab julgust olema vaadata tõele näkku, kuigi ta ei peaks meeldima. Ei ole tõde mood, et teda võib valida oma maitse või tuju järele. Pole elu plastiliin,

mida igaüks võib vormida oma heaksarvamise järele. Elu on looduse avaldus ja alistub looduseseadusile. Ei ole küllalt, kui käsitellakse üksik-küsimusi, vaid on tarvis lahendada ka üld-küsimusi ja luua side üksikasjade vahele. Tarvis on selgust, vähemalt osaliseltki, sest muidu pole üldse teada, kuspool valgus. Vaim ihkab pimedusest valguse poole — ja kes suudab seda paremini näidata kui käesolev teos, see pidagu oma pühaks kohuseks seda viivitamata teha, eriti tehku seda need, kellele see juba tegevusala järele otsesemaks ülesandeks kui allakirjutanul.

Osa küsimuste kohta, mis käsitletud käesolevas teoses, on allakirjutanu avaldanud juba varemini ajalehtedes ja ajakirjades artikleid, eriti ajakirjades »Loodus« ja »Vaba Sõna«. »Vabas Sõnas« ilmunud artikkel on mõnede muutustega üle kantud käesolevasse teosesse järgmiste pealkirjade all: »Riik ja organism«, »Puudused ühiskondliku elu korralduses« ja »Nõiaring ehk elukindlustus isiklikul algatusel«.

Teose esimese osa käsitusvalda kuuluvad üldjoonis isikliku ja ühiskondliku elu tingimused, seadused ja korraldus. Teine, kavatsatud osa, sisaldaks vaimu- ja hingeelu avaldused.

Kui käesolev teos sunnib inimesi natukegi rohkem järelemõtlemisele, siis on ta täitnud oma ülesande.

Mõnede näpunäidete eest avaldan tänu P. Treiberg'ile ja H. G. Perlitz'ile.

Elvas, 31. juulil 1925.

Aleksander Audova.

I.

Maailm ja inimene.

Oh, inimesekesed, inimesekesed! Mis jääb järele neist kikhkavaist pettekujutlustest, milles teie hing ümber eksib! Täna veel arvab üks rabakangelane peremeest mängida võivat teise enesetaolise elu ja surma üle, aga juba homme segab ta oma põrmu maa põrmuga. Teie ees, teie taga, teie üle ja all on lõpmatus. Aga selle asemel, et ennast oma tähel teostada nagu taevaelanikud, muudate teie üksteise kooselu viha ja vaenu tuliseks põrguks. Teie kuriteolised kujud tulevad hämarast ja kaovad hämarasse.

Kõige tegelikumad inimesed elavad kõige petlikumat paiste-elu enesele aru andmata, kes nad on, mis nad teevad ja kuhu nad lähevad!

G. Suits, Kõik on kokku unenägu.
Tartu, 1922. Lk. 6.

Maailma-ruumis asetseb maakera ja temal elab teiste elusolevuste seas inimene.

Igal inimesel on iseenese isik — »mina« — keskpunktis. Vahet pidamata ja määramata suurel hulgal tuleb organeilt ärritusi aju. Lihaseist, tasakaalu-organeist, seedeorganeist ja teisist sisemisist organeist vastuvõetavate ärrituste varal saab inimene järjest teateid oma organismi seisukorrast. Kompimis-, maitsemis-, haistmis-, nägemis- ja kuulmismeele kaudu tulevad ärritused, mille järele otsustatakse muutusist, mis toimunud või toimumas oma organismi ümbritsevas keskkonnas. Iga inimene teab ning aistib (tunneb) kõige pealt ja vahetult üksnes seda, mis toimumas tema organismis ja mis peitumas tema hinges ning mõtteis. Mis teised inimesed aistivad ja mõtlevad, seda ei aistita ja teata otseselt. Kõigest, mis toimub eemal, väljaspool oma meeleorganite tegevuspiirkonda, saame teada üksnes kaudselt, harilikult kaasinimeste teadete põhjal.

Mõtted on enamasti seotud inimese enese isikuga. Enese isik tundub olevat harilikult tähtsam kõigest. Inimene hindab

nähtusi ja asju harilikult ikka enese seisukohalt ja juhib oma tegevust enese huvides.

Inimene teab, et ta on maakeral vägevaim elusolevus, kes võitnud kõik teised elusolevused.

Inimene on maakeral suurimaid elusolevusi. Nii näiteks on inimene mesilasega võrreldes otse hiiglane (ligi miljon korda raskem). Ja mesilane on omakord pisikesest bakterist kümned miljardid korda suurem. Nii siis on inimene bakteriga võrreldes tõesti ülisuur elusolevus.

Peale inimese kehalise suuruse on nimelt mõistus see tegur, mille varal ta on võitnud enesest suuremad ning tugevamadki loomad ja tõusnud maakeral valitsevale kohale. Inimene näeb, et pole looma, kes suudaks võistelda temaga ligikaudugi mõistuse suhtes. Mõistuse varal on pannud inimene loodusejõudki enese teenistusse.

Inimene on targeim ja vägevaim elusolevus maakeral.

Ühenduses sellega on inimeses suureks kasvanud enese vägevuse ja väärtuse tunne ja ta nimetab end sageli looduse kuningaks.

Iga inimese lähemas ümbruses on elamas rohkem või vähem teisi inimesi. Ent iga antud inimene ise ja tema lähemad moodustavad üksnes väikese osakese kõigist inimesist; kes maakeral elamas. Nagu kindlaks tehtud, on maakeral ligi 1800 miljonit inimest. Ja kõigil neil on enese isik keskpunktis. Ent kuigi iga inimene ise ennast kõige keskpunkti seab, siiski ei ole peatuma jäänud sellele seisukohale. Ei ela iga üksik inimene täielikult oma-ette, vaid inimesed on koonduvad, ühinenud perekondadeks, riikideks jne., tunnustades seega teistegi elamisõigusi. Ei ole inimene jäänud peatuma üksnes enese »mina« kitsaste huvide juurde, vaid ta õppis tundma kaugematki ümbrust. Mõtles inimest on ikka huvitanud needki asjad ja nähtused, mis otseselt ei puutu »minasse«. Uuritud on kõiksuguseid nähtusi. Teadlased on agarasti korjanud, otsekui mesilased, väikeste hulkade viisi suure kogu teaduslikke andmeid ja tõdesid ning on lahendanud hulga tumeda küsimusi. Paljude aastasade vältusel kogutud materjalid teavad mõndagi jutustada sellest, mis on väljaspool antud isiku kitsast silmaringi ja kitsaid kogemusi. On kogutud teadmisi, missugused inimesed elavad mujal mail, kuidas nemad töötavad ja elavad. Tundma on õpitud rahvaid, keda maakeral üle poole tuhande. Teadus võib jutustada kõigist riikidest, mida maakeral 70 ümber. Samuti võib

teadus jutustada palju taimist ja loomist, mineraalest ja teisist keemilisist ühendeist, maakerast ja teisist taevakehist.

Harilikult on maa-ala, kus inimene oma elu jooksul liigub, õieti väike. Ja veel vähem on see maa-ala, mida ta võib korraga näha. Linnas varjavad silmaringi juba mõned meetrid eemal asetsevad majad, vabrikud või pargid. Maal asetsevad silmapiiril vähemalt mõni kilomeeter eemal metsad, kingud või mäed. Erakorral küünib vaade mitmekümne kilomeetri kaugusele. Ent kõik see ala, mida inimene võib korraga näha, on üksnes pisike osake maakerast. Teaduslikud uurimused on näidanud, et maakera ümbermõõt on 40 000 kilomeetrit. Oleks võimalik käia ümber maakera jala, siis peaks inimene, kes päevas käib 50 kilomeetrit, kõndima 2 aastat ja $2\frac{1}{2}$ kuud, enne kui ta jõuaks korra ära käia ümber maakera. Ehk küll maakera pinnal leiab elamisvõimalusi väga palju inimesi, siiski on veel rohkesti maa-alasid, kuhu üldse pole sattunud inimese jalga, ning palju on maa-alasid, kust inimene ei ammuta omale tarbeaineid. Troopika põlis-metsad, Siberi taiga, paljud rohtlaaned, mis kõik võtavad oma alla mitmeid tuhandeid ruutkilomeetreid, seisavad kasutamata ja elanikkudeta. Lõpmata laialdased kõrved, polaar-maad ja mõned mäetipud on harva kannud oma pinnal inimest. Suured on mandrid, ent veel palju suurem on ookeanide pindala. Tõesti suur näib olevat maakera. Ent maakera on üksnes vähemaid taevakehi. Päike, mis asetseb maakerast 149 500 000 kilomeetrit eemal, on suurem maakerast 1 300 000 korda. Mitukümmend kuni üle 1000 korra suuremad maakerast on ka rida teisi planeete (Juppiter, Saturn, Uraan, Neptun), mis tiirlevad muutmatu looduseseaduse alusel päikese ümber samuti kui maakera. Ning kinnistähed, mis säravad taevavõlvil väikeste täppidena, on samuti hiiglasuured päikesed, mis saadavad oma kiiri maailma-ruumi. Nad näivad pisikestena üksnes seepärast, et nad asetsevad väga kaugel maakerast. Kuna päikeselt tuleb valgusekiir $8\frac{1}{8}$ minutiga maakerale¹⁾, nõuab valgusekiire kinnistähedelt maakerale jõudmine kümneid, sadasid ja tuhandeid aastaid. Nii kaugel on nad!

Palju miljoneid on kujutlemata suures maailma-ruumis neid tulikuumi tähti, mis hiilates saadavad oma kiiri igale poole maailma-ruumi. Ning veel rohkem on ilmaruumis tae-

¹⁾ Valguse kiirus on 300 000 kilomeetrit sekundis.

vakehi, mis on jahtunud ja ei hiilga enam ning pole seepärast nähtavad. Hämmastavalt palju on taevakehi ja hämmastavalt suur on maailm. Maakera on üksnes väike päikesesüsteemi planeedike arvurikaste taevakehade seas. Imestuse ja aukartusega suudame kujutella maailma, kosmose suurust. Kosmose ehk kõiksuse suurust silmas pidades ei saa inimene tunda ja mõtelda, nagu oleks tema »mina« mõnesuguseks keskpunktiks, mille ümber keerleb kõik muu.

Maakera, nagu ka teised planeedid ja päike, on tekkinud ühisest udugogust, mis tihenes ning soenes. Ühisest tiirlevast massist eraldusid üksteise järel osad, mis moodustasid planeedid. Udukogust tihenemise tagajärjel kujunenud planeedid ja päike moodustasid tulikuumad kuulid, mis viimaks jahtuma hakkasid. Nagu spektraalanalüüs näitab, leiduvad ilmaruumis olevais udugogudes kerge aatomikaaluga elemendid. Kõrgetemperatuurilised valgedki tähed koosnevad väheseist ja kerge aatomikaaluga elementidest. Madalama temperatuuriga taevakehal on spektraalanalüüsi järele rohkem elemente, eriti raskema aatomikaaluga metalle (kollakad tähed!). Veel rohkem jahtunud taevakehadel leiduvad keemilised ühendid (punased tähed!). Taevakehade uurimise alusel ei või kahelda, et ka päikesesüsteemi liikmeil (ühes maakera) on toimunud alaline füüsikaliste ja keemiliste tingimuste ning olekute muutumine.

Maakeragi koosseis on kahtlemata muutunud. Temalgi on toimunud elementide muutumine ja on tekkinud mitmekesised ühendid. Mitmekesised orgaanilised ühendid, nagu nad praegusel ajal olemas, võisid tekkida alles siis, kui maakera pinna temperatuur oli madalale langenud.

Tekkis maakera jahtumisel pinnale kindel koor ja ulatus jahtumine alla vee keemise temperatuuri, siis võis koguneda maakera pinnale vesi. Ning alles pärast veekogude maakera pinnale tekkimist võisid ilmuda esimesed lihtsad elusolevused, sest elu pole ju võimalik ilma veeta ja kõrges temperatuuris. Palju muutusi oli juba toimunud maakeral ning üheks järjekorraliseks muutuseks oli elusolevuste tekkimine. Enne seda muutusid elemendid ja tekkisid uued ühendid ning järk-järgult kujunesid säärased ühendid, nagu nad esinevad elusolevuses. Nende ühendite vastaval kombineerumisel hakkasid toimuma keemilised reaktsioonid, mis iseloomustavad elusolevusi. Nii tekkisid, nagu oletavad põhjendatult teadlased, elus-

olevused nende füüsikaliste ja keemiliste muutuste ahela tagajärjel, mis maakeral juba enne elusolevusi toimusid. Nii tekkisid elusolevused alaliste muutuste lõpupoolse ja kõrgema astmena, füüsikaliste ning keemiliste nähtuste uue avaldusvormina. Tekkisid lihtsad elusolevused, lihtsad taimed ning loomad. Ilesugused olid alguses taimed ja loomad ning nad on signinud maakeral sadade miljonite aastate vältusel. Ent nagu ikka oli toimunud ja toimus maakeral muutumine, nii jätkus muutumine ka elusolevuste — taimede ning loomade — ehituses ja eluviisis. Muutumiste tagajärjel tekkis viimaks inimene.

Põlvest põlve on elu edasi andunud ja arenenud. Looduse imestamisvääriliste seaduste järele on meid sünnitanud meie vanemad, keda omakorda on sünnitanud nende vanemad, nii edasi kuni ülikaugesse minevikku, loomaliste esivanemateni. Kõikvõimsa looduse seaduste järele tekkis elu ja tekkisid loomalisist esivanemaist esimesed inimesed.

Inimene on pisike osake rahvast ja veel pisem osake inimkonnast. Inimene on pisike elusolevus väikesel maakeral, mis liikumas lõpmatus ilmaruumis, kustuhanded miljonid suuri taevakehi.

Loodus on inimese tekitanud, temale elu »kinkinud«.

Oleme kõik emakese looduse lapsed ja elame tema seaduste määramisel. Oleme kõik ühe isa lapsed, oleme vennad.

Inimene on osake loodusest, osake ääretust kosmosest, osake kujutlematust suurusest.

Oleme sünnitatud oma emast väetikesest olevusena ja oleme esimese osa oma elust abitud ning oskamatud. Kasvades õpime nähtusist aru saama. Järk-järgult algab töö ja tegevus, mis tarvilik enese ja oma lähimate eluks. Nii elame maakeral mõnikümme aastat ja vaibume tagasi maakera põue.

Iga inimene on surelik.

Nagu inimese tekkimine ja sündimine, nii toimub ka tema surm looduse seaduste alusel, mis inimese kui looduse osakese üle valitsevad. Ses mõttes pole inimene looduse kuningas, vaid kõikisuse seadusile alistuv elusolevus.

Üürrike on olnud inimkonna elu võrreldes sadade miljonite aastatega, mil elu maakeral juba olemas olnud. Ning üürrike on üksiku inimese elu võrreldes ajaga, mil elu maa-

keral olemas. See on otsekui sekund mitme nädala kõrval. Ja lõpmata lühike on elu võrreldes igavikuga.

Ent elu vältab vahet pidamata. Mulla-põue varisenute asemele sünnivad ikka jälle uued inimesed.

Inimene on pisike ja ajutine osake ääretus maailmas, kosmoses, mis püsib igavesest ajast igavesti, maailmas, kus toimub alaline muutumine. Muutunud on maa-kera, muutunud on elusolevused, muutunud on riigid ja inimesed. Püsiv on energia ja matera.

Udukogust tekivad taevakehad, nad muutuvad järjest ning viimaks purunevad nad kokkupõrkeil uuesti udukoguks, mis jälle moodustab taevakehad. Taevakehade hävimine ja uuestitekkimine kordub. Arvatavasti kordub ka elu hävimine ja uuestitekkimine. Pole mingisugust põhjust arvata, nagu oleks maakera ainuke taevakeha miljoneist, kus elu tekkinud ja areneb. Pole põhjust arvata, et igaviku väl-tusel ei ole olnud iialgi kuskil mujal elu.

Ning arvatavasti tekib tulevikuski elu ikka sel või teisel taevakehal, kus tingimused soodsad.

Elus ja elutu loodus.

Elutu looduse nähtused on märksa lihtsamad elusa loo-duse nähtusist. Elusas looduses esineb hulk sääraseid aval-dusi, mida elutus pole leida. Elusolevuste keemiline koos-seis on märksa keerulisem ehk tüsilisem kui ühelgi elutul asjal. Elusad olevused koosnevad valkudest (munavalgeist), süsivesikuist (suhkur, tärklis, tselluloos) ja rasvadest, mis ei teki vabalt elutus looduses. Peale selle leiduvad elusas aines veel mitmesugused mineraalained. Osa loendatud aineist, eriti valgud, on ülitüsilise ehitusega. Kuna elutu looduse füüsilised ja keemilised protsessid on juba võrdlemisi hästi teada, on elusolevuste uurimine veel võrdlemisi vähe ede-nenud, sest nende uurimisel teeb suuri raskusi koosseisu kee-rulisus ehk tüsilisus.

Iga elus olevus võtab vastu toiteaineid ja sarnastab neid. Sarnastatud ained muutuvad elutegevusel ja eritatakse viimaks lihtsate ühenditena, kusjuures kulub lähteaineis peituv keemiline energia elutegevuseks. Iga elus olevus omab võimet kasvada,

vigastatud kehaosi teatava määrami uuendada ja sigida. Iga elus olevus omab ka ärritatavusvõimet. Lihtsam ärritatavuse avaldus on liikumine. Tüsilisema ärritatavuse avalduse hulka kuulub ergukava tegevus, eriti tema kõrgemais avaldusis. Väliste ärrituste vastuvõtmiseks on kõrgemal loomil olemas meeleorganid — silmad, kõrvad, kompimismeel, temperatuurimeel, kehaseisundi-meel jne., — mis ühenduses vastavate ergukesetega¹⁾. Ergukava tegevuse avaldustena esinevad refleksid, automaatsed liigutused, instinktid (loomusund), aistingud, tunded ja mõistus.

Loendatud avaldused ei esine elutus looduses. Nii näiteks ei tarvitse elutu looduse asjad toitu, ei sigi ega oma iseseisvat liikumisvõimet ning ergukava tegevusele vastavaid ärritatavusvõimeid.

Muidugi ei ole elusa ja elutu looduse nähtuste vahel põhimõttelist ehk olemuslikku vahet. Elusais olevusis on leida samad elemendid ja samad energiailmingud, mis esinevad elutus looduses. Pole leitud elusa olluse koosseisus mingit iseäralist elementi ega iseäralist energiailmingut, vaid esinevad elutus looduses olemasolevad. Ning pealegi on juba suudetud kunstlikul või sünteetilisel teel valmistada suur hulk neid keemilisi ühendeid, mis esinevad elusais olevusis. Peale selle on suudetud esile kutsuda kunstlikul teel suur hulk eluavalduste sarnaseid nähtusi. Ainevahetus, kasvamine, regeneratsioon, sigimine, liikumine ja ärritatavus esinevad vastavil kunstlikel katseseadeil elutute ainete muutusil, iga avaldus üksikult või mitu korraga koos. Kolloidkeemia võib järele aimata rida nähtusi, mis toimuvad muidu üksnes elusas looduses. Kõigi nende mainitud arvurikaste uurimuste järele on selge, et elusa ja elutu looduse vahel pole haigutamas kuristikku. Eluavaldused on mitmekesised ja tüsilisemad üksnes seepärast, et elusa aine koosseisja ehitus on erakordselt tüsiline ehk keeruline.

Põhijoonis on elusa ja elutu looduse vahel palju samast ja sarnast. Elutu looduse ained ja energiailmingud kombineeruvad elusolevuis säärasel kombel, et tulevad esile uued avaldused, mis on tüsilisemad. Elusaine omapärane koosseis ja ehitus ehk struktuur võimaldabki omapä-

¹⁾ Kese = keskkoh, tsentrum.

rase tegevuse. Üks ja sama energiamüümine võib ju mitmeti avalduda, sõltudes (olenedes) tingimustest. Nii näiteks avaldub elekter hõõglambis, telefonis, raadios ja äikeses erilisel viisil, sõltudes tingimustest ja eriti riistade ehitusest.

Kõik elusais olevused leiduvad ained ja energiamüümingud on pärit elutust loodusest. Elutuist aineist, mida taim ammutab mullast ja õhust, loob taimis peituv leheroheline ehk klorofüll päikese valguse abil elusaine. Taimis peituvaid toiteaineid tarvitavad loomad, kusjuures loomaline keha valmistab neist oma elusaine. Nii koosnevad loomadki aineist, mis pärit mullast ja õhust, ent taimis uuteks ühendeks ümber töötatud päikese energia varal. Nii saab iga taim, iga loom ja iga inimene ained ja energiad, mis neis olemas ja teotsemas, lõpetaks elutust loodusest — mullast, õhust ja päikese kiirgamiselt. Ning elutuist aineist on kõige tõenäolikkuse järele elu alguseski tekkinud. Elusolevused ilmuvad võrdlemisi hilja, pärast kaua väldanud maakera arenemist, pärast seda, kui elutute ainete ja energiatega arenemine oli juba läbi käinud pika tee. Elu on elutus looduses esinevate algainete ja energiatega ilmingult kõrgeim avaldusvorm, pika arenemise saadus.

Kõik inimesed koosnevad ühesugusest looduses esinevaist keemilisist elementidest ja ühtedest ning samast keemilisist ühendist. Ühed ja samad looduse jõud ehk energiamüümingud on igaühes tegevad.

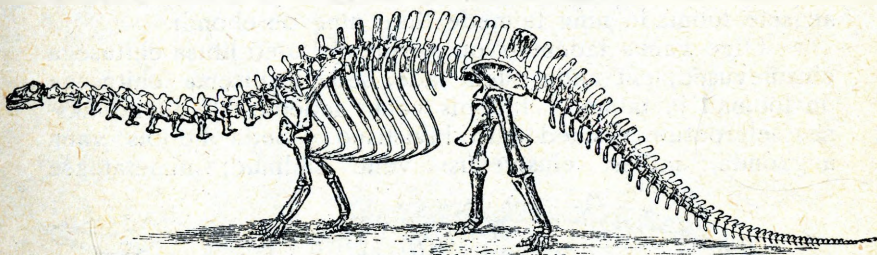
Keemilise koosseisu ja ehituse suhtes on inimesed üksteisega lähimad sugulased.

Oma ainete ja energiamüümingute poolest on inimene sugulane kogu loodusega, isegi elutu loodusega, sest elutust loodusest tulnud aineist on tema ehitatud ja »elutult« päikeselt pärit olev energia on temas toimimas. Inimene on sugulane elutu loodusega sellegi pärast, et elu on üldse tekkinud elutuist aineist, nagu peab arvama teaduse andmete põhjal.

Põlvnemine.

Jahtunud maakera koor koosnes alguses sääraseist kindlast aineist, nagu nad esinemas raudkivis ehk graniidis. Temperatuuri muutuste ja vee toimel murenesid graniit, süeniit, dioriit ja porfüür.

Vees lahustunud soolad kandis vesi meredesse ja ookeanidesse. Pisikesi raudkivi ja teiste kivimite osakesi, mis tekkisid maakera koore murenemisel, kandis voolav vesi edasi. Seisvasse vette jõudes langesid kaasaskantud kübemekesed põhja, s. o. nad settisid. Nii moodustusid savi- ja liivakihid. Mereloomakesed, kes vees heljumas, ehitasi süsihapust kaltsiumist karbikesed ehk skeletid, mis samuti settisid pärast loomakese surma ja moodustasi põhjas pikkade aegade väl-

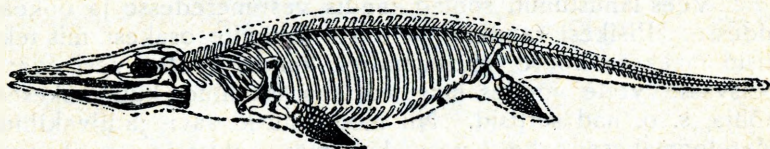
1. joon. Brontosaurus.

tusel suured paekivi-kihid. Veekogude põhja koguneva materjali sisse jäid mitmesugused taimed ja loomad, kus nad aegamööda kivistusid. Seepärast leidub maakera settelade-meis rohkesti mitmesuguste elusolevuste riismeid (näit. põlevkivis, paes!). Arvurikkad uurimused tõestavad, et varemajal on elanud palju iseäraseid taimi ja loomi. Mulla-põues leiduvate elusolevuste riismed ehk kivistised tõestavad, et hulk loomade ning taimede liike, sugukondi, perekondi ja seltse, mis elasid varemajal ajul maakeral, on juba ammu välja surnud. Täiesti välja on surnud mitmesugused lülilalgsete (putukad jne.), limuste, kalade, kahepaiksete, roomajate ja lindude seltid ning perekonnad. Välja on surnud imetajaidki, nagu näiteks mammut, hiiglapõder, koopakarukar jne. Õige rohkesti on välja surnud mesozoilises¹⁾ aeg-

¹⁾ Elu arenemise kesk-aegkond.

konnas roomajaid, enam-vähem krokodillitaolisi loomi, kes olid sageli suuremad praegusaegseist loomist. Sadade aastamiljonite vältusel, mil elu maakeral olemas, on alaliselt muutunud ja vaheldunud maakera elanikkude koosseis.

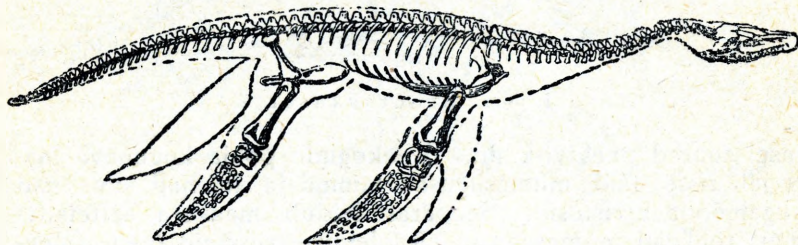
Vanus kihes ehk lademeis on väga omapärased elusolevused, ent mida ligemale praegusele ajale, seda enam on

2. joon. Ihtüosaurus ehk kalasisalik.

lademeis leida praegusaegsetega sarnaste ja päris praegusaegsete loomade ning taimede liike ning perekondi.

Õige vanus lademeis on võrdlemisi õieti lihtsa ehitusega elusolevused, ent mida uuem lade, seda tüsilisema ehitusega on loomad ja taimed. Hoopis vanus lademeis leiduvad üksnes selgrootute riismed ehk kivistised. Seda hoopis vana aegkonda, millest elusolevusi vähe säilinud, nimetatakse

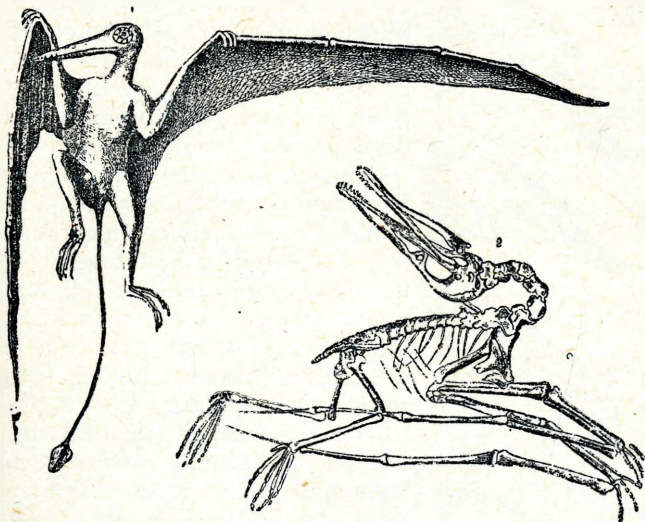
3. joon. Plesiosaurus ehk madusisalik.

eezooiliseks ehk elu koidiku aegkonnaks. Hilisemal aegkonnal, mida nimetatakse paleozooiliseks¹⁾ ehk vanaks aegkonnaks, esinevad juba mitmekesised selgrootud ja selgroolisist suuremal määral kalad ning kahepaiksed, ent ka roomajaid on leida selle aegkonna lademeist. Järgneval, mesozooilisel ehk kesk-aegkonnal²⁾ olid roomajad valit-

¹⁾ Paleozoilise aegkonna algus on olnud ligikaudu 500 miljonit aastat tagasi (vältus ligik. 360 milj. a.).

²⁾ Mesozoiline aegkond vältas ligikaudu 90 miljonit aastat.

seval kohal. Nemad olid suurimad ja vägevaimad loomad, kes elasid maismaal (dinosaurused — 1. joon., krokodillid), vees (ihtüosaurused — 2. joon., plesiosaurused — 3. joon.) ja õhus (pterosaurused — 4. joon.). Mesozoilisse aegkonda kuulub lihtsamate imetajate ja lindude tekkimine. Kainozoilisel ehk uuel aegkonnal¹⁾ tõusevad imetajad valitsevale kohale, olles suurimad, vägevaimad ja arvurikkad elusolevused. Varemini tekkinud linnud ja imetajad olid alguses väga omapärased. Ent

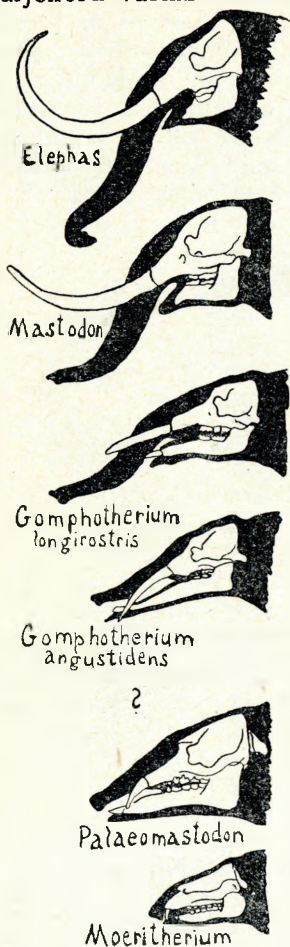

4. joon. Lendsisalik *Rhamphorhynchus*.
1. — restaureeritud. 2. — luukere.

mida värskem lade, seda enam on lindude ja eriti imetajate kivistised praegusaegsete vormide sarnased. Nii on teaduslik uurimistöö kahtlemata kindlaks teinud, et kõige pealt tekisid selgrootud loomad. Neile järgnesid hiljemini järk-järgult kalad, kahepaiksed ja roomajad ning viimaks lihtsamad imetajad (kukrulisid), linnud ja siis kõrgemad imetajad. Inimene, kui vaimlisilt võimeilt kõigist kõrgemale arenenud imetaja loom, on tekkinud kõigist hiljemini. Ning alles võrdlemisi vähe aega on inimene maakeral olemas, nimelt ligikaudu pool miljonit aastat.

¹⁾ Kainozoiline aegkond vältas ligikaudu 20 kuni 40 miljonit aastat.

Ülitähtis on nüüd see asjaolu, et maakerale ilmumise järjekord vastab tüsilisuse kasvamisele, s. o. lihtsama ehitusega ja eluviisiga loomad on tekkinud varemini ja hiljemini on tekkinud järkjärgult tüsilisema ehk keerulisema ehituse ja eluviisiga loomad. Nii näiteks on kalad, kes kahepaikseist varemini tekkisid, madalamal arenemisastmel kui viimased. Samuti on roomajad, kes kahepaikseist hiljemini tekkisid, juba tüsilisema kehaehitusega kui kahepaiksed. Alates kaladest üle kahepaiksete kuni roomajateni on kõige pealt süda, hingamisorganid ja meeleorganid järkjärgult tüsilisemad. Sama seaduspärasus esineb teistegi selgrooliste suhtes. Nii on roomajad madalamal arenemisastmel ehk vähem tüsilise ehitusega ja kehategevusega kui neist hiljemini tekkinud linnud ning imetajad. Ühelt poolt on jällegi roomajate organid (süda, kopsud, meeleorganid) lihtsama ehitusega kui lindudel ja imetajail. Ent peale selle on veel imetajate ja lindude kehategevus ja toimetused tüsilisemad kui roomajail. Roomajate, nagu ka kahepaiksete ja kalade, keha temperatuur on muutlik, ligikaudu sama kõrge kui ümbruskonna temperatuur. Lindude ja imetajate keha temperatuur on aga reguleeritud, alaliselt kõrge ja ühtlane. Peale selle on lindude ja imetajate vaimlised võimed palju suuremad kui kahepaikseil ja roomajail. Nii hoolitsevad linnud ja imetajad oma sugujärglaste (poegade) eest. Nad ehitavad pesi, toidavad ja kaitsevad oma sugujärglast, elades sageli kaitseks

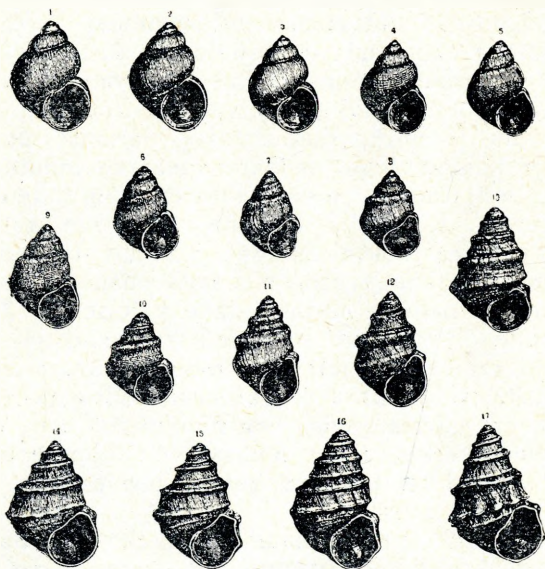

5. joon. Elevandi põlvnemine. Näha järkjärguline londi ja tõukehammaste (kihvade) arenemine.

hulgana üheskoos. Linnud ja imetajad omavad veel võrdlemisi suurt õppimisvõimet. Roomajad aga ei ehita pesi ja niihästi kui ei hoolitse sugujärglaste eest ning on üldse vähe arene-

nud kõrgemate võimetega. Seega on selgrooliste kohta maksev seaduspärasus, et hiljemini tekkinud klassid ja seltsid on tüsilisema ehitusega ja tüsilisema elutegevusega.

Täiesti samuti, nagu selgroolistega, on lugu ka relgroootega, eriti putukatega. Vanus lademeis leiduvad lihtsamate putukate kivistised, kuna uuemais esinevad kõrgemale arenenud liigid. Kõrgemate võimetega putukad, kes elavad ühis-konnis ja valmistavad enestele erilised pesad, nagu mesilased,

6. joon. Sootigu (*Paludina Neumayeri*), põlvnemine pliotseenis.

herilased, kumalased ja sipelgad, — on tekkinud märksa hiljemini kui prussakaliste, ritsikaliste, kiililiste, kiilkärbseliste ja nokaliste esindajad.

Taimedki alistuvad üldisele tüsilisuse kasvamise seadusele. Eostaimil (vetikad, seemned, sõnajalad j. t.) ja okaspuil on lihtsamad sigimisorganid («õied») ja nende ehituski on üldiselt lihtsam kui õistaimil. Ning õistaimed, eriti tüsiliste ja ilusate õitega, on ka hiljemini tekkinud kui eostaimed ja okaspuud.

Inimese kohta on maksev sama seaduspärasus. Kõrge-

male arenenud inimesed ja rahvad on üldiselt hiljemini tekkinud kui vähem arenenud.

See on üldine elu arenemiskäik, et kõrgemad organismid on hiljemini tekkinud kui madalamad.

Kivistunud taimede ja loomade kohta kogutud teadmiste alusel ei või olla kahtlust, et lihtsamad organismid on järkjärgult muutunud pikkade aegade vältusel ja et neist ongi tekkinud tüsilisemad ehk kõrgemale arenenud organismid. Sageli leiduvad lademeis isegi järkjärgulised ülemineku- ehk vahelmised vormid lihtsamaist tüsilisemateni (5. ja 6. joon.). Hulk võrdleva anatoomia, embrüoloogia, füsioloogia ja taime- ning loomageograafia andmeid on seletatavad üksnes sel viisil, et tüsilisemad organismid on põlvnenud lihtsamaist. Pealegi tõestavad tõu- ja sordiparandus ning pärimise uurimine, et loomade ja taimede liigid on teatava määran muutlikud. Uusi viljasorte, uusi taime- ning loomatõuge arendatakse nüüd järjest juurde. Kui juba inimene võib esile kutsuda oma lühikesel eluea jooksul mõndagi muutust taimede ja loomade ehituses või tegevuses, siis seda enam on see võimalik olnud looduses paljude aastamiljonite vältusel. Väga paljude aastamiljonite jooksul on muutused kuhjunud ja praegused lõppvormid erinevad sageli väga palju algusvormest, kaugeist esivanemaist. Lihtsamaist organismest tüsilisema põlvnemine ei ole rohkem imestamisväärtiline nähtus kui see, et lihtsast kala marjaterakesest, linna munast või inimese munarakust areneb kala, lind või inimene, kes tüsilise ehituse ja tüsiliste kehaliste toimetustega.

Arvurikkad on teaduslikud andmed, mis tõestavad, et tüsilisemad, kõrgemad organismid — taimed ja loomad — on tekkinud ehk põlvnenud lihtsamaist organismest.

Palju elusolevusi on kõrgemale põlvnenud, ja kõrgemale põlvnemine, muutumine jätkub nüüdki. Ikka kõrgemale ja kõrgemale on arenenud rida taimi ning loomi, ja kõrgeimaks emakese-looduse sünnitussaaduseks on inimene.

Elusolevuste keerulisemaks ehk tüsilisemaks kujunemine on toimunud rakkude eristumise ehk differentseerumise teel. Rakud omandasid üksteisest erineva kujud ja ehituse ja hakkasid täitma teatavaid eri-ülesandeid. Nii kujunes aastamiljonite vältusel organismide ehitus järjest tüsilisemaks.

(Järk-järguline erilise ehituse ja kuju omandamine toimub munarakust arenevas organismis nüüdki: arenemise algusastmeil on veel kõik rakud ühesugused.) Rakkude vahel toimus tööjaotus ning see oli väga soodus elusolevuste arenemiseks. Tööjaotusest tingitud erilise kuju ja ehituse omandamine võimaldas rakkudes elutegevuse intensiivsemaks ehk tõhtsamaks kujunemise ja üldse elusolevuste kõrgemale arenemise. Nagu riigis, kus töö jaotatud üksikute eriteadlaste ja eritööliste vahel, on võimalik väga mitmekesine ja kiire tegevus, nii on see ka rakkude riigis — organismis.

Rakkude vahel esile tuleva tööjaotuse tagajärjel avanes elul peale selle veel võimalus arvurikkamaks esinemiseks. Sellega, et taimil kujunesid maa sisse tungivad juured ja suure pindalaga õhku ulatuvad lehed, võisid taimed toiteaineid isegi sügavamalt mullast ammutada ning võisid suurte õhku sirutatud lehtede varal rohkesti kinni püüda päikese kiiri. Ilma rakkudevahelise tööjaotuseta, ilma eriorganiteta oleks olnud taimeliste organismide kasv võimalik üksnes õhukese kihina maakera pinnal, kuna nüüd võivad maakera pinnal kasvada kõrged rohttaimed, põõsad ja puud, mis moodustavad kohati kogusummas õieti paksu kihi maapinna kohta. Ning sääraseist kõrgemale arenenud taimist elatavad end otseselt või kaudselt veel kõiksugused loomad. Nii võimaldas rakkude vahel esile tulev tööjaotus ühes differentiaatsiooniga elusolevuste kõrgemale arenemise ja ka arvurikkama elu, arvurikkama elusa olluse koguhulga suhtes.

Ergukava ja võitlus olemise eest.

Erilist tähelepanu väärib asjaolu, et loomaelu kõrgemale arenemine on seisnud kõige pealt ergukava arenemises. Nagu teadus tõestab, on kõigist varemini tekkinud loomad, kel ergukava puudus või kel ta oli arenenud veel üldse väga vähe. Lihtsaim ergukava koosneb eraldi asetsevaist ergurakkudest (hüdra!). Kõrgemal astmel on ergurakud koondunud ergutähtsusteks. Veel kõrgemal astmel tekivad mitmesugused meeleorganid (kompamis-, maitsemis-, haistmis-, tasakaalu- ehk keha seisundi-meel). Alles võrdlemisi kõrgel arenemisastmel tekiavad nägemisorganid, mis kujunevad järjest täielikumaks. Kaunis hästi arenenud nägemisorganid on juba lüli-

jalgseil (putukail, vähkidel jne.) ja mõnel limusel. Selgroolisel on silmad üldiselt hästi arenenud, juba madalamailgi (kaladel, kahepaikseil), ent kõrgemal ja hiljemini tekkinud selgroolisel on silm ikka veel täielikum. Kuulmisorganid tekivad aga alles selgroolisel loomil, kusjuures nad kaladel veel puuduvad. Madalamate selgroolistega (kalade, kahepaiksete, roomajate) ergukava on arenenud üldiselt siiski veel vähe, eriti on neil peaaegu võrdlemisi väike ja lihtne. Lindudel ja imetajail on ergukava võrreldes madalamate selgroolistega märksa rohkem arenenud. Edasi tõestab paleontoloogia ehk teadus kivistisist, et varemini tekkinud imetajail oli peaaegu tublisti vähem ja lihtsam kui praegusaegseil. Mida kõrgemale on jõudnud arenemine, seda suuremaks ja tüsilisemaks on kujunenud peaaegu. See seadus on maksev inimesegi kohta. Ürginimesel, kes elas sajadtuhanded aastad tagasi, on olnud vähem peaaegu kui praegusaja inimesel. Seega on geoloogiliste ajastute vältusel ergukava ja meeleanalüüsi — kui vahendite, mille abil välised ärritused vastu võetakse ja keskergukavasse juhitakse, — täielikumaks kujunemine üldiseks tähelepanu-vääriliseks seaduspärasuseks.

Organismide sigimine on suur. Pea iga antud liik võiks võrdlemisi vähese aja vältusel nii palju sugujärglasi sünnitada, et ta üksinda võtaks kogu maakera oma alla, kui poleks tõkkeid tema sigimisele. Ilmale sündinuist jäävad aga vähesed kauemaks ellu.

Iga loom peab toitu leidma, tal tuleb vaenlaste eest põgeneda, end kaitsta ja liigi alalhoidmiseks oma sugujärglasi sünnitada ning nende eest hoolt kanda. Üksteise võidu püüavad loomad kõiki neid elunõudeid rahuldada ja need, kes seda suudavad teha edukalt, võivad elada ja rikkalikult sigida. Eriti tähtis on, et harilikult seab sigimisele piiri toidunappus. Need loomad aga, kes saagi või toidu saavutamisel teotsevad vähese eduga, kes ei suuda vaenlaste eest edukalt põgeneda ning end hästi kaitsta ja kes ei oska oma sugujärglaste eest hästi hoolt kanda, jäävad «võitluses olemise eest» alla. Nad hävivad, surevad välja, hävitatakse vaenlaste poolt või jäävad tugevamate, tublimade ja osavamate kõrval varju ehk tagaplaanile, sest viimased sigivad kiiremini ja muutuvad arvuliselt valitsevaiks. «Võitluses olemise eest» jäävad võitjaiks tublimad ehk üldse tingimustega paremini kohastunud. See on maksev niihästi üksikorganismide kui ka liikide suhtes. Vahest toimub esiplaanile

tõusmine sageli väga aeglaselt, peaaegu märkamatult, ent elujõulisem pääseb ikka võidule.

Ergukava ja meeleanalüüsid on aga nüüd võitlusel olemise eest väga suure tähtsusega. Nägemine on väga kasulik toidu otsimisel, vaenlaste märkamisel ja põgenemisel (kokkupõrge!). Kuulmise varal võib vaenlast märgata ka siis, kui teda nähagi ei ole. Hea haistmismeelgi oli kasulik saagi otsimisel või vaenlaste märkamisel. Samuti olid vaimlised võimed, nagu nad avalduvad pesade ehitamises, poegade toitmises ja kaitses, siis ka ühiskondlikus elus, kasulikud sigimisel ja enese elu alalhoidmisel. Üldse paremini arenenud meeleorganite ja peaauga loomil olid suuremad võimalused leida toitu, märgata vaenlasi ja kindlustada oma sugujärglaste elu. Muidugi pidid neil olema teisedki organid hästi arenenud, ent ergukaval on olnud «võitluses olemise eest» esmajärguline tähtsus. Vähem arenenud ergukavaga loomad jäid järjest rohkem varju või surid välja, andes ikka enam ruumi neile, kel ergukava oli paremini arenenud toidu muretsemiseks, vaenlaste märkamiseks ja vaenuliste loodusenähtustega võitlemiseks (külm, vihm jne.). Ning inimene, kelle peaaugu kõige enam arenenud, on kõigist ette jõudnud. Mõistuse — mitte kehalise tugevuse — varal on inimene maakeral tõusnud valitsevale kohale.

Võidule «võitluses olemise eest» ja eriti valitsevale seisukohale on maakeral pääsnud ikka need loomad, kelle ergukava — ühes arvatud meeleorganid — arenes paremini.

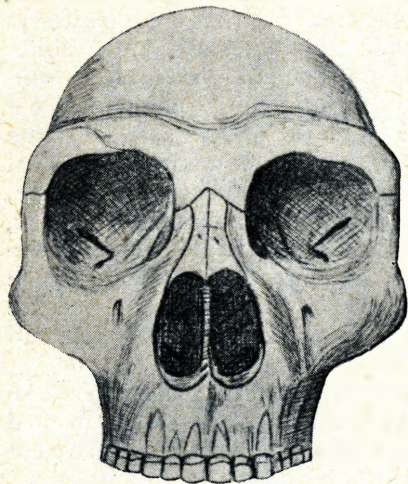
Kirjeldataud seaduspärasus on ikka maksev olnud kogu pikal elusolevuste põlvnemise ajal. Seepärast peab arvama, et tulevikuski jõuavad kindlaimini edasi need, kes kasulikkude vaimliste võimete suhtes paremini arenevad. Muidugi on see maksev üksnes eeldusel, et kehaliselt ollakse samaväärilised, sest kehalisedki paremused võivad viia võidule.

Inimese põlvnemine ja edenemine.

Inimene on põlvnenud ahvilaadseist esivanemaist. Õigemini — inimene ja inimesesarnased ahvid on põlvnenud ühiseist esivanemaist. Maapõuest on leitud ürginimese luid ja luukeresid, mis veel suurel määral ahvilaadsed. Nii on Neanderoru-tüübi inimese pealuu madala ja lameda

otsaesisega (7. ja 8. joon.) ning lõualuude suuosa on ettepoole-ulatuv (8. A. joon.). Peaaju oli ürginimesel, vastavalt pealuu ehitusele, märksa vähem kui praegusaegsel inimesel.

Ürginimesest on säilinud rida jäänuseid luukeredena ja tarbeasjadena, mida eriti rohkesti leida mitmesuguseis koopais, kus nad elasid omal ajal. Nende rohkete jäänuste järele ongi tundma õpitud ürginimese eluviisi ja kehaehitust. Ürginimese tarberiistade ja elu uurimine on tõestanud, et ta oli alguses oma vaimliste võimete poolest veel väga loomataolisel astmel.

7. joon. Neanderori-tüübi inimese pealuu (*Homo mousteriensis*).

ta pidas jahti metshobuste, metshärgade, põhjapõtrade, mammutite ja teiste loomade peale, kelle liha ta tarvitas enesele toiduks. Samuti oli tal tundmata põlluharimine. Kardetavaiks selleaegse inimese vaenlasiks olid koopakiskjad — koopakaru, koopahüään, koopalõvi ja teised säärased loomad.

Pärast jääaega osati juba valmistada mitmesuguseid luust riistu (odaotsi, naaskleid, nõelu jne.). Kivist riistad, mida valmistati kildude ärälöömise teel, olid juba palju peenemini tahatud. Selle aja inimene on ka juba kunstiga teotsenud, täkkides või maalides koobaste seintele loomade kujundeid. Aega, millal inimese peariistadeks olid lihtsad

Esimesed kindlad inimese jäljed on leida kainozoilisest jääajast saadik, millal suur osa Põhja - Euroopat ja Põhja-Ameerikat oli kaetud üle kilomeetri paksuse jääkihiga. Jääajastiku inimene elas koopais ja kaljuseinte äärte all, kus ta leidis kaitset külma, vihma ja lume eest. Külma vastu kaitseks tarvitas selle aja inimene veel loomade nahku ja ka tuld, mida ta juba tarvitama oli õppinud. Tema riistadeks olid mõned hoopis lihtsad puust tarbeasjad ja lihtsad käsi-kivi-kirved, ränist (9. joon.). Ei osanud ta esialgu valmistada luust riistu. Jääaja inimesel ei olnud veel koduloomi, vaid

kivist valmistatud asjad, nimetatakse vanaks kiviajaks. Hiljemini, uuel kiviajal õppis inimene kive lihvima, valmistades neist juba isegi varrega kirveid. Kirves oli sageli varre külge seotud, ent selle aja inimene õppis ka kivisse auku puurima, varre jaoks (10. joon.). Uuel kiviajal õpiti veel savinõusid valmistama ja tarvitama. Samuti hakati taimekiududest rõivaid tegema. Elamud ehitati harilikult maa sisse. Uue kiviaja inimene hakkas ka juba karja ja teisi koduloomi pidama, keda ta arendas taltsutatud metsloomist. Väga tähtsaks sammuks edasiarenemisel oli põlluharimisega alguse tegemine, kusjuures jäeti viimaks rändava jahimehe või rändava karjase elu. Relvaks tarvitati piike, vibu ja nooli, oda- sid ja kivist kirveid. Vaenlaste peale- tungimiste ärahoid- miseks ehitati isegi kindlusi.

Järjest laiene- sid inimese osku- sed ja õpiti uusi tarberiistu valmis- tama. Pärast kivi- aega õpiti vaseki- vist v a s k e sula- tama ja sellest tar- beriistu valama. Sellest ajast on pärit ka esimesed kirjad (kiilkirjad ja hieroglüüfid).

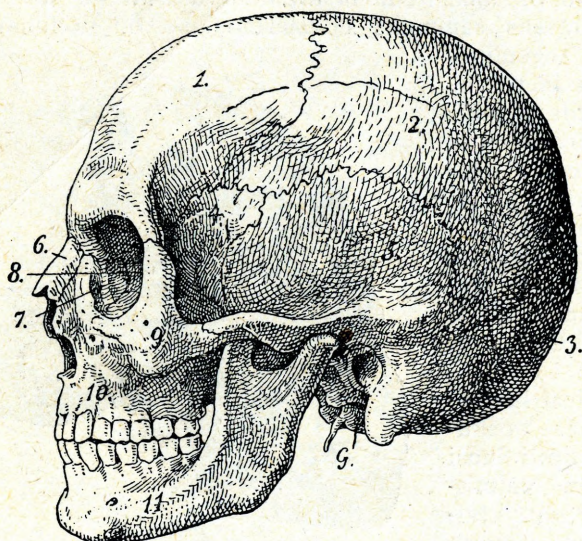
Vase- ehk pronksiajale järgnes varem r a u a a e g , kus rauast riistu valati. Hiljemini õpiti raua taguma. Metallide tarvituselevõtmisega edenes ehituskunst ja avanesid paremad võimalused põlluharimiseks (põllutöö-riistad!). Metallist kir- vega oli palju kergem ja lihtsam puust tarbeasju valmistada, koguni sääraseid, mida üldse võimatu teha kiviga. Metallist võidi valmistada väga mõjusaid jahi- ja kaitsevahendeid, kiskjate võitmiseks.

Inimene õppis ikka paremini põldu harima. Et kiire- mini tööd teha, selleks õpiti valmistama masinaid. Üksteise

8-A. joon. Neanderoru-tüübi inimese pealuu.
Võrrelda 8-B-ga.

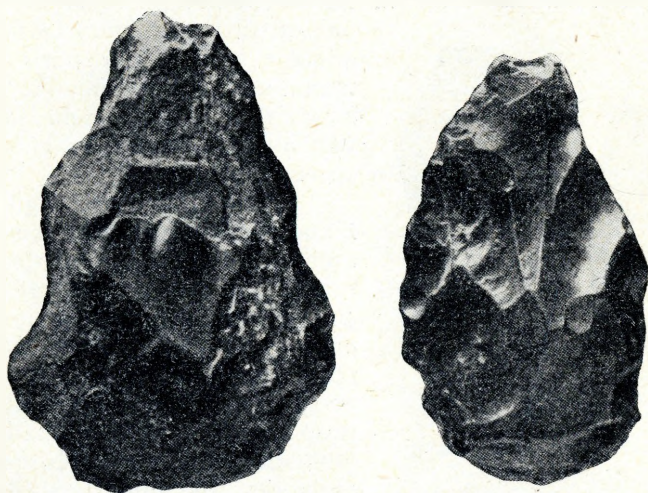
järel leiutati masinad, nagu puurimismasin, treimispink, potikeder, vokk, kangasteljed, jahvatusveskid, vesiratas jne. Liiklemist edendas rohkesti vankri ja purjelaevade leiutus. Hilisemaist leiutustest tuleb veel nimetada tuli-sõjariistu, kella, õhupumpa ja ketramismasinat. Inimeste arv kasvas järjest ning ühenduses sellega tekkisid järjest suuremad inimeste koondised, kuni tekkisid riigid ja kujunesid suured linnad. Järk-järgult arenesid kõrgele kunstid ja teadus.

8-B. joon. Praegusaja inimese pealuu.

Ning alles viimse pooleteise sajangu (aastasaja) jooksul õpiti valmistama mitmesuguseid masinaid, mida tööle panevad aur, plahvatavad gaasid ja elekter. Auru ja elektri tööle rakendamine arenes hiiglasuure kiirusega. Vabrikuis pandi väga suurel arvul aurumasinad tööle. Kõigest sada aastat on möödas esimese raudtee ehitamisest ja nüüd on maakeral juba tihe raudteede võrk, millel veetakse inimesi ja saadusi suurel hulgal ning suure kiirusega edasi. On ehitatud hiiglasuured ookeaniaurikud. Telefoni, telegraafi ja raadio abil saadetakse teateid hiiglakiirusega edasi, koguni tuhandete kilomeetrite kaugusele. Teaduslikeks uurimiseks on valmistatud mitmekesiseid riistu.

Viimase pooleteise sajangu vältusel on teaduski suuri edusamme teinud. Jõudsasti on edenenud elektri ja kiirgamise (näit. röntgeni kiirte) tundmine ja rakendamine. Keemia on teinud väga suuri edusamme ja on kujunenud väga laialdaseks teaduseks. Uuritud on tuhandete anorgaaniliste ainete koosseis ja reageerimise seadused. Uuritud on ka sadade tuhandete orgaaniliste ainete koosseis ja reageerimisviis. Väga palju on kogutud teadmisi taimede ja loomade ehituse, embrüonaalse arenemise ja elutegevuse kohta. Kivistunud loomist ja taimist on korjunud palju teadmisi. Põlv-

9. joon. Ränikivist kirved.

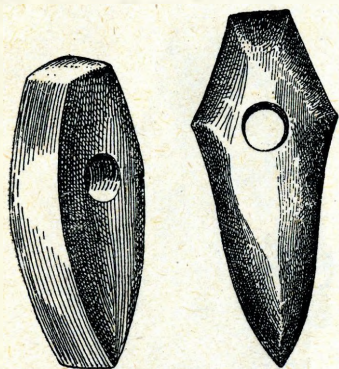
nemisõpetus, mis teadusse tungis alles ümmarguselt seitsmekümmend aastat tagasi, on igas teadusharus, olgu keeleteaduses, ajaloo, õigusteaduses, usuteaduses või mitmesuguseis loodusteaduste harudes, palju selgitanud ja õhutanud viljakaille uurimusile. Vaatluste, kirjelduste ja katsete varal on kasvanud teadmiste hulk nii suureks, et üks ainus inimene suudab omandada üksnes väikese osakese teadusist.

Kultuuri-inimene on õppinud tundma maakera, loomade, taimede, rahvaste minevikku ning olevikku. Ta jätkab seda uurimist järjest. Ta õpib tundma looduse seadusi ja looduse avaldusi. Ning järjest täielikumaks, sügavamaks ja kaugemal enägijaks kujuneb kultuuri-inimese mõistus. Teaduse

varal võib nii mõndagi juba ette ütelda ehk ennustada ja võib ette arvutada teatava nähtuse tagajärgi. Järjest kindlama aluse omandavad teaduse otsustused. Väga palju on kultuuri-inimene teadmiste poolest ette jõudnud ürginimesest ja isegi looduserahvaist, kelle eluviisid ja toimetused veel hoopis lihtsad.

Mõistuse varal on inimene loonud enesele kõiksugused tööriistad, kaitseriistad ja masinad, millega võimalik edukas töö ja enesekaitse. Mõistuse abil tegi inimene viljakaks põlud, pani enese teenistusse vee, tuule, auru ja elektrienergia, õppis paremini end kaitsma haigusetekitajate tegurite (näit.

bakterite) vastu jne. Üldse lõi inimene ise enesele päris uued tingimused, kus võimalik palju arvurikkam inimelu ja kus võimalik kõrgem vaimline arenemine.

10. joon. Lihvitud ja auguga kivi kirved.

Mõistus on loomariigis tekkinud looduseseaduste alusel ja arenenud looduse tingimuste määramisel järk-järgult kõrgemale. Juba kõrgemal selgroolisil (näit. ahvel) on mõistus arenenud kurnis hästi. Inimese mõistus aga on jõudnud sama arenemiseastatuse põhjal palju kõrgemale kui loomade mõistus. Kõrgemad ergukava ehk vaimlised võimed

on olnud juba loomade elus väga suureks abiks soodsate elutingimuste loomisel. Inimese elus aga on olnud ja on ikka kõrgele arenenud mõistuse toime eriti viljakas: tema on inimese võiduteele viinud.

Mõistus on tekkinud inimesele looduseseaduste alusel ja on kõrgemale arenenud looduse tingimuste määramisel. Mõistus on inimesel väärtuslik looduse and ehk kink, mis elu on rohkesti edendanud, kõrgemale viinud ja mis elu nüüdki järjest edendab ja kõrgemale viib.

Aegade vältusel on inimese tundeilmgi kahtlemata palju rikkamaks ja sügavamaks kujunenud. Pole kahtlust, et ürginimese tundeilm oli võrdlemisi vaene. Tema valdavaiks tundeiks olid hirm, viha, rõõm, kartus vägevate loodusenähtuste ees, emaarmastus ja püüd

elada oma lähimate kaasas. Isegi nende rahvaste tunded, kes alles madalal kultuurilisel astmel, on toored. Kaastundmus avaldus neil perekonnaliikmete ja lähimate vastu. Keskajastki on teada, et näit. sakslaste esivanemal, kui nad viibisid veel madalal arenemisastmel, niihästi kui puudus kaastundmus võõraste inimeste ja loomade vastu. Kõrgemal kultuurilisel astmel laieneb kaastundmus võõraste vastu järjest. Oma lähimate armastuse kõrvale astub kaugemategi armastus, oma rahva ja suure kodumaa armastus. Ning praegusel ajal ei ole enam harulduseks, et inimesed avaldavad kaastundmust hoopis võõrastegi rahvaste vastu. Sügavamaks on kujunenud kaastundmus, ligimesearmastus, kasvanud on ennastalgav tegevus ja sügavamaks kujunenud usulisedki tunded. Alles kõrgel kultuurilisel astmel võisid tekkida säärased sügavate tunnetega inimesed, nagu neid meile esitab ajalugu ja praegunegi aeg (näiteks Lao-Tse, Džuang-Dsi, Buddha, Sokrates, Ramakrišna, Whitman, Tolstoi, Gandhi ja teised).

Sügavamate tunnete alusel võivad nüüd tekkida inimeste vahel palju tihedamad hingelised sidemed, kui see oli mõeldav ürginimeste salkkonnas. Sügavamate tunnete alusel on nüüd võimalik suurte inimrühmade rahulik kooselu ja koostöö.

Inimene ei lepi enam sellega, mida ta suudab leida vabast loodusest, vaid tema juhib looduse loomevõimet oma tahte järele, tehes seejuures sageli suuri pingutusi. Praegune inimene seab enesele üles eesmärged ja püüab neid teostada, tehes selleks sageli aastate viisi tööd. Ei sõltu praegusaja inimese tegevus üksnes juhuseist ja väliseist tingimustest, vaid suurel määral tahtest. Sellegi poolest seisab ta kõrgemal ürginimesest, kelle huvid ja tegevus piirdusid antud päevaga või lähima tulevikuga ja olemasolevaga.

On küll rahvaid ja inimesi, kes on rohkem arenenud mõistuse, tunnete ja tahtega kui teised nende kaasrahvad või kaasinimesed. Ent põhijoonis on kõigi inimeste kehaehitus, kehategevus ja vaimlised ning hingelised võimed ühesugused. Kõik rahvad on arenenud loomist märksa kõrgemale. Kõik rahvad omavad enam või vähem arenenud rääkimisvõimet, mis puudub loomil. Kõik rahvad tarvitaavad ja valmistavad mitmesuguseid tarberiistu, milline nähtus jällegi ei esine loomade seas. Inimene on igal pool jõudnud vaimliselt ja hingeliselt loomist kõrgemale.

Iga inimene tunneb rõõmu ja valu. Igale inimesele pakub mõnu kaunis päikesepaiste ja soojus, lindude laul, lillede värvid ja lõhn, rohelised väljad, sulisev oja ja jõgi, valendav lumi, sinetav taevast jne.

Inimesed erinevad küll teatava määran, ent nad on ühesuguste põhivõimetega ja püüetega. Nad on kõik kõrgemad loodusevõimede sünnitised, kes tekkinud ahvitaolisist esivanemaist ja arenenud looduseseaduste alusel järk-järgult kõrgemale.

Vaadeldes riistu, mida tarvitanud eel-ajalooline inimene, lugedes üksikasjalisi töid inimese põlvnemisest ja kultuurilisest edenemisest, täidab hinge imestus ja sügav aukartus kauge mineviku inimese elu, tegevuse, visa töö ja kõrgemalepüüdmise vastu. Tekib austus inimese vaimliste võimete vastu, mis on järjest teed rajanud ja tasandanud parema oleviku ja tuleviku suunas. Tekib aukartus hingeliste omaduste vastu, mis teevad inimese armsaks ja heaks. Tekib aukartus isegi inimese keha vastu, mis igas oma väikeses osas on nii ülipeene tegevuse ja ehitusega, et tuhanded uurijad leiavad seal uurimiseks ja imetlemiseks rohkesti võimalusi. Imestus looduse osakese — inimese — vastu laieneb üldse imestuseks ja aukartuseks kosmose vastu, kogu looduse suuruse, temas avalduvate jõudude vägevuse ja seaduste vääratamatuse vastu, mille järele toimuvad kõige elutu ja elusa nähtused ehk avaldused ja mille põhjal põlvnenud inimenegi lihtsamaist olevusist.

Arenemise tuleviku-väljavaated.

Kehaliselt, välja arvatud aju, pole inimesel märgata tähelepandavaid progressiivseid ehk edulisi muutusi. Mõistus aga on arenenud järjest kõrgemale. Metsikust koopaelanikust ehk ürginimesest, kes oskas tarvitada üksnes lihtsaid puuning kiviriistu ja keda kohutas pikne ning teised loodusejõud, on kujunenud kultuuri-inimene, kes oskab kahjutuks teha looduse hävitavaid jõudusid ja suudab oma tahte järele soodustada või takistada taimede ning loomade elu.

Kasvav praktiliste oskuste ja kogemuste hulk arendas inimese mõistust. Inimene õppis järjest paremini aru saama looduse asjust, nähtusist ja seadusist ning õppis neid kasus-

tama. Alguses arendas inimese mõistust tegelik ehk igapäevane elu oma nõuetega, päritud oskustega ja juhuslikele leiutustega.

Nüüd aga ei arene mõistus üksnes tegeliku elu nõuete rahuldamisel, vaid tänapäev on võimalik arendada mõistust juba päris teadlikult kasvatuse teel. Ning teadlik mõistuse arendus etendab kultuuri-inimeste elus väga suurt osa. Selleks on kujunenud kõiksugused koolid, kus õpetatakse teoreetilisi ja praktilisi teadusi ning kunste. Järjest rohkem korjub teadmisi, kuidas arendada mõistust otstarbekohaselt. Samuti täienevad teadmised teiste vaimliste võimete, nagu näit. tahte ja tunnete, arendamise asjus.

Et inimese vaimlised ja hingelised võimed on arenenud seni pikkamööda alaliselt kõrgemale, siis annab see küllalt põhjust lootmiseks, et nad arenevad edaspidigi. Kui on vaimlised võimed arenenud loomariigis aastamiljonite vältusel ikka kõrgemale, nagu seda tõestab paleontoloogia, siis ei ole näha mingisugust põhjust oletamiseks, nagu ei läheks vaimliste võimete arenemine praegusaja inimese võimeist enam kaugemale. Üksikinimese elu on lühike ja lühike on ka vahest ajalooline aeg selleks, et tõestada inimese võimete arenemises selgesti märgatavat tõusu. Vahest näib, et võimeis on seisak ja et üksnes teadmiste hulga suhtes on erinemine, täienemine. Vaevalt siiski usutav, et võimed ei ole paremini arenenud. Ja kui seda oletaksimegi, siis on ikkagi küllalt põhjust arvata, et sajadtuhanded aastad ja uuesti tekkivad pärivuslikud muutused (idiovariatsioonid ehk mutatsioonid — idiokinees, s. o. pärimisaine muutused) suudavad rohkem korda saata kui ajalooliselt tuntud aeg. On kindlasti põhjust arvata, et inimene tõuseb vaimliselt ja hingeliselt kõrgemale tulevikuski. Kui mitte muidu, siis võib kõrgemale tõusmine toimuda juba teadliku ja otstarbekohase kasvatuse ning aretuse teel. Kahtlemata leidub rahvaid ja inimesi, kelle vaimlised ja hingelised võimed arenevad täielikumaks ja harmoonilisemaks kui praegusaja inimesil. Kahtlemata leidub rahvaid ja inimesi, kes suudavad luua ikka uusi kultuurivarasid, uusi väärtusi elu paremaksujundamiseks. »Võitlus olemise eest« sunnib!

Usun inimese vaimlisse ja hingelisse kõrgemale arenemisse.

Inimene oli madalal loomataolisel astmel kaitseta ja kateteta olevus, kes langes suurel arvul saagiks metsloomile, ole-

vus, kes pidi elama pimedas ja külmas koopas, kannatades nälga saagipuudusel. Nüüd aga pole enam karta metsloomi, ei tee enam niivõrt häda külma ja nälga. Inimeste elu on nüüd üldiselt rahulikum, kaunim ja parem kui jäänud. Inimene on loonud materjalse kultuuri, mis võimaldab valmistada rohkem toitu, kehakatet, elamuid ja teisi tarberiistu. Kultuuri varal on olemasolu enam kindlustatud ja elutingimused paremad, mugavamad kui algastmelisel inimesel. Kultuur on võimaldanud ka arurikkama elu. Inimese vaimne kultuur edendab uute materjalse kultuuri saaduste loomist ja teeb peale selle elu kaunimaks, kõrgemaks, teadlikumaks ja mitmekesisemaks.

Igas inimeses peitub looduselt pärandatud püüd oma elu paremaks kujundada. Mineviku inimene on ses suunas suuri tagajärgi saavutanud, praegu jätkub tagajärgede saavutamine ning pole kahtlust, et püüd paremusele annab tulevikuski suuri tagajärgi. Ikka enam hakatakse hoolt kandma korralikkude elamistingimuste loomise, korraliku kasvatus ja tervishoiu-nõuete kohase elu eest. Ikka enam hakkab maad võtma arusaamine, et on tarvis paremini tööliste elu korraldada. Ikka enam korraldatakse mitmesuguseid elutegevuse avaldusi ja kõrvaldatakse nälja ning puuduse hädaohtu.

Kaunim ja ilusam elu, mida kujutella vaevalt võimalik kõigis üksikasjus, on tuleviku inimese päralt. Võib-olla võivad juba meie lastelapsed või kaugema tuleviku sugujärglased palju täielikumat eluõnne, rahu ja kaunidust maitsta, kui praegusel ajal võimalik. Önn kaasa tuleviku teele!

Usun inimeste elu paremaks- ja kaunimaks kujunemisse.

Inimene on põlvnenud ahvitaolisest loomast, on olnud metsik koopaelanik, ent ta on arenenud kultuuri-inimeseks. Ja seepärast, et kõrgemalearenemine on olnud ning jätkub nüüdki, võime rõõmu ja lootusega vaadata tulevikku, lootusega ikka kõrgemalearenemisse. See lootus ja usk kõrgemalearenemisse on suurimaks lohutuseks raskusis ja on suurimaks ergutuseks töötamisel. Milleks teeksid tuleviku tarvis loovat tööd põllupidajad, töösturid, organiseerijad, valitsused, milleks looksid suurvaimud — teadlased, kunstnikud, leiutajad —, kui neil puuduks usk paremasse tulevikku. Olles veendunud kõrgemalearenemisse, luuakse uusi väärtusi tundega, et nad on sammuks edasi parema tuleviku

teel. Ja looja tunneb, et ta on väärtuslikuks lüliks kõrgemalearenemise ahelas. Pealegi soodustab üldse iga inimene, kes elu edendab, oma jõudu mõõda kõrgemalearenemist ja seega võib pakkuda säärane teadvus neile kõigile sisemist rahuldust.

Prof. A. Jarozki järele elab inimene seni, kuni tal jätkub idealismi eluvõitluseks. Rahva kohta võib öelda, et ta areneb seni kõrgemale, kuni tal jätkub usku ja püüdu ses suunas töötamiseks. Peakski kaduma mõnel rahval usk kõrgemalearenemisse, ent küllap leidub teisi rahvaid, kes ammutavad sellest usust enesele jõudu ja sihivad sammud kaunima tuleviku poole. Ajutine seisak või langus ei tee veel üldiselt võimatuks kõrgemalearenemist, sest küllap tekivad olukorrad, tekivad inimesed, kes juhivad arenemise kõrgemale.

Elu kõrgemalearenemine on looduseseadus, piltlikult öeldes — looduse tahtmine.

II.

Elu — kõrgeim väärtus.

Elusolevused püüavad eemale hoiduda kahjulikest tegureist. Isegi väga lihtsad elusolevused, nagu bakterid või ripsloomad, liiguvad eemale kahjulikest keemilisist aineist, liiga kõrgest või madalast temperatuurist jne. Kahjulikkude tegurite ja vaenlaste eest põgenevad kiiresti putukad, kalad, linnud, imetajad j. t.

Inimeselegi on elu kallis; temagi püüab oma elu säilitada ehk alal hoida, temagi põgeneb vaenlaste ja vaenuliste tegurite eest. Looduseseaduste alusel ehk määramisel püüavad elusolevused alal hoida oma elu. Elu säilitamise kihu (tung) on pärilikult »sisse istutatud«, loomusunniks ehk instinktiks kujunenud.

Loomalegi on elu kallis ja mõnus. Putukas, vähk, kala, konn, sisalik, lind, lõvi, koer ja teised — kõik nad püüavad elada, küsimata, milleks neid looduse väed tekitanud, küsimata, kas nad veel kõrgemale suudavad areneda või mitte. Neilegi on elu mõnuks, vaatamata sellele, et neil on elus halbusi, hädadohtusid, vaatamata sellele, et nad vahest kaitseta, vähe arenenud ja et neil tugevad ning kardetavad vaenlased. Seda enam võib elu kallis olla inimesel, sest on ju tema

kuningas elusolevuste seas, sest on ju tema arenenud võimaliselt kõigist kõrgemale. Pealegi teab inimene, et looduse-seaduste alusel on arenenud elu kõrgemale ja kujunenud inimelu paremaks. Ning et samad looduseseadused maksma ikka v ä ä r a t a m a t u l t, siis on ta veendunud, siis loodab ta kindlasti, et elu sammub ikka järjest kõrgemale ja kujuneb kaunimaks. Inimene loodab, et elu kujuneb paremaks ja kaunimaks, et teadlikumaks, paremaks ja peenetundelisemaks kujuneb inimene ise. Inimene teab, et ta jätkab seda kõrgemalearenemise, põlvnemise, teed, millel elusolevused käinud looduses juba sadade aastamiljonite vältusel, teab, et ta on üheks lüliks kõrgemalearenemise ahelas. Kõik see aina tõstab inimelu väärtust.

Terve ja hädaohu-vaba elu on mõnus. Kõik elu takistavad ja hävitavad tegurid tekitavad mõnutust ehk piina, tumestavad elumõnu, õnne. Samad looduseseadused, mille alusel on elu tekkinud ja kõrgemale arenenud, on tekitanud ehk loonud inimesele mõnutunde. Elu alalhoidmis-instinkt, mis on vältava elu algtingimuseks, on kokkukõlas looduseseadustega ning arenemiskäiguga. Elu alalhoidmis-instinkt sunnib inimest alal hoidma seda elu, mida ta saanud looduselt. Piltlikus keeles võiksime öelda, et see on looduse — kõiksuse — tahtmine, et meile elu kallis ja et meile kallis elu kõrgemalearenemine.

Terve, looduseseaduste kohane elu soodsaits tingimuses on ülim mõnu, suurim rõõm ja õnn. Elu on inimese kõrge ja kallis vara, kaunis and, mida ta saanud pika põlvnemisprotsessi tagajärjel vägevast looduselt.

Elu on suurim väärtus, mis inimesil olemas.

Austa ja armasta loodust — elu tekitajat.

Austaja armastamake-se-looduse kõrgeimat kinki — elu. Püha olgu inimelu.

Hea ja kuri.

Elu on inimesel suurim väärtus ja inimene püüab elada võimalikult kaua. Üksnes siis, kui elu väga raske ja puudub paranemislootus, võib kaduda tahtmine elada.

Häviks inimelu, siis poleks tarbeasjul ja nähtusil enam mingisugust väärtust inimese suhtes. Üldse, inimlike väärtuste hindamine on mõeldav üksnes inimese enese suhtes.

Pole ju mõtet luua väärtussüsteemi mõnesuguse teise elusolevuse või elutu objekti suhtes. Ja üldiselt hindavadki kõik inimesed asjade ja nähtuste väärtust inimelu suhtes. Et iga inimene tahab elada, s. o. omab elamiskihu, siis on arusaadav, et igaüks peab heaks kõige pealt seda, mis soodustab tema elu. See on kõigile ühine alus. Ja sel alusel ongi loodud tegelikus elus maksvad hindamissüsteemid. **Inimlike väärtuste hindamise aluseks on inimelu soodustus või takistus.** Enamasti toimub hindamine lähtudes oma isikliku elu või väikese rühma olemasolu seisukohalt. Ent kõigi aegade targad on eriti kõrgelt hinnanud elu soodustust ja kõrgemalearendust üldisemalt seisukohalt: rahva, riigi või isegi kogu inimkonna seisukohalt.

Inimene tahab elada ja sellest tahtest järgneb vajadus hinnata nähtusi, et siis juhtida oma tegevust tahte varal elule soovitavas suunas. Et püsida elus, selleks on tarvis luua elule soodsad tingimused, kõrvaldades elu takistavad ja hävitavad tegurid.

Rahvas tahab elada ja püsida ning sellest järgneb jällegi vajadus hinnata nähtusi, et siis juhtida oma olemasolu eluks ja eduks soodsas suunas.

Elada tahtmine, eriti võimalikult hästi ja kaua elada tahtmine, kutsub esile nähtuste hindamise elu suhtes. Kogemus näitab, et osa nähtusi on eluks otstarbekohased ehk soodsad, osa kahjulikud. Eluks soodsad nähtused võimaldavad kas rikkalikumat elu (kvantitatiivne soodustus) või nad tõstavad elu väärtust, parandades elutingimusi ja arendades inimest vaimliselt kõrgemale (kvalitatiivne soodustus).

Hea on see, mis soodustab ja edendab elu, mis loob uusi elamisvõimalusi ja arendab elu kõrgemale.

Kuri ehk halb on see, mis elu hävitab, viletsaks ja halvaks teeb.

Hea on inimene, kes armastusega elu edendab, loob ja kõrgemale arendab.

Kuri on inimene, kes elu hävitab, elu halvendab ja kõrgemalearenemist takistab.

Paljudel juhtudel on küll juba ilma pikema jututa selge, mis on hea ja mis halb. Ent mitte kõigis üksikasjus pole kerge öelda, mis hea ja mis halb. Viimaseil juhtudel suudab üksnes teaduslik uurimus küsimust selgitada. Üldse, teaduse määrata on, mis hea ja mis halb. Muidugi on selleks sageli tarvis teha vaatlusi, koguda statistilisi andmeid ja korral-

dada katselisi uurimusi. Uurimised viivad järjest ligemale hea ja kurja tundmisele.

Inimelu on ikka püsinud, rohkenenud ja kõrgemale arenenud. Vahest on küll esinenud rahvaste elus seisak ja langus, ent uued elujõulised rahvad on jällegi alanud kõrgemalesammumist ning on eelnevaist rahvaist kõrgemale jõudnud. Palju paha ehk kurja on inimkonnas olnud. Palju on elu hävitatud, rüvetatud, palju on tõkkeid loodud kõrgemalearenemisele üksikute kasu nimel. Lõpmatuseni on tapetud sõdades ja kodusõdades halastamatult, nii vanu kui noori. Hulgalisi rahvakihte ja isegi rahvaid on hoitud pikkade aegade vältusel orjakütkeis. Õigusteta ja kaitseta orjadega on karmilt ja vägivaldselt ümber käidud. Usulisil otstarbeil on ohverdatud inimesi. Usu varju all on süütuid inimesi taga kiusatud, piinatud ja surmatud. Hea poole püüdjaid ja tööõpetajaid on saadetud tuleriidale, mürgitatud, taga kiusatud ja vanglasisi piinatud. Halastamatult on ekspluateeritud töölisi, sundides neid kaua töötama ja makstes nii väikest tasu, et sellest võimalik üksnes kiratsev elu viletsuses. Lapsi ja naisi on kurnatud vabrikuis. Vabrikuis sandiks tehtuid on jäetud saatuse hoolde, viletsusse või kerjama. Töölisi on jäetud kerge käega teenistusest. Halastamatult on tekitatud viletsusi. Kurjust, õelust ja halastamatust on olnud ütle mata palju. Ajalugu teab jutustada sellest palju. Ning nüüdki on väga palju kurjust ja ülekohut. Näib, nagu oleks kuri ülivägev ja hoopis võitmatu.

Ent hoolimata sellest, et kurja on palju tehtud ja et kurja on nüüdki väga palju, on elu ikka väldanud ja kõrgemale arenenud. Ning isegi arvurikkamaks on inimkond kasvanud. Hea, elu edendavat, on olnud seega üldiselt kurjast märksa rohkem, kuigi vahest on ajuti kurja, elu hävitavat ja halvendavat, ülekaalus esinenud. Elu hävitajad kaovad harilikult ka ise oma mõistmatu elu tagajärjel. Elu hävitaja ja halvendaja kuri tegevus kaob sageli ühes tema surmaga. Tema kurjad teod hävitasid ja halvendasid elu ajutiselt, teatava kindla aja vältusel. Ometi ei ole sugugi iga kord kuri tegu lühiajalise mõjuga. Nii näiteks võiks nimetada uimastavate ainete (alkoholi, oopiumi, kokaiini, tubaka j. t.) tarvituselevõtmist, liiakuu-võtmist eeskujuna, kahjulikke valeõpetusi (näit. keskaja õpetus nõidusest, elupõlguseõpetus, kiriku tegevusetu vagatsemise õpetus jne.). Säärased halvad eeskujud ja halvad õpetused sünnitavad kurja hulkade

põlvede vältusel, sest eeskuju ja õpetus on nakkav. Ent varemini või hiljemini astutakse kurjale vastu ja õpitakse tema vastu edukalt võitlema. Mida paremini kurja tunDMA õpitakse, seda enam kasvab tema vastu sihitud võitlus.

Elu edendajate head teod on aga sageli palju kestvama või isegi jääda va väärtusega. Kasulik tehniline leiutus võib olla järjest kasulik. Nii näiteks on toonud ratas vankri osana ratta leiutusest saadik vahet pidamata suurt kasu tarbeainete vedamisel ja sõitudel. Samuti on lugu vesirattaga, oskusega tuule, auru ja elektri jõudu rakendada jne. Põlluharimise leiutus on kannud vahet pidamata oma vilja. Tõe-õpetused, suur ja hea eeskuju on inimesi järjest hea poole juhatanud. Palju oleks võimalik sääraseid näiteid tuua.

Vägev on paljude inimeste hinges hea poole püüd. Ja kõrgele jõuavad nad vaimustuses hea vastu. Nad on isegi valmis ohverdama oma isiklikku elu kaasinimeste elu edendamise nimel ja valmis visalt võitlema elu vaenlastega.

Elu edendajad ja arendajad jäävad tähtedena hiilgama inim-ajaloesse, kuigi neid hävitanud vaenulised inimesed (näit. Sokrates, Giordano Bruno j. t.). Nemad jäävad ikka kõrgeks ja armsaks eeskujuks ning nende loodud väärtused püsivad põlvest põlve, kandes järjest vilja. Seevastu pole elu hävitajad meeldivaiks isikuiks, vaid nemad on üksnes hirmutised, keda va adeldakse õudusega ja kelle eeskuju peletab kurjast eemale.

Hea seisab kooskõlas looduse arenemiskäiguga. Kuri püüab vastu töötada looduses valitsevale kõrgemale arenemisele. Elu aga kõrvaldab enese teelt varemini või hiljemini takistused ja võidab kurja. Kuri ei saa suureks kasvada, sest ta hävitab elu, hävitab needki, kes kurja teevad. Ühiskond või riik, kus kurjust palju, nõrkeb ja hävibki. Võistluses jõuavad kaugemale ikka need, kelle elu parimini korraldatud ja seepärast peab elu ikka paremaks kujunema.

Elu edendajad on vägevamad ja nemad on ikka võidule ehk esikohale jõudnud, sest elu on rohkenenud ja kõrgemale arenenud. Hea on vägevam kurjast.

Vaevalt kaob kuri maailmast täielikult. Raske on praegu kujutella, et millalgi muutuksid kõik inimesed olevusiks, kes üksteisele ei teeks tegudega ega sõnadega vähematki kurja ehk paha. Ent peab küll arvama, et kurjategemine jääb väheseks, haruldaseks ja et inimesed muutuvad üksteise

vastu ikka paremaks ja kaastundlikumaks. Siis märgatakse varssi, kui on tahtmata paha tehtud ja püütakse teha seda otse jälle heaks. Ja see pole sugugi teostamata.

III.

Inimelu põhitingimused.

Vältavaks isiklikuks eluks on inimesel kõige pealt tarvis toitu. Laiemas mõttes mõistetakse toidu all sööki, jooki ja õhku (õhu hapnikku). Peale toidu on, eriti põhjamail, tingimata tarvilik kaitse külma eest. Külma eest kaitseks on rõivad, jalanõud, elamud ja küte. Hooned on tarvilikud veel toiduainete, loomade ja tarbeasjade alalhoidmiseks. Järgmiseks tähtsaks elutingimuseks on julgeolek vaenuliste elusolevuste (kiskjate loomade jne.) ning vaenuliste ehk kuritegeliste inimeste eest.

Et iga inimene surelik, siis häviksid muidugi varssi kõik inimesed, kui katkeks inimeste sigimine. Seega on rahvaste vältavaks eluks tarvilik sigimine ja laste ehk sugujärglaste eest hoolitsemine.

Kõigi loendatud elunõuete rahuldamise eest tuleb inimesel hoolt kanda. Nii siis on vältava inimelu põhitingimused:

- 1) toit,
 - 2) kehakate, peavari ja küte,
 - 3) julgeolek,
 - 4) sigimine ühes sugujärglaste eest hoolitsemisega.
-

Päike — eluenergia allikas.

Sätendavalt päikeselt tulevad kiired maakerale, valgustades ja soendades maapinda, taimi ja loomi. Päikese kiired võimaldavad elu. Talvel, millal põhjamail vähe päikesevalgust, katab lumi maad. Siis ei kasva puud, ei õitse lilled, ei lenda liblikad, ei sumise mesilased ega kiha sipelgate töö. Hakkab päike rohkem valgustama, siis ärkab elu, tuleb kevad. Tärkab rohi, puhkevad lehepungad ja õied, hakkavad elavalt teotsema loomad.

Taimede lehis neeldub päikese kiirgamisenergia ja selle abil valmistavad taimed oma eluks tarvilikud ained — kiudaine, tärklise, suhkru, õlid, valgud (munavalge) —, millest kujunevad lehed, õied, tüvi ja juured. Päikesevalgus koonduv taimisse ja muutub taimeliste ainete energiaks. Päikeseenergia, mis taimisse koondunud, võib jälle muutuda uuesti tagasi soojuseks ja valguseks: puu, õlid, tärklis, suhkur, valgud põlevad, andes soojust ja valgust. Taimelised toiteained tagavarana peituv päikeseenergia on tarvilik loomalisele elule. Poleks loomi, kui poleks taimi. Inimene tarvitab puuvilja, teravilja ja aiavilja ning neis peituvast päikese-energiast tekib keha soojus ja liikumisvõime. Piimas, võis ja lihaski peitub taimedelt saadud energia.

Päikesekiirte toimel soeneb kohati õhk rohkem ja kohati vähem, sõltudes kohalistest tingimustest, ning selle tagajärjel tekib tuul. Päikesekiirte soojuse toimel aurab veekogude pinnalt vesi, tõuseb nägematu auruna üles ja muutub viimaks pilviks, mis tuulest kandudes toovad vihma ja lund. Seega ei anna päike üksnes tarvilikku valgust ja soojust, vaid on peale selle veel maismaa-taimede veega varustajaks, kastjaks. Päikesekiirte toimel tärkab ja sigib kogu elu. Kõik inimesedki elavad, otsesemalt või kaudsemalt, päikeseenergia kulul, mida taimed kinni püüdnud ja enesesse koondanud. Igas inimeses on moondumas toiduainetesse koondunud päikeseenergia, muutudes keha soojuseks ja tööks. Igale inimesele on kasuks päikeseenergia abil tekkinud vihmasaad ja tema varal kasvanud puud, kiutaimed j. t. Peale selle kasustab inimene veel seda päikeseenergiat, mis on peitumas maapõue kivisöes ja põlevkivis ning turbas. Kõik need maavarad on väga väärtuslikud energia-allikad, mida tarvitatakse eluruumide kütmiseks ja masinate tööle rakendamiseks. Ning isegi tuule, ojade, jõgede, jugade ja koskede energia ehk jõu, mis saadud päikeselt, paneb inimene oma teenistusse — jahvatama, elektrivoolu valmistama jne. Päikesevalgus või ainete põlemine, mis tekkinud päikeseenergia kulul, võimaldab ka nägemise ja seega kiire liikumise ning suure teotsemisvabaduse ehk võimaluse.

Taimorganismide differentseerumine, eriti laia pindalaga lehtede kujunemine, võimaldab maakerale langevat päikeseenergiat rohkem kinni püüda kui oleks võimalik hoopis lihtsail taimil. Eristumisega (differentseerumisega) on kasvanud

päikese-energia kasustamine. Ning inimene, kui enim differentseerunud organism, suudab panna eriti palju päikeselt tulevat energiat enese kasuks tööle. Energia, mida elusolevused päikeselt ammutavad, ei lähe neis kaotsi. Päikese-energia muutub organismes keemiliste ainete energiaks ning keemiliste ainete energia moondub teisiks energiaiks ja lõppeks lahku energia organismist soojusena (kehasoojus!). Vabanenud soojus hajub õhus ning ilmaruumis. Üksnes väike osa keemilisest energiast satub taimeosade näol maapõue, kus ta säilib kivisöena või turbana, kuni teda inimene kasutab, kusjuures vabanev soojus hajub õhku ning ilmaruumi. Oluliselt sama teekäik on ka sel maakerale tulnud päikese kiirgamis-energiail, mis jäi taimist neeldumata ja soendas mulda ning vett. Seegi soojusenergia hajub varemini või hiljemini, sattudes õhku ja ilmaruumi. Nii on energiail, mis päikeselt maakerale tuleb, lõppeks ikka üks tee — soojuse või valguse kiirgamisena ilmaruumi hajumine — soendagu ta maad, vett või neeldugu ta lehes, muutudes keemiliste ainete energiaks. Neeldub aga kiirgamisenergia taimis, siis tekivad elusolevused, energia moondumise suhtes kõrgemad avaldused, siis tekib uus energiatega avaldusvorm — elu. Elusolevusi avaldavad energiad mitmekesisel viisil. Ning sealgi toimub energiatega moondumine looduseseaduste järele.

Päikese tähtsust on aimatud ja tuntud juba ammu. Ning päikest, mis valmistab inimesele ikka rõõmu, on jumaldatudki ning seda küllaldase õigusega, sest tänu päikese kiirgusele on inimese elu üldse võimalik.

Elusolevusi võib elada maakeral niipalju, kui seda võimaldab maakerale langev päikese energia.

Mida otstarbekohasemalt muudetakse päikeselt tulev energia toiteainete ja küttematerjali energiaks ning tööks, seda aruurikkamaks ja kaunimaks võib areneda elu maakeral.

Päikese-energia on eluks tähtsaim ja suurim vara, sest ta on elu võimaldaja, ta on elu algtingimus.

Ära pilla päikeselt tulevat energiat, vaid kasusta seda otstarbekohaselt, s. o. nii, et ta võimalikult rohkesti elu edendab ja soodustab.

Toitumine.

Toit on elusolevusele tarvilik ühelt poolt ehitusaineks ja keemiliste protsesside edendamiseks. Teiselt poolt aga muutub toidus sisalduv keemiline energia kehas soojuseks ja tööks. Kogu kehaline ning vaimline tegevus toimub energia kulul, mis toiteaineis sisaldub. Pole toidu juurdevoolu, siis kuluvad organismis leiduvad tagavarad ja elus ollus — protoplasma, ning kahaneb kehakaal. Viimaks järgneb surm. Vaimline tegevus katkeb mõni sekund pärast seda kui ajule ei voola enam verd ühes toiteainetega ja hapnikuga juurde. Elu pole vältavalt võimalik ilma toiduta. Nii on toit tähtsamaid elutingimusi.

Kauemini vältav puudulik toitumine nõrgendab keha, tõstab haiguste-vastuvõtlikkust ja lühendab eluiga. Mõned usud on pidanud ja peavad nüüdki paastumist tarvilikuks ja heaks, ent kogemus on näidanud, et vältav paastumine mõjub eriti vaesemate rahvakihtide tervisesse pahasti. Pole tarvis elu, kallimat vara, halvendada ja lühendada vältava paastumisega, toidust keeldumisega või askeesile andumisega. Üksnes enese tahte karastamise, ihade taltsutamise ja tervise eest hoolitsemise otstarbel või väga intensiivsel tööol on kasulik suurem või vähem toidutarvitamise piiramine, millele peab hiljemini järgnema küllaldasem toitumine.

Sageli esineb liigsöömine, sest tahetakse toitumisest võimalikult rohkesti mõnu maitsta. »Hästi« ja »tublisti« söömine on paljudele ihaldatavaimaks eesmärgiks. Loomulikult peab küll toit olema hea ja küllaldane, ent liigsöömine on enese elu põletamine. Liigsöömise tagajärjel tekivad haigused, eriti rohkesti seedeorganite haigused ja kahaneb eluea pikkus, nii et liigsöömisest saadud mõnu ei kaalu üles tervisehäireid ja kannatusi. Liigsöömine, eriti liialt valgurikka toidu (liha, juustu jne.) ülirohke tarvitamine, ohutab kiired üles. Tõusnud sugukihu ja joovastavate jookide tarvitamine käib harilikult liigsöömise kannul.

Samuti hukkamõistetav on kunstlikkude ja tarbetute maiustusainete tarvitamine, sest see viib harilikult ebasoodsale toitumise valikule. Toitu peab tarvitama selleks, et elada. Liigsöömine ja rohke maiusainete tarvitamine on aga pillamine. Pole õigustatud püüd toitumist luua kunstlikult eriliseks mõnuallikaks. Korralik ja lihtne toit valmistab siis, kui inimesel olemas näljatunne, juba ise-

enesest küllalt suurt mõnu, kuna maitsvad road võivad pak-
kuda ülearusel tarvitamisel väga vähe mõnu. Pole tarvis
alalisi paastumisi, ent pole tarvis ka jahti maiustusainete jä-
rele, kusjuures harilikult jäetakse kahesilma vahele nimelt
need road, mis oleksid tervishoiuliselt otse vajalikud. Nii
on teada, et jõukuse kasvades püütakse võimalikult roh-
ke s t i tarvitada liha, mitmekesiseid lihakonserve, juustu, mune,
suhkrurikkaid toiduaineid, saia või peenleiba ja üldse rafi-
neeritud roogi. Säärane toidu koosseis aga ei vasta ühelt
poolt tervishoiu-nõudeile ja teiselt poolt on liiga kulukas, tu-
lunduse seisukohalt pillamine. Liiga rohke valgurikas (liha,
kala, juustu ja munarikas) toit põhjustab mitmesuguste hai-
guste tekkimise. Teiseks on mainitud toiteained üldiselt
vaesed mineraalsoolist. Kolmandaks on säärane toit vaene
tähtsaist toiteainest — vitamiinest. Need n. n. »hea« ehk
»tubli« toidu puudused mõjuvad pahasti tervisesse. Kehali-
selt vähetegeval eluviisil tuleb muidugi küll tarvitada valgu-
rikkamaid roogi suhteliselt rohkem kui kehalisel tööl, ent
sageli minnakse ses suhtes üle soodsate piiride, sest et val-
gurikkad road on üldiselt maitsvamad kui teised. Tervis-
hoiu seisukohalt lähtudes on väga tarvilik, et kasvaks mar-
jade, aia- ja puuvilja tarvitamine, muidugi soodsate piirideni.
Ja ökonoomia seisukohalt tuleb hukka mõista rohke looma-
riigi saaduste toiduks tarvitamine, milles nähakse praegusel
ajal toitumise ideaali. — Sööma ei pea kiirustades ja toit
tuleb korralikult peeneks mäluda.

Toit peab vastama orgaanilisele tarvidusele, mitte aga tu-
juka maiustusiha nõudeile. Üksnes nii on võimalik terve elu.
Kuigi vahest liigsöömine ja rohke maiustus võivad valmis-
tada suuremat mõnu, ent neile järgnevad paratamatult vare-
mini või hiljemini mõnutused ja hädad. Ei ole rasvus ja
tervis üks ja seesama. Täis tühjust on see mõnutseja, kes ei
oska ilu ja kaunist mõnu mujalt leida kui meelelisist mõnu-
dest — toredasti söömisest, joomisest ja suguelust. Lihtne, kor-
ralik toit on tõsise ilu ja püsiva mõnu leidmiseks kohane (mitte
liigsöömine ja toredus toitumises). See on hea elu algtingimusi.

Roogade valik peab toimuma tervisholu nõuete ko-
haselt ja süüa tuleb tarvilikul ning soodsal määral.

Sigimine.

Iga elus olevus, ühes arvatud inimenegi, elab üksnes teatava aja ja sureb viimaks. Vanad surevad järjest ja nende asemele sünnivad ikka uued, noored. Sel teel püsib liik vältavalt alal ja uuendub ning värskendub alaliselt. Sugulisel sigimisel kombineeruvad vanemate tunnused ja kujunevad sugujärglased, kel osa isa ja osa ema tunnuseid. Nii tekiavad isikud, kel omapäraselt koondatud tunnused, omapärased võimed. Sigimine võimaldab suurema muutlikkuse ja mitmekesisemate vormide tekkimise. Seega avab suguline sigimine suurema võimaluse kehaliseks ja vaimliseks kõrgemalearenemiseks. Sünnitamise teel on elu praeguse ajani väldanud ja et elu tulevikuski püsiks, selleks peab sünnitamine ikka jätkuma. Katkeks sünnitamine, katkeks varssi elu.

Inimene saab oma alguse mehe seemneraku ja naise munaraku liitumisest, mis toimub emaihus pärast sugulist ühtimist. Sugutatud munarakk hakkab arenema ja kujuneb looteks, mis alaliselt kasvab. Ema kannab oma ihus noort kasvavat inimest. Siis sünnitab ema lapse ilmale, toidab teda oma piimaga ja hoolitseb hellalt tema eest, kuni lapsuke kasvab iseseisvaks. Palju tuleb küll hoolt kanda lapse eest. Teda tuleb toita, rõivastada, õpetada ja kasvatada. Hoolt tuleb kanda lapse puhtuse eest ja tuleb valvata, et ta ei teeks enesele viga. Kuigi on tööd lastekasvatusega, ent lihtsalt töökartus ei pea millalgi olema põhjuseks sünnitamise piiramisele või täielikule ärahoidmisele.

Ei ole meie vanemad põlanud tööd ja vaeva, mis seotud lastekasvatusega, ja seepärast ongi meil üldse elu olemas. Peaksime meie olema rohkem hellitatud, laisemad ja viletsamad kui meie vanemad ning esivanemad? Kas tohime üksnes oma mõnusususe nimel rõõvida elu tulevasilt põlvilt? Kas ei taheta enam olla jätkuvas lüliks paremale tulevikule arenemise teel? Tahetakse lasta lõppeda sel elu ahelal, mille esindajaks on iga antud inimene? Kes oma mõnusususe nimel nii tahab, see ei ole jätkuva elu vääri-line või ta on valeõpetusist eksiteele juhitud rahutu ja pimeduses kobaja inimlaps.

Elu jätkavad need, kes on küllalt tugevad ja tublid sugujärglaste sünnitamiseks ja kasvatamiseks. Armastatakse küll sageli rääkida »võitlusest olemise eest«. Tahetakse võita selles võitluses. Seejuures aga unustatakse või ei teatagi, et

Darwini järele avaldub võit »võitluses olemise eest« iseäranis selles, millise edukusega jäetakse sugujärglasi. On ju kahtlemata kindel, et vältavalt võidule pääsevad nimelt need, kes sünnitavad küllalt elujõulisi ja tublised sugujärglasi. Saavutatakse isiklikus elus suuri võite, eriti materjalseid, ent surrakse ilma sugujärglasteta, siis on see »võit« väga küsitava väärtusega, kuna isiklik võit ühes arvurikkamate sugujärglastega on palju kindlam ja püsivam. Või olgu näiteks rahvas. Saavutab rahvas suuri võite, ent hävib mõne põlve pärast või langeb madalale, siis on ta võitluses olemise eest kaotanud. Võitlus võimalikult jääva ehk püsiva olemasolu eest — see on rahval õige »võitlus olemise eest«.

Ei ole tublile laste sünnitamine ja kasvatamine raskuseks, vaid kauniks tööks, mida loodus temale teha määranud. Ei ole tublile sigimine vaevaks, vaid see on talle sügava rahulduse pakkujaks. Eks ole lapsed, eriti terved ja rõõmsad, õnneks vanemaile, emale ja isale? Eks ole nemad rõõmustajaiks ja abiks vanemaile vanadusepäevil? Eks ole nemad osa vanemaist, »liha nende lihast ja luu nende luust«, kes edasi elavad, pärast vanemate surma, põlvest põlve? Tubli teeb ka suurt tööd rõõmuga ja mängides, üksnes hellitatule ja nõrgale on väikegi töö raske.

Meie vanemad ja esivanemad on meie eest hoolitsenud, on meie kasuks töötanud. Oleme neile palju tänu võlgu töö ja vaeva eest, võlgname neile tänu oma elu eest. Ja meie püha kohus olgu hoolitseda armastusega oma sugujärglaste eest, tulevaste põlvede eest, tänuks ja tasuks meie vanemate ja esivanemate töö ja vaeva eest.

Iga inimene on alguse saanud sugulisest ühtimisest, tähtsast, imestamisväärilisest ja kõrgest elu tekitamise protsessist. Sugukihu viib mehe ja naise sugulisele ühtimisele ja seega loomulikult sünnitamisele. Kes aga tahab teha sugulist ühtimist üksnes mõnumaitsmis-allikaks, kõrvaldades sugujärglaste sünnitust ja kasvatust, see ei saavuta hingelist rahu ja mõnu, mida leitakse sigimisega seotud suguelus. Armatsemine ja sage armumine ilma sigimiseta on otsekui õitsmine ilma vilja kandmiseta. Ta on kadumisele määratud ja ei saa esineda järgnevaiski põlvnis. Kergemeelne suguline mõnutsemine ei olegi õitsmine, vaid iseenese ja oma kaasinimeste rüvetamine, paremate võimete

ja omaduste suretamine. Vahest alles siis, kui juba hilja, märgatakse, et pole võimalik saavutada soovitud mõnu ja rahuldust üksnes enese ihade rahuldamisel, märgatakse, et looduseseaduste alusel ei ole inimese ülesandeks üksnes isiklik mõnutsemine. Pealegi langevad need, kes suguelu üksnes mõnuallikaks teevad, väga sageli suguhaiguste ohvriks. Kohutavalt suur on suguhaigete hulk. Suurlinnus on süüfilishaigeid mehi 10 — 50%. Veel enam levinud on tripper. Isiklikud kannatused, raskesti vigastatud lapsed ja suguvõime kaotus — need on harilikud sugulise mõnutsemise tagajärjed. Sageli kaob mõnutseja olemasolu ilma sugujärglasteta ja ilma täieliku eluõnnetu, rahulduseta, sest tema ei austa elu, nimelt järelpõlvede elu.

Imestamisvääriliste looduseseaduste alusel areneb lihtsast ja pisikesest munarakust, mis seemnerakuga liitunud, emaihus uus inimindiivid. Nii on see väldanud sajatuhandete aastate jooksul ning üksnes sel viisil võib elu ikka edasi püsida. Ei muutu looduse põhiprotsessid inimese tujude järele ja ei saa inimene, looduse osake, looduseseadusi oma ihade järele ümber muuta.

Loodus on inimesele määranud kõrgeks kohuseks sigimise ja sugujärglaste eest hoolitsemise.

Vanemate kõrgeks kohuseks on laste eest hoolt kanda.

Ja laste kõrgeks kohuseks on vanemaid austada nende hoole eest.

Kihud — eluviisi juhatajad.

Looduseseaduste alusel omame elu ja omame ka kihusid ehk tunge, mis sihitud elu alalhoidmisele, säilitamisele. Näiteks, on kehal toitu tarvis, siis tekib nälg ja isu, mis kihutavad sööma. On tarvis vett, siis tekib janu, mis kihutab joogi tarvitamisele. Nii kindlustavad nälja- ja januasting keha toiduga ja veega varustamise. Iga terve organism, eriti iga laps tahab liikuda, teotseda, sest liikumine on tarvilik korralikuks arenemiseks. Sunnitakse last alaliselt istuma, siis jäävad nõrgaks tema lihased ja teised organid, laps jääb üldse kiduraks ja jõuetuks.

Kehas tekkivad aistingud (tunded) juhatavad ka, kui palju tuleb tarvitada sööki ja jooki, kui palju tuleb liikuda, teotseda. Süüakse ülearu palju, siis tekib mõnutu rõhumis-

aisting maos, tekib seedimiskorratus, läigastus jne. Töötatakse väga palju, siis tekib mõnuta väsimus ja valud lihaseis.

Meeleorganite kaudu vastuvõetud ärritused hoiatavad kahjulikkude ainete tarvitamise eest. Mõnuta haisuga toitu või jooki keeldutakse loomusunniliselt tarvitamast. Tubaka hais ja alkoholi maitse on vastik, mis loomulikult hoiatuseks nende tarvitamise eest. Tubaka tarvitamine kutsus alguses esile rea mõnutuid aistinguid. Alles harjumus teeb suitsetamise teatavaks mõnuks. Rohke alkoholit tarvitamine kutsus kindla seaduspärasusega esile ägedad mõnutusaistingud.

Põlvnemise vältusel tekkinud ja päritavaks muutunud kihud ning aistingud juhvivad inimese isiklikku eluviisi, ütlevad, kuidas toimetada. Aistingud hoiatavad nälja, janu, liigsöömise, väsimuse eest ning nende hoiatused on üldiselt otstarbekohased. Neid tuleb tähele panna ja arvestada. (Haigusejuhud on osalt erandiks.) Arvestab terve inimene eneses tekkivaid normaalseid tundeid ehk aistinguid ja kihusid, siis püsib ta terve ja rõõmus, kuna aga vastasel korral tekivad vääratamatult kindlate looduseseaduste järele mõnutused ja haigused.

Hea tervise puhul on toidu ja joogi tarvitamisel kihiustavaks juhiks. Ent liigi säilitamise suunas kipub kihi otstarbekohatusele viima. Sugukihi tekib juba võrdlemisi noorelt, enne kui organism täielikuks kasvanud, küpseks saanud. Siis pole veel sugukihi rahuldamine organismi arenemiseks hea, vaid keeldumine on aina kasuks. Noorelt sünnitajate emade surevus on suurem. Isegi noored isaloomad ei saa tavaliselt ühtida emaloomadega, sest vanemad isaloomad takistavad seda. Inimene peab nooruses keelduma suguelust oma arenemise ja tervise kasuks, keelduma seni kuni ta suudab tarvilikku hoolt kanda sugulise ühtimise tagajärjel sünnitatud laste eest. Sugukihi rahuldamine pole nii tarvilik, nagu nälja rahuldamine. Pealegi leiab loodus ise abinõu mehe, kelle sugukihi tugevam, rahuldamiseks seemnepurske abil magamisel. Suguline keeldumine noores eas on heaks tahte karastuseks. Pealegi on see üheks teguriks, mis võimaldab hiljemini abielus harmoonilisema elu. Ent mitte üksnes vallalises põlves, vaid isegi abielus tuleb piirata sugukihi. Tuleb hoiduda vähemastki liialdusest ja elada kasinuses. Eriti tarvilik on mehel sugukihi rahuldamisest keeldumine ajal, millal naine noort inimlast oma ihus kannab ja toidab.

Asjaolu, et mees otsib sugukihu rahuldust isegi siis, kui see pole hea ja kohane, näitab, et kihusid peab igatahes arvustavalt hindama. Alles pärast vastavaid uurimusi võib üksikjuhtudel kindlusega ütelda, milliseil tingimustel kihude rahuldamine soovitatav ja milliseil mitte.

Et suguelu üldiselt normaalsemaks kujuneks, selleks tuleb soovitada naitumist täieliku küpsuse omandamise algusel. Selleks on tarvis luua kohased tingimused.

Optimum — soodsaim määr.

Loodusenähtusis on valitsemas seadus- ehk korrapärasus. Korrapäraselt liiguvad maakera ja teised planeedid päikese ümber, korrapäraselt tiirleb kuu maakera ümber. Neid liikumisi võiakse minuti pealt ette arvutada. Visatakse kivi üles või lastakse kuul õhku, siis langeb ta tagasi maha kindla korrapärasusega. Ning maha langevad kivi või kuul, iga kord kui neid õhku üles paisatakse. Hõõrutakse siidiga klaaspulka, siis tekib klaasi pinnale positiivne elekter. Nii võiks esitada tuhandeid nähtusi, mis tulevad igakord esile kindla korrapärasusega ehk kindlate seaduste alusel.

Nagu elutus looduses, nii on elusaski looduses valitsemas kindel korra- ehk seaduspärasus. On värsked rukkiterad istutatud soojas ruumis niiskesse mulda, siis idanevad nad ja hakkavad kasvama. Kuumutatakse aga seemneid enne mahakülvamist, siis ei idane nad enam. Raiutakse mets maha, siis hävivad ülsed, sõnajalad, jänsekapsad, uibulehed, laanelilled j. t., mis kasvasid metsa all. Tabab küllalt tugev elektrivool järsku lihast, siis tõmbub lihas kokku. Ning samuti võiks esitada tuhandeid nähtusi, mis esile tulevad elusate riigis kindla seaduspärasusega.

Igapäevases elus väärib tõsist tähelepanu optimumiseadus. Elutegevuseks on olemas teatavad soodsad piirid. Ei kasva taimed pakase käes ega kõrges temperatuuris. Jahedas on kasv aeglane, ülearu soojas närtsivad taimed. Parim kasvamine toimub teatavas vahepeelses soojuses — optimumis, mis erilisil taimil erinev. Näiteks, nisu idanemine algab 5,0° C. temperatuuril (miinimum), kiireim idanemine toimub 29° (optimum), kuna 42,5° on idanemisele ülempiiriks (maksimum). Valguse puudusel ei saa kasvada varjuarmastajad

taimed, ent otse päikesepaistelgi ei suuda nad areneda. Teatav valgustus on neile soodsaim, optimaalne.

Inimesegi suhtes on maksev optimumiseadus. Külmetus vigastab inimest, ent liiga suur soojus vigastab samuti. Väga madal õhurõhk tekitab haiglasi avaldusi ja isegi surma ning vigastab ka liiga kõrge õhurõhk. Ei liiga niiske ega liiga kuiv õhk ole kohane terveks eluks. Kehalise tegevuse puudusel kannatab tervis, aga ka liiga suurel tööil tekivad tervisehäired. Puudulik toitumine on kahjulik, ent liigtoitumine on samuti paha tervisele, nagu tõestab hulk teaduslikke uurimusi.

Üldse, eluks kohaseimad ehk parimad on teatavad vahepealsed määrad. Äärmused on aga organismi elule kahjulikud ja viivad väga kergesti isegi surmale. See on vääramatu looduseseadus. Organism püsib terve ja täielikult töövõimeline »mõõdukuses«, igas suhtes soodsais tingimuses. Kohaseimaid ehk soodsaimaid tingimusi nimetataksegi optimaalseiks tingimusteks. Luuakse optimaalsed välised tingimused, süüakse, juuakse ja töötatakse mõõdukalt ehk, paremini öeldes, optimaalselt, siis püsib keha terve ja töövõimeline, meel lahke ja rõõmus.

Hakatakse aga mõnu meelega otsima ja minnakse seejuures üle soodsate piiride, üle optimumi, siis järgnevad tervisehäired, tõved ja hingepiinad ning leidmata jääb otsitud tõsine, tumestamatu mõnu. Ei sööda mitte nälja-aistingu nõude järele, vaid püütakse mõnu maitsta rohkest toidu tarvitamisest, siis järgnevad seedimiskorruptused, tõved ja varasem surm. Optimumiseaduse alusel on kahtlemata selge, et laialt esinev arvamine, nagu oleks hästi palju ehk »tublisti« söömine väga soodus terviseks, on suur eksitus, mis on teinud küllalt halba. Toredus ja küllus ei loo tumestamatut mõnu, sest vääramatute looduseseaduste järele leitakse suurim mõnu üksnes optimumi piires. See on maksev iga elutingimuse suhtes.

Mis eluks tarvilik ei ole, selle tarvitamise suhtes pole üldse olemas optimumi, soodsaimat määra. Tubakas, alkohol ja teised uimastavad ained ning kanged vürtsid pole eluks tarvilikud. Pole tõestatud, et nad väheselgi määral kasulikud oleksid. Nende tarvitamisel pole optimumi. »Mõõdukusel« nende tarvitamisel on väga ebamäärased piirid. Parim on neid üldse mitte tarvitada, — see on optimum nende suhtes.

Nagu nägime, on rida kihusid ja aistinguid (nälg, janu, küllunuseaisting, väsimus ja rõhumine maos), mis juhiks eluteel. Neid tuleb arvestada ja sel teel võib eluviisi optimaalselt teostada vähima vaevaga. Selleks tarvis hoolikalt tähele panna oma aistinguid, iseennast »vaadelda«. Loodusest inimesse istutatud aistingud ja kihud ütlevad, et keha ei tule põlata ja suretada, ent ei pea teda ka hellitama ja meelelisi mõnuseid sihilikult otsima, jättes tähele panemata organismi tõsist tarvidust. Ei arvesta aga inimene looduse enese juhatusi, siis on tagajärjeks kannatused.

Sageli võib kuulda, et »lühikest, ent head« elu peetakse paremaks korraliku eluviisiga pikast east. Sellevastu teame aga, et on küllalt neid, kes oma läbipõletatud lühikese elu lõpul oleksid valmis palju ohverdama pika ea eest. Nii pole »lühikese ja hea« elu kiitmine muud kui kergemeelne sõnakõlks.

Elavad inimesed looduseseaduste kohaselt, siis püsivad nad terved ja kaua elus, maitstes mõnu olemasolust. Vääratamatute looduseseaduste põhjal kannatab ja hävibki organism, kui eluviis paha, tervishoiu-vastane. Inimene kui looduse osa alistub paratamatult looduseseadusile.

IV.

Töö.

Mesilased, kumalased, herilased, sipelgad ja termiidid ehitavad omale pesad, kus nad leiavad kaitset pahade tingimuste eest ja kus nad hoolt kannavad oma sugujärglaste eest. Samuti valmistavad omale pesad linnud ja paljud imetajad, pelgupaigaks enesele ja sugujärglasile. Töö on neile loomile tarvilik enese ja sugujärglaste elu kindlustuseks ja edenemiseks.

Toidu saavutamisel piirdub loomade töö harilikult üksnes söödava otsimisega ja tagaajamisega. Loom tarvitab toiduks kas taimi või teisi loomi, kes vabas looduses kasvamas või elamas, ja ei hoolitse oma toidu valmistamise ega kogumise eest. Siiski esinevad vähesed erandid. Nii näiteks koguvad toitu varuks mesilased, sipelgad, hamster j. t. Troopikalised lehelõikajad sipelgad närivad puudelt lehti ja kasvatavad peenendatud lehemassil seeni (seenniite) enesele toi-

duks. Üksnes kõrgele arenenud loomade töö on mitmekesiseks kujunenud. Töö mitmekesistumine rikastas loomade eluvõimalusi.

Looduseseaduste alusel on loomil kujunenud vaimlised võimed, mis võimaldavad neile toidu kogumise, elamute ehitamise ja sugujärglaste eest hoolitsemise. Samade seaduste alusel on kujunenud inimesegi mõistus, mille varal tema töö on võinud kujuneda iseäranis mitmekesiseks ja viljakaks. Kõrgemad vaimlised võimed ja ühes sellega mõistus on looduses tekkinud elu teenimiseks, uute eluvõimaluste loomiseks, ja inimesegi mõistuse ülesandeks on kõige pealt teha ja juhtida elu soodustavat ehk edendavat tööd, nii oma elu eest iseäranis edukalt hoolt kandes.

Töötama peab inimene mitmeks otstarbeks. Kõige pealt on tarvis tööd teha selleks, et saavutada toitu, mida iga päev tarvitame. Teiseks tuleb töötada rõivaste ja jalanõude saavutamiseks ning elamute (elumajade) ehitamiseks, mis tarvili-
kud kaitseks külma eest. Kolmandaks on tarvis töötada laste toitmiseks, katmiseks ja kehaliseks ning vaimliseks kasvata-
miseks. Viimaks on töö tarvilik veel julgeoleku saavutamiseks. Iga päev on tarvis rida töösaadusi ja tööga esile kutsutud korraldusi.

Põhjamail, kus kliima külm ja taimestik üksnes osa aasta jooksul vilja kannab, tuleb iseäranis rohkesti töötada selleks, et saada küllalt toitu talveks ja suveks ja et end edukalt kaitsta külma vastu. Toidu saavutamiseks tuleb harida põldu ja seal kasvatada teravilja, juurvilja, aedvilja ja puuvilja. Toiduaineid võib saada ka karjapidamisel, mis samuti palju tööd nõuab. Põhjamaa vaene põld nõuab küll eriti palju tööd, enne kui ta tarvilikul määral toiduaineid annab, ent põldude ja üldse maapinna viljakamaks tegemine ning uudismaade saavutamine on põhjapanevaim töö, — töö, mis eriti rohkesti soodustab inimelu olemasolu, tekkimist ja arenemist. Samuti tingimata tarvilik olemasoluks, nagu põlluharimine, on põhjamail töö, mis sihitud rõivaste ja jalanõude soetamisele, majade ehitamisele ja kütte saavutamisele. Niihästi toiduainete valmistamiseks ja ümbertöötamiseks kui ka kehakatte hankimiseks ning majade ehk hoonete ehitamiseks on tarvis rida riistu ja tööjõudu. Kõiksugused riistad, masinad ja tööloomad, mis tarvili-
kud põllutööl, kehakatte ja peavarju valmistamisel, teevad mainitud tööd viljakamaks ja loovad seega

uusi ning avaramaid eluvõimalusi. Kaunis palju tööd nõuab liiklemisvahendite (vankrid, vagunid, laevad jne.) loomine ning teede rajamine, mis on tarvilikud kõige pealt tööriistade, toiduainete, riiete, masinate j. t. valmistuskohast tarvitajale kättemuretsemiseks, s. o. saadustevahetuse edendamiseks.

Kaunis rohkesti tuleb tööd teha veel enesekaitse ja üldse julgeoleku otstarbel. Loomad kaitsevad end hädaohtude eest. Nad põgenevad või peidavad end vaenlaste, külma, veeuputuste, laviinide ja teiste elusa ning elutu looduse hukutavate tegurite eest. Inimesegi elu hävitavad võimsad elutu ja elusa looduse tegurid. Maavärisemised, tulepursked, marud ja tormid, pikne, külm, põud, vesi, bakterid ja teised haigusi tekitajad elusolevused, kiskjad ning mürgised loomad on kardetavad inimelu vaenlased. Nagu üldse loomad, nii püüab inimenegi oma elu kaitsta niihästi elutute jõudude mängu hukatusest kui ka enesest madalamale olevusile — loomile või taimile — saagiks langemise eest.

Elusolevused, kui kõrgemad ja tüsilisemad looduse sünnitised, püüavad oma elu alal hoida ning kaitsta elutu looduse avalduste eest. Ja kõrgemad olevused kaitsevad oma elu madalamate olevuste pealetungi eest, üldiselt eduga. Enese säilitamise, alalhoidmise püüd on omane igale enam-vähem arenenud elusolevusele, eriti loomile. Enesekaitse on eluseadus.

Inimesel oli varemail ajul, millal ta kaitseriistad olid veel hoopis puudulikud, rohkesti tegemist kiskjate vastu kaitsmisega. Nüüd on kiskjate hädaoht küll hoopis väike, ent palju on tarvis tööd edukaks kaitseks haigustsünnitajate elusolevuste eest. Võidelda tuleb taim- ja loomorganismidega, kes põllusaadusi tikuvad vähendama ja hävitama, raskendades seega inimese elu.

Kaunis palju tööd tuleb teha veel kaitseks vaenuliste ja kuritegeliste inimeste eest, soetades mitmesuguseid kaitseriistu ja vahendeid ning ülal pidades asutusi, mis oma tegevuse juhivad kuritegevuse vastu. Julgeolek on ülisuure tähtsusega tegur. Elu kujuneks hoopis õudseks, kui poleks mingisugust takistust kuritegeliste isikute tegevuse avaldumisel. Tapmiste ja röövimiste arv võiks väga suur olla. On vägivaldsed ja õiglusetud toimingud alaliselt ähvardamas, siis surub julgeoleku puudus raske kivina inimeste hingel. Ähvardab loodud väärtuste hävitamine, röövimine või puudu-

liku tasu eest sunnikombel äravõtmine, siis pole töotajal küllaldast huvi töö vastu. Siis kahaneb varade loomine. Töö edeneb jõudsasti üksnes siis, kui töotaja on kindel selles, et töövili ei satu ülekohtusel teel võõraisse kättesse. Üldse, isikliku elu ja varanduse julgeoleku puudus seob kammitsaie kogu elu. Rea asutuste — seadusandlike de, kohtute ja valvõimude ülesandeks on hoolitseda julgeoleku eest.

Tähtsaks julgeoleku ja üldse rahuliku elu kindlustamise vahendiks on muu seas ühiselu nõuete kohane ehk eetilise (kõlblise) kasvatus. Kasvatustöö, mis istutab inimesisse oma kaasinimeste elu ja töösaaduste austamise, on väga tarvilik julgeoleku kindlustuseks.

Et mitmekesiseid eluks vajalikke töid edukalt teha, selleks on tarvilik teaduslik töö. Teaduslik töö näitab, kuidas viljakamalt põldu harida, kuidas paremini valmistada tarberiistu, masinaid, ehitisi. Teaduslik töö suurendab seega saaduste valmistamise viljakust. Peale selle on teaduslik töö tarvilik tervise eest hoolitsemiseks ja edukaks kehaliseks, vaimliseks ning hingeliseks kasvatusesks.

Iga töö, mis kasulik eluks, s. o. mis eluvõimalusi loob, elu rikastab ja kõrgemale arendab, on hea ja aus. Iga kasulik töö on austamisväärt.

Austades tuletame meelde neid kangelasi-ürginimesi, kes metsloomist võitu said, sest nemad on võidelnud meiegi eest. Aukartusega seisatame ürginimese töö ja vaeva ees, mida ta nägi lihtsaid kiviriistu valmistades, karjapidamist ja põlluharimist õppides. Austusega tuletame meelde neid kultuurivarasid, nagu oskust tarvitada ja valmistada savinõusid, tuld, rattaid, vesirattaid, kirjaviisi, teadmisi jne., mida meile pärandanud kauged esivanemad. Suurt tänu võlgname oma kaugele esivanemaile, kes oma agarusega suutsid tõusta loomalisest seisukorrast kõrgemale, sest nemad on tööd teinud meiegi eest ja nende leiutusi kasustame meie nüüdki veel iga päev. Suurt tänu võlgname lähemailegi esivanemaile, kes viinud põllutöö ja tööstuse kõrgele järjele. Austuse väärilised on kõik need meie esivanemad, kes kuivatasid soid, tegid metsad põldudeks, valmistasid kohasemad tööriistad ja masinad, ehtasid paremad elamud, rajasid teed, löid vaimlise kultuuri varasid jne. Aukartusega vaatleme kõike seda esivanemate väsimata tööd, mis viinud elu kõrgemale ja võimaldanud ar vurikkama ja parema elu. Visadusega kõrvaldasid meie esivanemad oma elust raskusi, tõkkeid, võites neid

järk-järgult. Olgu nende töö meilegi eeskujuks. Virgutagu meid meie esivanemate hea eeskuju kõrvaldama väsimata tööga neid puudusi, mis veel olemas praegusaja elus. Tööga on nemad saavutanud suuri võite ja töö on ainuke abinõu, millega meiegi ajal võib jõuda suurile tagajärjile, luua paremaid tingimusi.

Saaduste loomise ja tarvitamise vahekord.

Tarvitaksid inimesed rohkem kui nad valmistavad, siis tuleks loomulikult varssi puudus toiduaineist ja tarbeasjust. Kui on esialgu varusid (tagavarasid), siis lõpevad need ja paratamatult järgneb puudus, järgneb puudulik toitumine, rõivastumine ja elamute vähesus, mille kaasas käib harilikust suurem surevus. Et poleks puudust, selleks peavad riigi elanikud valmistama saadusi vähemalt niipalju, kui nad ära tarvitavad.

Teeksid kõik tööd, siis peaks iga inimene korralikuks eluks valmistama vähemalt niipalju saadusi, kui ta ära tarvitab oma elu vältusel. Teatavasti aga ei tee kõik tööd: on olemas kaunis palju töövõimetuid täiskasvanuid ja haigeid, kes tööd sugugi ei tee või väga vähe teevad. On hea hulk lapsi ja noori, kes surevad enne töövõimeliseks saamist või üldse väga vara, ilma et suudaksid luua kuigi palju väärtusi. Juba nende ülalpidamise pärast peab iga töövõimeline inimene looma rohkem tarvilikke saadusi ehk väärtusi, kui ta ise ära tarvitab enese elu vältusel.

Ent rahvas, kes tahab hoolt kanda elu paremaks kujundamise eest, peab veel eriliselt rohkem tööd tegema sel otsarbel. Siis tuleb tööd teha suurel määral juba tulevaste põlvete jaoks. Praegusegi põlve jaoks on töötanud läinud põlved. Suured majad, suured sillad, maanteed, raudteed, vabrikud, laevad, leiutused — kõik need ei olnud üksnes selle põlve teenistuses, kes neid ehitanud ja loonud, vaid neid kasustavad ka järeltulevad põlved, kasustame meiegi.

Sageli unistatakse töö vähendamisest, tahetakse töötada võimalikult vähe. Ent pidagu seda igaüks meeles, et tarvilikkude saaduste valmistust ei saa ära jätta või vähendada, ilma et järgneks puudus ja viletsus ühes suurema surevusega. Ei ole võimalik korralik elu, kui tarvitused on

suurem valmistusest ja kui ei valmistata vajalikke saadusi tarvilikul määral.

Kes on oma elu jooksul rohkem tarvitanud kui valmistanud otseselt või kaudselt mõne eluedendava tegevuse varal, — see on elanud enam või vähem teiste vaevast ilma tasuta. Ta on õigustamatult tarvitanud kaasinimeste töövaeva, elanud suuremal või vähemal määral parasiidina. Iga töövõimelise pühaks kohuseks olgu vähemalt sama palju väärtusi luua kui ta ära tarvitab oma elu vältusel.

Töö pole eesmärk.

Vahel kirjutatakse ja räägitakse, et töö peab olema elu eesmärgiks. Ent see pole nii. Inimene ei ela töö pärast, vaid töö on inimese elu pärast. Elu on ülim väärtus, elu on elu eesmärgiks ja töö on elu teenistuses. Mitte lihtsalt töö järele ei hinnata inimest, vaid selle järele, kuivõrt ta on elu edendanud ning kõrgemale arendanud, sest töö võis kahjulikki olla. Muidugi võib elu edendada ja kõrgemale arendada kõige pealt kasuliku füüsilise töö varal ja kasuliku vaimlise juhtimis- ehk korraldustöö varal. Ent inimene võib väga palju elu edendada ja kõrgemale arendada, ilma et ta otse erilist tööd teeks: hea eeskuju, kasvatav mõju ja arendav ning kõrgemale juhtiv jutuajamine ja juhataste andmine — kõik see pole heaks inimele sageli vähem tähtis kui töö. Et aga säärasel kombel head mõju avaldada, selleks on tarvis kõige pealt iseennast kasvatada, selleks ei jätku õppimistööst ega kehalisest tööst.

Muidugi, töö on tarvilik ja tööga võib iga inimene elu edendada ja kõrgemale juhtida. Seepärast annab töö inimese elule suurema väärtuse ja sisu, pakkudes rahuldust. Seevastu kujuneb loid ja tööta olek igavaks, mõttetuks ja isegi tööta inimese lõbutsemine ei paku säärast rahuldust, nagu eluloov töö, kasulik töö. Seepärast on täiesti õigustatud, kui inimesed seavad enesele elus teatavad tööd eesmärgiks. Ent töö iseenesest ei ole elu eesmärgiks, vaid tööd tuleb ikka teha selleks, et elu edendada ja kõrgemale arendada. Elu säilitada, luua ja kõrgemale arendada — see on elu eesmärk.

Kulutatakse oma ja vahest ka oma laste või juhitavate tervist liia töötamisega ja ülearusele tööle sundimisega, siis

pole see hea, eriti veel, kui see toimub suure vara-ahnuse või auahnuse otstarbel. Peavad inimesed liiga palju tööd tegema, eriti halvus tingimuses, nii et see kujuneb kurnamiseks, tervise hävitamiseks, siis pole see enam hea. Eriti paha on see veel siis, kui niiviisi peavad inimesed tegema tarbetut tööd. Mis kasu varast, kui elu tema saavutamisel kannatab? Milleks ehitada kanaleid, linnu, sildu, raudteid, aurikuid, aeroplane, masinaid, milleks uurida kogu loodust ja luua kunstiteoseid, kui seejuures peaks elu äärmiselt viletsaks kujunema või isegi hävima? Milleks toredus ja uhkus, milleks rikkus ja hiilgus, kui oleks inimene viletsaks ja nõrgaks tehtud? Pole mõtet tööl, kui seejuures hävib elu. Pole väärtust töösaadusil, kui pole saaduste tarvitajat — inimest. Töösaadusil on suur väärtus üksnes siis, kui on olemas terved ja elujõulised inimesed, kes neid tarvitavad.

Töö on eluks tarvilik ja üksnes seepärast on igaühe kõrge kohus tööd teha enese ja oma sugujärglaste elamise võimaldamiseks. Töö ülesandeks on elu püsimiseks ja kõrgemale arenemiseks võimalikult igas suhtes — kehalises ja vaimlises — luua optimaalsed tingimused. Eelnevat ei tule aga niiviisi mõista, et üldse ei pea millalgi midagi tegema nii, et elu seejuures satuks hädaohtu ja häviks. On üksiku töö kasulik ühiskonnale, ent paratamatult seotud hädaohuga või isegi hävimisega, siis on see töö soovitatav ja isegi tarvilik. Tähtis ja kõrge on töö, kus ohverdatakse oma elu teiste elu kasuks. Leiutab keegi oma elu hinnaga (paratamatult) abinõu teatava haiguse arstimiseks või mõne ülikasuliku keemilise aine, siis on säärane tegevus kõrge ja aus. Avab keegi oma elu hinnaga paljudele võimaluse pääseda õnnetusest — uppumisest, rongiõnnetusest, tulikahjust — siis on see kõrge heategu. Ja otse ühiskondliku inimese kohuseks on tarbekorral ohverdada niiviisi oma elu teiste inimeste päästmiseks ja edendamiseks.

Kasutu ja kahjulik töö.

Kasutu on töö, mis pole eluks tarvilik, ja kahjulik on töö, mis loob elu hävitavaid või halvendavaid »väärtusi« ehk saadusi. Väga palju tehakse niihästi kasutat kui ka otse kah-

julikku tööd. Palju tarvitatakse ilma vajaduseta, ent kõike seda tarvitavat tuleb luua tööga. Väga palju kulutatakse tööd kõiksuguste tarbetute toredusasjade ja tühiste ajaviite-abinõude valmistamiseks. Samuti palju tööd nõuab toreduspärane tarbeasjade, nagu siidist ja sametist rõivaste, pitside, ilukingade, lõhnaõlide, toredate lampide, toredate sõiduriistade ja elamute, valmistamine. Täiesti tarbetute asjade seas tuleks veel nimetada pärleid ja kalliskive, mille otsimiseks kulub kaunis palju tööjõudu ja kusjuures töötingimused sageli otse hävitavad. Püüd toredust ajada on tühine ja sisutu, sest ei saa keegi heaks, tubliks ja ausaks, kui ta toredasti elab ja palju toredusasju tarvitab. Toredus on väline, ostetud kaup. Headus, tublidus ja ausus aga on sisemised omadused, mida ei saa osta mingisuguse hinna eest. Need on suurimaid väärtusi. Mõttetus on kulutada palju tööjõudu toredusasjade peale, jättes osa inimesi viletsusse, kuna lähem ja kaugem loodus pakub igähele küll ja küll ilu. Tarvitseb seda üksnes näha ja tunda. Toreduse vastu ei võiks üksnes siis midagi olla, kui ühiskondlikus elus oleksid kõik elulised tarvidused juba optimaalselt rahuldatud.

Samuti täiesti asjata on töö, mida tehakse tühise ajaviite-kirjanduse loomiseks, mis inimesele midagi kasulikku ei paku, vaid neid väärtuslike tööde juurest veel eemale tõmbab. Täiesti kasutult kulutavad oma jõu ka elukutselised sportijad.

Päris kahjulikuks tuleb lugeda juba seda tööd, mille saadused allapoole kisuvad rahva kõlblist tasapinda või ka otse mürgitavalt toimivad inimeste organismisse. Siin oleks kõige pealt nimetada räpaseid kinofilme, kõmu- ja soapikirjandust, ühes arvatud kirjutised ajalehtedes, mis kõlblikselt seisukohalt allpool igasugust arvustust. Igasugune meeleliste mõnude ülistamine, kirgede, viha ja vaenu õhutamine, mida külluses leida kirjanduses ja ajalehtedes, on töö saadus, mis elu rüvetab, hävitab ja allapoole kisub.

Edasi on kahjulik viina, veini, õlle, tubaka ja teiste joovastavate ainete valmistamine, sest et nad elu hävitavad ja viletsamaks teevad. Täiesti tarbetu ja kahjulik on ka töö, mis juhitud kaasrahvastega sõdimisele ning relvistumisele.

Seni loendatud aladel on tööl väga palju töölisi ja ettevõtjaid. Peale loendatud saaduste valmistuse kulub palju tööjõudu valmistatud saaduste (toredusasjade, alkoholi jne.) transportimiseks, levitamiseks ja müümiseks. Elu tähele pannes

võib igaüks märgata, et üldse tehakse lõpmata palju kasutatut ja kahjulikku tööd.

Ja teiselt poolt teab igaüks, et tarvis on teha palju kasulikku tööd. Tarvis on kõrvaldada viletsus ja vaesus. Suured hulgad kehalise ja vaimlise töö tegijaist ei jõua omale muretseda toitu ega rõivaid, mis vastaksid tervishoiu-nõudeile. Meie linnades on korterid enamasti ühetoalised, harilikult kööktoad, kus puhtuse hoidmine väga raske ja õhku rikkumas keeduaur. Kümned tuhanded elavad neljakesi, viiekesi, kuuekesi ja üle selle ühes toas. See on tervishoiuliselt päris lubamatu!! Tolmupilved ja haisud on linnades harilikud asjad. Linnades puuduvad veevärgid. Paljud koolimajad on hoopis halvad. Kasvatustöö kannatab rahapuuduse all. Vähe on korralikke rahva-raamatukogusid ja kooleski on raamatukogud puudulikud. Liiklemisteed on halvas seisukorras, ajuti vaevalt läbipäästavad. Ent kõike loendatud kasulikku tööd ei tehta tarvilikul määral, vaid tehakse selle asemel tarbetut ja kahjulikku tööd. See tunnistab väga selgesti, et praegusaja tulunduslik elu on väga suurel määral päris mõistmatu, mõistmatu inimeste halva elu pärast.

Praegusel ajal ei tohiks olla mingisugust kasuta ega kahjulikku tööd, sest viletsust ja puudust on väga rohkesti, mille kõrvaldamiseks tarvis palju loovat tööd. Iga tööjõu pillamine on nüüd otse hoolimatus elu vastu, mille palgaks on elu halvenemine ja häving.

Võib olla, et kaugemas tulevikus kujuneb olukord, kus on nii vähe tingimata tarvilikku tööd, et seda ei jätku normaalseks kehaliseks ja vaimliseks arenemiseks. Loomulikult tuleks siis keha ja vaimu tubliksarendamiseks teha tööd, mis otseselt tarvilik ei ole. Ent sel korral on tööil siiski otstarve, ta on siis elu teenistuses. Üldiselt pole aga põhjust arvata, et otseselt tarvilikust tööst tuleks puudus, sest põldude ja aedade harimiseks, ehitamiseks, teaduslikuks tööks, korraldamiseks, valitsemiseks jne. on tarvis rohkesti tööjõudu. Tublid töölised, arstid, õpetajad, insenerid, teadlased ja kunstnikud on igal ajal tarvilikud, ent ei saada tubliks ilma tööta.

Tegevusetuse ehk tööta oleku ja töö toime inimesse.

Kaunis harilik on nähtus, et inimesed peavad niihästi kehalist kui ka vaimlist tööd halbuseks, millest püütakse esimesel võimalusel vabaneda. Sageli näeme tööpõlgust, eriti kehalise töö suhtes. Tööpõlgajate suuremaks püüdeks on tegevusetata, hooletu ja laisklev eluviis.

Kas on aga tegevusetata elu kohaseim organismile? Tuleb teda soovitada? Ei! Terve hulk vaatlusi ja katseid näitavad, et töö arendab organismi, kuna aga tegevusetusele järgneb vastavate kehaosade kiduraksjäämine ehk kõhetumine. Kui lihased ehk musklid rasket tööd teevad, siis kasvavad nad suureks ja tugevaks. Nõnda on jõumeestel, seppadel ning teistel raske töö tegijail suured lihased. Kui aga inimene väga kergelt tööd teeb, siis on ta lihased võrdlemisi väikesed. Puutumisel tunduvad nad lõdvad, sageli on nad rohkesti rasvaga täitunud. Töötamisel on nad loiid ja nõrgad. Tugevadki lihased kaotavad tegevusetusel oma endise suure teovõime. Lõikusel järelejäänud käte või jalgade otste ehk kõntide lihased jäävad väikesiks, kõhetuvad, ning selle tagajärjel muutub kõnt teguvõimetuks. Kui aga kõnti harjutatakse, s. o. sunnitakse teda tegevusse, siis ei kõhetu ta lihased. Harjutuste varal on teinud tuhanded sõdurid, kes ilmasõjas kaotasid osa jalast või käest, oma kaotatud jäsemete järelejäänud osad teovõimelisiks, nii et nad nüüd käte või jalgade kõntide abil suudavad tööd teha. Töövõimelised kõndid sünnitavad ka vähem valu ja hädasid kui kidurad ehk kõhetunud. Kui aga teovõimelise kõndi tegevus ära jäetakse, siis kõhetuvad ta lihased. Need vaatlused ja kogemused tõestavad iseäranis selgesti, et lihase tugevus ja teovõime sõltub õige suurel määral tööst ehk tegevusest.

Lihaste teovõime võib areneda kahes sihis. Kauavältava, kuid mitte raske töö puhul ei kasva lihased iseäranis tugevaks, ent nad omandavad vastupidavuse vältavaks tööks. Jooksjail ja paljukõndijail ei väsi jalalihased kergesti, kuigi nad ei ole iseäranis suured. Päev otsa kõndida ja seista ei tee harjunule mingisugust viga, kuna aga seevastu isikul, kes edasiliikumiseks pea üksnes hobuseid ja teisi sõiduriistu tarvitanud, kutsub paaritunniline jalutuskäik raske väsimuse ja isegi palaviku esile.

Raske töö tagajärjel kasvab lihase suurus ja ta jõud. Jõudu arendab enam raskete asjade tõstmine ehk üldse suur lihaste pingutus. Tugev lihaste pingutus sunnib lihast kasvama, kuna kauavälvav võrdlemisi kerge töö ei tarvitse seda mitte teha. Seejuures on muidugi arusaadav, et ülearu suured pingutused on otse kahjulikud, iseäranis alguses.

Ent kehaline töö ei toimi üksnes lihasesse, vaid ka teississe organeisse. Raske töö korral on luude koormatus suurem ning nad kasvavad selle tagajärjel tugevamaks. Igapäevaseist vaatlusist teame ju, et näiteks sepa luud on üldse suuremad kui rätsepa omad. Töötamisel muutuvad tugevamaks ja vastupidavamaks ka kõõlused ja sidemed. Töötamisel tuksub süda kiiremini. Ta kihutab rohkem verd läbi veresoonte, viies lihasesse tarvilikke toiteaineid ja sealt ära tuues kõlbmata laguaineid. Seega peab kehalisel tööl südagi rohkem tööd tegema. Ajutine südame elavam tegevus on aga tarvilik selleks, et hoida südant teovõimelisena. On südame tegevus alaliselt väike, siis jääb ka südamelihase, nagu iga teinegi lihas, kiduraks ja nõrgaks. Kui siis südamele juhtumisi suuremat tegevust nõutakse (näiteks mõne palavikuhaiguse korral), siis võib nõrgaks jäänud süda kergesti üles ütelda. Ei suuda süda täita nõutavat suuremat tegevust, siis on surm paratamatu. Sellest järgneb, et kehalise tervise eest hoolitsemisel peab südant harjutama, treeneerima, mis toimub kehalise töö kaudu.

Kehalisest tööst sõltub ka hingamine, soojuste valmistus kehas ja toiduainete tarvitus. Et töötamisel hingamine elavamaks muutub ja toidu tarvitus tõuseb, see on üldiselt tuntud asjaolu. Töö toimib seega kogu organismisse, tõstes organite tegevust, ainevahetust ja rakkude kasvamist. Kehalise töö tagajärjel muutub keha tugevamaks ja elujõulisemaks. Tegevusetu organism jääb loiuks, lõdvaks ja nõrgaks.

Nagu lihaste tegevus on tarvilik kehaliseks arenemiseks, nii on mõistuse arendamiseks tarvis teotseda vaimliselt. Ergurakud, mis viibivad tegevusetuses, jäävad kõhetuks. Kutsikail, kel silmalaud kinni õmmeldi, ei arenenud nägemiskeske ergurakud, vaid nad jäid peatuma lootelisele astmele. Kui jäse ära lõigatud, amputeeritud, siis kõhetuvad ja degenereruvad vastavad seljaaju ergurakud ja erguharud. Ergurakkude tegevusest sõltub aga kogu vaimline tegevus. On ergurakud

hästi välja kujunenud, siis on arenenud ka nende vastav tegevus ehk funktsioon.

Ergukava tegevus võib olla samuti kahesuguse iseloomuga, nagu lihaste tegevus. Vaimlist tööd võib intensiivselt teha, s. o. võiakse teha ajaüksuses palju, ent peale pingutava ja kiire tööviisi on võimalik veel aeglane, mittepingutav tööviis. Me teame, et lihas kasvab pingutava töö tagajärjel tugevaks, kujuneb võimsamaks. Kõik asjaolud räägivad selle poolt, et vaimlisekski arenemiseks on kohasem ajutine intensiivne ehk elav tegevus. Hooletu lugemine, õppimine ja mõtlemine ei arenda mõistust soovitava määral.

Hoolas vaimline tegevus, mille juures tähelepanu täielikult tegevusele pöördud, annab palju paremaid tagajärgi, kuigi niisugune tegevus vältab võrdlemisi vähem aega. Et hoolsus ja vaimline pingutus etendab iga ameti ja kunsti (näit. muusika jne.) õppimisel tähtsat osa, selle juures ei ole kahelda võimalik. Kahtlemata võib harjutamisega oma võimeid paremini välja arendada. Värvide, lõhnade ja haisude, maitse, temperatuuri eraldamisvõime kasvab harjutusega. Mälu, tundeid ja tahte jõudugi võib harjutada tugevamaks ja sügavamaks. Vaimliseks arenemiseks on tarvilik vaimline tegevus, eriti intensiivne tegevus, muidugi ilma kahjulikkude liialdusteta ja vastava puhkuse korraldusega. Tarvis end harjutada energilisegi tööga, mis võib olla väga kasulik igapäevases elus. Ja kui on organism tööga karastatud ning terve, siis ei tee viga küllalt suurgi töö.

Seega näeme, et töö ehk tegevus on tarvilik kehaliseks ja vaimliseks arenemiseks. Kasvab laps vähese kehalise ja vähese vaimlise töö najal, siis jääb ta kehaliselt kiduraks ning vaimliselt arenematuks, rumalaks. Ta jääb saamatuks, sest ta ei oska tööd teha ega ülesandeid lahendada, mida talle elu seab. Kehaline nõrkus on elus sageli tülinaks ja takistuseks mitmesuguste eesmärkide poole püüdmisel. Ta teeb raskusi kas või näiteks jalutuskäikudel, õpireisidel, kus võiks looduse ilu vaadelda ja sellest mõnu tunda. Ta edendab haiglust jne. Vaimline nõrkus ehk rumalus ja arenematus on aga paljude pahede ja viletsuste allikaks. Seni kui rumalus maailmas valitsemas, seni kui inimesed ei tea ega saa aru, kuidas on võimalik elu kauniks kujundada, ei ole üldse mõeldav õnnelikum elu. Üksnes kogu inimkonna tõsine vaimline töö suudab rumalusi võita ja seega palju viletsusi kõrvaldada. Inimene on õige suurel määral

ise oma õnne sepp. Palju sõltub inimese enese oskusest ja tublidusest. Ei olda igakord õiglased, kui kurdetakse üksnes olude üle. Inimene võib hea tahtmise ja püsivuse varal ise, vähemalt osalt, olusid ümber muuta. Et oma elu kooskõlastada looduseseadustega, selleks on tarvis arenenud mõistust ja tahet.

Seepärast sünnitab kurja see, kes hellitab isennast või oma lapsi. Hellitus teeb inimese lõdvaks ja loiuks, teeb ta saamatuks ja abituks tegelikus elus. Töö põlgajad hoiavad end eemale loovast tööst ja elu kõrgemalearendamisest. Nad otsivad ikka abinõusid kergesti teenimiseks. Nad on valmis petma, spekulerima, kasutuid asju levitama ja mängima oma kaasinimeste madalail ihadel. »Laiskus on kõige kurja juur«. Laiskus viib inimparasitide tekkimisele, kes tegevusetuses varemini või hiljemini degenerereeruvad, manduvad, ja viimaks hävivad. Parasitism viib ikka degeneratsioonile.

Laiskus viib langusele, töö aga annab elule sisu ja väärtuse, sest tema viib kõrgemale. Siin olgu veel tähendatud, et kunstniku unistused või teadlase mõtlemine pole tegevusetus.

Looduses on valitsemas seadus, mille järele nõrgad ja abitud hävivad, kuna tublid ja tugevad ikka edasi püsivad. Tegevus teeb tubliks ja tugevaks — ta edendab elu. Rahvad, kes raskemais kliimalisis oludes pidid rohkesti tööd tegema toidu, kehakatte ja peavarju saavutamiseks, on arenenud kultuurrahvaiks. Tarve valmistada mitmesuguseid elatis-abinõusid on neid sundinud kehalisele ja vaimlisele tegevusele. Ning tegevus ongi neid kõrgele arendanud. Need rahvad aga, kellele loodus iseenesest küllaldaselt toitu ja sooja pakub, ei ole tõusnud kultuuriliselt kuigi kõrgele.

Hea töö ja tegevus on ainuke abinõu, mis viib paremale tulevikule, õnnelikumale elule. Hea töö väärib ikka ja alati tähelepanu ja austust. Et keha ja vaim areneksid harmooniliselt, selleks on tarvilik ühendada kehalist ja vaimlist tegevust. Kehaline ja vaimline töö ehk tegevus on edu pant, kui töö on juhitud kasulikule alale.

Vahel unistatakse sellest, et tarvis veeretada kõik töö masinate peale. Nii tahetakse vabaneda tööst. Ja siis ei jääks loomulikult kuigi palju muud üle kui lõbu. Ent tühi-
sed on säärasead unistused. Ei saa muidugi kõike tööd masi-

nate peale veeretada. Ning seda ei ole tarvis ja see ei olegi soovitatav. Tarvis on küll kõrvaldada töö, mis kurnab, näiteks kõige pealt töö, mis isegi üle 10 tunni vältab ja kus ollakse sunnitud töötama, olles tublisti väsinud. Tarvis kõrvaldada töö, kus väsimust ei saa välja puhata pikemagi aja vältusel. Tarvis on lühendada ja mitmekesistada ühekülgset ning vaimusurmavat tööd vabrikus jne. Tarvis on kõrvaldada olukord, kus on inimene üksnes füüsilise töö loomaks, jäädes vaimliselt hoopis arenematuks ehk pimedaks. Ent unistus tööta olekust ja pidevaist lõbustusist on vististi üksnes laiskusele kalduvate ja tühise hingeeluga inimeste fantaasia, mille kallal praegu täiesti asjata pead murda, sest ei saa edasi ilma tööta.

Töö annab inimesele teadvuse, et ta on kasulik teisilegi, oma kaasinimesile. Seepärast pakub kasulik töö püsivamat rahuldust kui ükski lõbustus. Ja tööga harjunule ehk vilunule on töö, mis ei lähe kurnamiseni, otse lõbuks, mõnusaks tegevuseks. Mäletan põllutöölist, keskealist tugevat meest, kes töötas niihästi kui mängides. Ei kuulnud iialgi tema suust ütlust, nagu oleks ta väsinud, nagu oleks talle töö raske, olgugi et ta heina-, ristikheina- või viljatõstmisel päeva jooksul väga palju tööd tegi. Ikka oli tal lahke meel, ikka armastas vaielda ja harutada mitmesuguste küsimuste üle. Tal oli alaliselt põllutööd tehes aega jätkunud lugemiseks. Huvi tagajärjel võttis ta selleks isegi suveöö puhkeaega, eriti noorem eas. Temale oli töö ja tegevus nähtavasti otse tarbeks. Ning nii on ju küllalt inimesi, kellele töö otse tarbeks, elu sisuks ja kellele tööta olek raske, igav ja halb. Sellevastu on hellitatuile, lõtvadele ja laiskadele töö raskuseks, koorimaks, eriti alguses. Nead ei suuda leida töös lõbu.

Ja kui peaks unistama kehalise töö kaotamisest ülemäära vaimuilma varadesse süvenenu, siis pidagu temagi meeles, et keha kannatab füüsilise töö puudusel.

Sport pole nii mõnus kehaliseks tegevuseks kui töö, sest spordil puudub elu loov ja elu soodustav väärtus ning seepärast ei suuda tema pakkuda säärast rahuldust nagu töö. Praegusel elukorraldusel, mil kehaliselt vähetegevail pole võimaldatud lühiaegne kehalik töö, on sport igatahes tarvilik.

Samuti pole mingisugust mõtet unistada inimesest, kes koosneks üksneks väikesest sisikonnast ja käsist, ent suurest ajust. Abitu oleks säärane inimene! Pole ühtegi masinat, mis kannaks inimest toas, trepil, teel, põllul, metsas, soos,

vees, puu otsas, mäel, kaljudel, katusel, üldse igal pool sama hästi, nagu seda teevad inimese jalad. Ei saaks ta looduse ilu nautida igas kohas, nagu nüüd.

Tubli ja terve keha ning tubli ja terve vaim — see olgu ikka inimese ideaaliks, ent seda ei saavutata ilma tööta.

V.

Kooselu ja ühiselu looduses.

Juba ainuraksete juures tuleb ilmsile sümbioos, kooselu, mis tekkinud vastastikuse abi või kasu põhimõtteil. Ripsloomis ja kiirelisis (radiolaares) peituvad vetikrakud, zooklorellid. Vetikrakke sisaldavad ka mõned õõsloomad (hüdra, aktiinid, käsnad ja ussid). Vetikrakud varustavad kaaselanikke hapnikuga ja orgaaniliste ainetega, ise saavad nad kaaselanikult süsihaput gaasi ja teisi tarvilikke aineid. Samale vastastikuse kasu põhimõttele on rajatud vetikrakkude ja seenniitide sümbioos samblikkudena. Paljud õistaimed elavad sümbioosis seentega. Tamme, paju, kanarbiku j. t. juurtele kinnituvad seenniidid, mis täidavad narmasjuurte ülesannet. Need seenniidid saavad omale tarviliku toidu õistaimelt.

Üldiselt tuntud on erakvähkide ja aktiinide kooselu. Üldse on looduses hulk juhte, kus erilised liigid elavad koos vastastikuse kasu alusel.

Putukate seas on terve rida liike, kes elavad ühiskondadena. Hästi tuntud on herilaste, mesilaste, sipelgate ja kumalaste pesakonnad. Lõunamail ehitavad termiidid hiiglasuured pesad. Hulgana koos elamine võimaldab neil tööjaotuse üksikute ühiskonna liikmete vahel, kusjuures on kujunenud organid vastavalt tegevusele (näit. sõdureile tugevad lõuad). Hulgana suudetakse edukalt võidelda vaenlastega, suudetakse ehitada paremaid elamuid, murda suuremaid saagiloomi jne.

Linnud kaitsevad end sageli ühiselt vaenlaste vastu. Mererandadel pesitseb linde lõpmata hulkadena üheskoos: üksnes nii suudavad nad endid edukalt kaitsta, mitte aga üksikult olles. Enne soojale maale ärалendamist otsivad paljud linnud suuris parvis toitu, mis võimaldab kergemini märkata lähenevat vaenlast: kui mitte üks, siis juba teine märkab

teda. Imetajad, iseäranis rohusööjad (veised, antiloobid, seeb-
rad, pühvlid, hobused j. t.) elavad sageli suurte karjadena.
Ühinemine teeb edu võitluses olemise eest kindlamaks, sest
kaitse, vaenlaste lähenemise märkamine, elamute val-
mistamine ja saagi püüdmine on ühisel jõul
palju edukam kui üksikult.

Loomi, kes maismaal enam või vähem arenenud ühis-
konnad moodustavad, on kaugelt rohkem kui üksikult elavaid,
iseäranis kui võrrelda ligikaudu ühesuuruseid.

Eriti suur tähtsus on ühiskondlikul elul inimese elus.
Toiduainete hankimine, elamute ehitamine, teede rajamine,
tarberiistade valmistamine ja julgeoleku saavutamine on ker-
geim ja kindlaim ühiskondliku elu tagajärjel.

Loomad, kes ühiskondadena elavad, on looduses arvu-
rikkaimad, enam kindlustatud ja kõrgele arenenud vaimliste
võimetega. Ühinemine on looduse elus ülivõi-
mas tegur. Ning ülitähtis on seejuures ol-
nud hingeline ehk tunnete arenemine, mis on
viinud ja viib ühinemisele, rahulikule koos-
tööle.

Ühinemine tööks on inimese elus ülivõi-
mas tegur. Kõrgele on arenenud need ühiskonnad ja
rahvad, kelle ühiskondlik elu on hästi korraldatud.

Tööjaotus ja ühiskondlik elu.

Juba kõrgemale arenenud loomadegi ühiskonnis on tek-
kinud tööjaotus üksikute indiviidide vahel. Näiteks, mesilaste
tarus langeb sigimise ülesanne emamesilase ja isamesilaste
hoolde, kuna kõik töö teevad mittesigivad töölised. Termii-
del ja sipelgail on peale isade ja ema, kes järelsugu sünnita-
vad, veel harilikud töölised ja ka sõdurid kaitseks. Tööjaotus
on võinud tekkida üksnes ühiskondliku elu tagajärjel. See
on maksev inimestegi kohta. Elaksid inimesed täiesti eral-
datult ehk lahus üksteisest, siis peaks igaüks neist tegema
kõik töö, mis tema olemasoluks tarvilik. Poleks mõeldav
eritööliste, nagu põllutööliste, seppade, rätseppade, valitsejate
ja teadlaste olemasolu, kui inimesed ei elaks ühiskondadena.
Eritööliste tekkimine on aga eluks väga soodus, sest töö-
jaotuse tagajärjel on võimalik palju rohkem saa-

dusi luua. Seega, et põllumees, sepp, rätsepp, õpetaja, tehnik, teadlane — igaüks teeb oma erilist tööd, õpib tema oma tööd põhjalikult tundma ja suudab seda hästi ja kiiresti teha. Pealegi suudab harjunud ehk vilunud seda teha, mida harjumatu ehk vilumatu ei oska. Harjumus teeb meistriks. Üksnes tööjaotuse tagajärjel on suudetud õppida tegema tüsilisi masinaid, suuri sildu ja majasid, tööjaotuse tagajärjel on õpitud paremini põldu väetama, aeda pidama, viljasorte parandama, tööjaotus on võimaldanud täpsate teaduslikkude andmete kogumise ja kunstide kõrgelearenemise. Tööjaotuse tagajärjel, eriti masinate abil, on töö muutunud nii kiireks, et sellest ei võidud unistadagi enne tööjaotuse praeguse astmeni arenemist. Üks ainus inimene võib ketrusmasinal nii palju lõnga ketrata, nagu 12 000 kuni 15 000 ketrajat. Masinatega võib üks inimene päeva jooksul mitu tuhat nõõpnõela valmistada, käsitsi aga kõigest mõnikümmend. Nõudis varemini käsikirjade ümberkirjutus väga palju aega, siis võib nüüd teatav arv inimesi masinate varal mitusada või isegi tuhat korda rohkem trükitult müügile saata kui varemini kirjutatult.

Tööjaotus on nüüd väga kaugele läinud. Kõigi eritööliste ja eriteadlaste loendamiseks kuluks õige pikk nimestik. Masina valmistamisel on tegevuses eritöölisi 250 ümber. Muusikariista valmistamisest võtab otseselt osa 60 eritöölise ümber. Nii on vabrikus iga üksiku saaduse valmistamisel hulk eritöölisi tegevuses.

Rändajad jahimehed, rändajad karjapidajad või põlluharijad, kelle tööjaotus oli alles algastmel, suutsid elada üksnes väga hõredalt. Tööjaotuse ja ühes sellega oskuste kasvamisega tõusis tööviljakus järjest, nii et võimaldus ikka tihedam ja tihedam maakeral asetsemine. Iseäranis kiiresti võis kasvada inimeste arv pärast masinate tarvitusele võtmist, mille kaasas käis suur tööviljakuse tõus. Nii on Euroopa elanikkude arv ühe ainsa XIX sajangu jooksul enam kui kahekordseks võinud kasvada,

Tööjaotus on üliviljakas. Tööjaotuse eeltingimuseks on aga ühiskondlik elu vastastikuse abialusel. Seepärast on viljakaks tööks rahulik ühiskondlik elu tingimata tarvilik. Kaob rahulik ühiskondlik elu, siis väheneb tööjaotus, langeb tööviljakus ning järgneb vaesus, viletsus või isegi suuremate hulkade väljasuremine.

Tööjaotus võimaldab rikkalikuma ja parema elu.

Töökorraldus ja elukorraldus.

Tööjaotusega käsikäes käib töökorraldus ehk otstarbekohane juhtimine. Nii näiteks ei ole enam sellest küllalt, et põllumees künnab, äestab, külvab ja lõikab, vaid põllumees peab võimalikult hästi ja otstarbekohaselt põldu harima ning väetama, nii et põld annaks võimalikult rohkesti saaki. Korralikuks harimiseks peavad aga olema valmistatud head tööriistad, peab kasvatatama häid viljasorte. Korralik ja otstarbekohane väetamine nõuab palju teadmisi ja oskusi. Et kõiki nõudeid rahuldada, selleks on tekkinud rida korraldus asutusi ja eriasutusi. Heade riistade valmistamiseks ja järelekatsumiseks on erilised asutused. Sortide ja tõugude parandamiseks on erilised instituudid. Saaduste kasutamiseks ja ümbertöötamiseks on tekkinud ühingud (piima-, rehepeksu-, lina- j. t. ühingud). Teadmiste saavutamiseks ja levitamiseks on tarvilikud teadlased, uurimisasutused (katsejaamad jne.), eri-ajakirjad ja raamatud. Üldiseks juhtimiseks on tarvilik veel keskvalitsus ja ministeerium. Nii on edukaks põllutööks tarvis palju korraldust, reguleerimist.

Edasi olgu näiteks tööstus. Siingi on töö korraldatud. Vabrikus on juhtijad ja eriteadlased, kes kogu tegevust korraldavad. Tuleb hoolt kanda ainete juurdeveo, äraveo ning müügikohtadesse toimetamise eest. Tuleb otsida turgusid, kohastuda ostjate nõuetega, tuleb tarbekorral piirata või suurendada valmistust jne. Ikka on tarvis palju korraldavat ehk reguleerivat tegevust.

Rongide ja laevade liikumine on täpsalt korraldatud ehk reguleeritud. Post, telegraaf ja telefon töötavad kindla korra järele.

Haridust korraldavad ja juhivad hulk riiklikke ja erasutusi. Alg-, kesk-, kutse- ja ülikoolide kavad on vastavalt koostatud ja nende tegevus on sihitud teatavaile radadele.

Erilised korraldused on maksmas rahva tervishoiu eest hoolitsemiseks. Nakkushaiged eraldatakse terveist sunduslikult. Toimetatakse toiduainete (piima, liha jne.), müügikohtade järelevaatust. Tervishoiu huves töötatakse välja sunduslikke määrusi ja viiakse neid ellu. Keskasutused koguvad teateid tervisliku seisukorra kohta ja püüavad abinõusid tarvitusele võtta kardetavamate haiguste ja olukordade vastu.

Korra, julgeoleku ja õigluse eest on valvamas rida asutusi.

Kogu elu ja töö on teatavail viisel reguleeritud ehk korraldatud. Ning korraldus on ülitarvilik. Tüsiline riiklik mehhanism satuks varssi korratusse, kui kaoksid korraldusasutused. Kuidas halbade ja võimetute korraldusasutuste korral elu raskeks ning korratuks muutub, sellest teavad iseäranis rohkesti jutustada revolutsioonide ajalood, sest harilikult on revolutsioon tingitud halvast korraldusest ja revolutsioonid tabavad iseäranis valusasti korraldusasutusi.

Mida kõrgemale riik kultuuriliselt areneb, seda suuremaks peab seal kujunema korraldusasutuste tegevus. Ajalugu tõestab väga selgesti, et kultuuri tõustes on tööjaotus ja korraldus järjest kasvanud. Ürginimese salkkonna liikmed olid kõik ühetaolised ja üheväärilised tegelikult elus ja töös. Kõik töövõimelised pidid ühteviisi töötama oma igapäevaste nõuete rahuldamiseks. Vahe oli loomulikult üksnes laste, naisterahvaste ja meesterahvaste vahel. Ühenduses riistade valmistuse oskusega ning kogemuste ja vaimlise arenemisega kujunes vahe nooremate ja vanemate vahele. Nooremad meesterahvad ei olnud veel nii kogenud jahikäikudel, riistade valmistamises ja neil puudusid nii mõnedki teadmised või kujutlused (usulised!) mida omasid vanemad mehed. Vanemate mõju ja tähtsus kasvas, ent ikka olid kõik ühteviisi tegevad rännakuil saaki otsides ja loodusega ning vaenlastega võideldes. Vanemad, tublimad sõdurid, vanade kommete teadjad moodustasid rühma, kes juhtis salkkonda ja pühendas nooremaid ühiskonna saladusisse.

Pärast loomade taltsutamist ränd-jahimehe elust üle minnes karjakasvatusele arenesid suguvõsad, kus üksikud ühiskonna liikmed erinesid juba oma varanduse poolest (rohkem kariloomi!). See aitas kaasa suuremate vahede tekkimisele ühiskonnas. Suguvõsade suguharudeks liitumisega aina kasvas juhtide-vanemate mõjuvõim. Tekkisid suguvõsade vahel vaenulised kokkupõrked ehk sõjad, siis oli tarvis hädaohule vastu astuda ühendatud jõul. Jõudude koondamiseks ja sõjategevuse korraldamiseks oli juhti tarvis. Valiti teatav isik juhiks, kellele jäi võim esialgu üksnes sõja ajaks. Sage date kokkupõrgete tagajärjel tekkis aga hiljemini alaline juht, kelle võim muutus alaliseks. Juht püsis väepealikuna, tüliküsimuste lahendajana ja usuliste toimetuste korraldajana. Kasvas juhi valitsuskond nii suureks, et ta enam ise kõiki ülesandeid ei suutnud täita, siis läks üks või teine tema ko-

hustusist üle lähemaile isikuile, vanemaile. Aegamööda kujunesid sel teel erilised preestrid ja teised erivõimu-kandjad.

Põlluharimise alul jätkuvad endised kihitused ja tegevuse jaotus, enam või vähem muutudes. Maa tarvitamine on suurel määral ühine (ühised karjamaad, heinamaad, mets jne.). Rea küsimuste lahendamiseks korraldatakse ühiseid koosolekuid ja nõupidamisi. Ent järjest tulevad esile suuremad vahed mõjuvõimus. Eriti edendasid ühetaolisuse kadumist sõjalised alistamised, kus võidetud pidid töötama orjadena võitjate kasuks. Ühenduses rahva-arvu ehk tiheduse kasvamisega areneb järjest suuremaks jõukamate mõjuvõim ja nende tegevus muutub täiesti eriliseks. Raskem keheline töö jääb orjade hoolde. Nende kõrvale tekivad mitmesugused vabad käsitöölised (sepad, puusepad, kudujad j. t.).

Et inimesed tihedamini elasid, siis pidi valitsuski vastavalt tüsilisemaks kujunema. Valitsejad eraldasid saadustevalmistajaist täielikult ja kujundasid eraldi täidesaatvad, administratiivsed, seadusandlikud ja kohtulikud võimud. Osa valitseva kihi liikmeid hakkas teotsema teaduse, kunsti ja tehnikaga. Hakkas arenema kaubandus, millest end elatasid kaupmehed. Nii tõusis põllutööle asunud rahva juures tööjaotus ja töökorraldus järk-järgult kaunis kõrgele järjele. Juba vanal ajal, üle paarituhande aasta tagasi, võidi ehitada kaunis suuri laevu, kindlusi, linna veevärkidega, hästi sillutatud teid, toreid templeid ja luua tähelepanu-väärilisi kunstiteoseid.

Suuremate linnade tekkimisega ja kaubanduse arenemisega hakkab tööstus järjest mitmekesisemaks kujunema. Juba keskajal oli rida erilisi käsitöölisi, kes koonduisid tsunftidesse. Suur-maaomananduse tekkimise järel kujuneb maaomanikkude võim peaaegu piiramatuks, kusjuures kogu elu oli nende juhtida.

Uuel ajal, millal leiutused teaduse ja tehnika alal tõid ellu suure pöörde, hakkas tööjaotus ja töökorraldus hiigla-kiirusega edenema. Nagu kirjeldatud, kasvas eritöölise ja spetsialistide hulk väga suureks. Kasvas korraldusasutustegi arv. Tekkis palju uusi korraldusasutusi, nagu näiteks sordija tõuparanduse asutused, mitmekesised majanduslikud ühingu- (ühistegelised j. t.), mitmekesised kinnitusseltsid, kaubanduslikud, teaduslikud seltsid, rahvusvahelised asutused jne. Kõigi nende ülesandeks on ikka olnud väärtuste loomise ja vahetuse edendamine, võimalikult otstarbekohaseks kujundamine. Ning töökorraldus on olnud ikka ülikasulik viljakaks

tööks. Töö korraldamatus või puudulik korraldus sellevastu on ikka raskusi tekitanud.

Ühiskondlik elu toimub samuti teatavate seaduste järele, nagu üldse kogu elutu ja elusa looduse avaldused. Töökorraldus on ühenduses kultuurilise tõusuga järjest kasvanud. Tahetakse nüüd kultuuriliselt veel kõrgemale jõuda, siis tuleb tööd ja kogu elu veelgi paremini korraldada, veel soodsamaisse piiresse juhtida. Hea korraldus on elulisemaid riigielu nõudeid.

Äärmine individualism ja egoism.

Ei oleks võimalik ühiskond või riik, kui igaüks elaks üksnes iseenesele või oma perekonnale, pidades igal sammul kitsast omakasu silmas. Siis katkeksid kõik sidemed ja elu muutuks hävitavaks kaoseks. Kahjuks on neid õige palju, kes teotsevad omakasu nimel, hoolimata kaasinimesist. Ollakse valmis tegema, mis teistele kahjuks, antud isikule aga kasuks. Enese isik seatakse keskpunkti ja hoolitsetakse üksnes enese ja oma lähimate eest. Niisugune teguviis on aga õigustamata ja halb. Inimesed on üksteisele tarvilikud ja kasulikud. Ei saaks praegune põllumees elada, kui poleks rauatöölisi, teadlasi, teid tarbeainete juurde ning äraveoks jne. Ei saa ka teadlane ega rauatööliline elada, kui pole põllutöölisi. Iga inimene saab praegusel ajal oma kaasinimeste töö saadusi, ja kui järsku häviks ühiskondlik korraldus ühes kaugelearenenud tööjaotusega, siis peaksid inimesed surema massiliselt, välja arvatud vahest üksikud tuhandeid. Ilma tööjaotuseta võiksid siin põhjamaal elada üksnes vähesed metsik-inimestena.

Seepärast, igaüks, kes ühiskonnalt saadusi võtab ja seal kaitset leiab, on kohustatud oma kaasinimeste, kaastöötajate — ühiskonna — kasuks töötama. Kes tahab ühiskonnalt midagi saada, see peab ka ühiskonnale midagi tarvilikku saadava vastu tasuks andma. See on põhiline nõue. Ei toimeta töövõimeline nii, siis on ta ühiskonnale parasiidiks. Vastastikune abi on ühiskondliku elu alus ja kui see kaob, siis hävib kogu ühiskond. Tekib palju

äärmisi egoiste, kitsa omakasu püüdjaid, siis kannatab ühiskondlik elu raskesti ja kannatavad lõppeks egoistid isegi.

Õeldakse sageli: »Mis see puutub teistesse, kuidas mina elan?« Õeldakse ka: »Mina teen, mis mina tahan.« Eelneva alusel peab aga tähendama, et seesugune ütlus on väga sageli täiesti põhjendamata. Teeb keegi niiviisi ütleja head, siis on tal õigus mitte arvestada põhjendamataid etteheiteid. Teeb aga keegi nende sõnade varju all kurja ehk paha, siis pole õigust jonnakalt öelda, et teen, mis tahan. Säärane inimene on piirita egoist või sõge, kes ei näe, et tema ise teistelt väärtusi saab ja seepärast peaks teisi hindama ja austama. Pole õigust kaasinimesile kurja teha oma paha elu ja tegudega. Teeb keegi paha ühiskonnale, siis on teistel ühiskonna liikmeil õigus arvustada tema tegu hukkamõistvalt. Kes kurja teeb, rikub oma tegudega ühiskondlikku korda ja rahu, ta rikub ka oma sugujärglaste ja teistegi elu-õnne ning tervist. Joomarid näiteks kulutavad palju ühiskonna tööjõudu täiesti asjata (alkohol!), nende ja nende laste eest peab ühiskond palju hoolt kandma, sest et nad pillavad oma varanduse mõistmatult. Pealegi tehakse joobnud olekus väga palju kuritegusid ning joobnud olek on soodus suguliseks kõlvatuseks, mille tagajärjeks suguhaiguste rohkus. Suguhaige on aga oma sugulise kõlvatusega kardetav kaasinimesilegi. Suguhaiged sünnitavad rohkesti vigaseid ja õnnetu id lapsi. Kahjulikud on ka pillajad, toreduseajajad, üldse kõik, kes ühiskonnalt rohkem nõuavad kui tagasi annavad ja oma eeskujuga ahvatlevad teisigi kurjale.

On küll õige, et mõttetused praeguses elukorralduses ja eksiõpetused viivad inimesi kergesti pahale elule. Nii see on kahjuks. Ent see ei ole veel tõsiseks vabanduseks. See ei tähenda, et nii on hea ja et nii peabki jääma. Leiab keegi, et elu on paha, vastumeelne, siis pole põhjust elu kõlvatusega, joomisega, pillamisega jne. veelgi pahemaks teha. Ei saa elu seega paremaks, kui arvustatakse puudusi elus, ent ise seejuures elatakse ikkagi paha elu ja vahest vajutakse veel sügavamale pahedesse. Tõsine paremusele püüdja võtab otse sellevastu kõik oma jõu kokku ja juhib selle nende puuduste kõrvaldamisele, mida ta arvustas ja mis tal elu vastumeelseks teevad. Palju võib teha juba üks tugev tahe ja veel rohkem suudavad korda saata paljud, kes ühiselt kindla tahtega sammud paremusele juhivad. Heaks

kujuneb elu, kui igaüks hästi elab. »Kus viga näed laita, seal tule ja aita«.

Üksikisikud surevad, ent ühiskond elab järjest edasi. Hävitab üksikisik oma paha eluviisiga enese elu, siis on üksnes tema hävinud. Ent tal pole seejuures õigus teisigi enesega kaasa kiskuda hävingusse. Mis õigusega võib inimene oma kaasinimese elu halvendada või hävitada? Ja mispärast peaks üldse inimene oma kaasinimesile, üürikesile kaaselanikele maakera pinnal, kurja tegema? Ühiskond on enam kui üksikisik. Seepärast on ühiskonnal kui kõrgemal organisatsioonil õigus ja kohustus enese olemasolu, heaolu kaitsta ja enese ekspluateerimist takistada. Iga isik tarvitab ühiskondliku töö saadusi ning ühiskondlikku julgeolekut ja seepärast pole tal õigust hea ühiskondliku elu nõudeid arvestamata jätta. Tahab isik kurja tehes öelda, et teen, mis ise tahan, siis pidagu ta meeles, et ühiskond võib ka nii öelda: oled meile kahjulik ja ei paindu meie korralduste alla, siis lahku ühiskonnast, s. o. ära tarvita toitu, rõivaid, jalanõusid, elamuid ja julgeolekut, mis saavutatud ühise tööga, tarvita üksnes seda, mis ise valmistad või kultiveerimatust loodusest leiad. Ning ühiskonnal on õigus niiviisi öelda neile, kes teevad kaasinimesile kurja. Ühiskond peab end kurja eest kaitsma. Võitlus kurja vastu olgu aga võimalikult vaba vägivallast. Kurja saab tarvilikul määral vähendada üksnes heaga. Kasvatus ja hea korraldus peab kurja kaotamisel olema suurim tegur. Praegune ühiskond arstib kahjuks liiga sageli kurja kurjaga, jättes kõrvaldamata osa tähtsaid puudusi, täiesti hukka mõistmata ja karistamata osa kurje tegusid ning jättes kõlbliselt kasvatamata ühiskonna liikmeid, jättes selgitamata elulisemadki küsimused kodanikele. Praegusel ajal peab küll ütleva, et ei ole süüdi üksnes need, keda karistatakse, vaid süüdi on väga paljud karistamatudki, süüdi nii mõneski kurjas teos, eeskujus ja hoolimatuses kaasinimeste vastu.

Iga ühiskonna liige peab püüdma kõrvaldada pahesid enese elust ja ühiskonnast. Pidagu igaüks meeles, et ühiskond ei pea elama üksnes oma-aegsele silmapilgule, lühikele ajale, vaid tulevikulegi. Tulevased põlved — meie lapsed, lapselapsed või kaugemadki sugujärglased — teevad meieaegset ajalugu lugedes tagant järele etteheiteid meieaegsete pahade tegude pärast ja mõistavad neid hukka, nagu meie nüüd teeme roomlaste, kreeklaste ja keskaja inkvisiitorite j.t.

kõlvatuse kohta, kuna tulevased põlved on tänulikud selle hea eest, mis tehtud elu edendamise nimel.

Individualism ja egoism peab küll avalduma selles, et isik hoolitseb enese eest, arendab iseenast ja püüab kõrgemale jõuda, ent seejuures ei pea ta unustama, et kaasinimesedki on tarvilikud igale üksikule ja et pole õigust neile paha teha ja neid ekspluateerida; samuti ei pea ta unustama, et elul on tulevikuski ikka püsimisõigus. Igaühe kõrgeks kohuseks on austada oma kaasinimesi ja nendega rahulikult koos töötada ühiste eesmärkide poole püüdmisel.

Pealegi peab igaüks meeles pidama, et, tehes halvemaks ühiskonna elu, kujuneb halvemaks teatava määrani ka tema enese ja tema sugujärglaste elu (kui nad olemas). Prof. G. Šeršenevitš kirjutab: »Isiklikud huvid on inimesel kõige lähemal ja see on alati nii. Inimene koduneb aga niivõrt selle arusaamisega, et tema oma isiklikke huvisid ainult ühiskonna kaudu võib teostada, missuguse abinõu alalhoidmiseks ta oma sihti valmis on ohvriks tooma.« Kahjuks pole aga sellega üldiselt kodunetud, kuigi see nii peaks olema. Inimene, kes tõsiselt püüab heale elule, peab otse nähtava omakasu või oma isikliku hea käekäigu kõrval alaliselt silmas pidama ühiskonna kasu ja sageli vahest viimase koguni esiplaanile seadma. Isiku töö ja ühiskondlik tegevus peab olema niiviisi korraldatud ja juhitud, et sellest temale, tema kaasinimesile ja tulevasile põlvile oleks võimalikult rohkesti kasu ehk head.

Iga isiku kõrgeks ja pühaks kohuseks on peale enese ja oma perekonna eest hoolitsemise kaasa aidata ühiskonna, kogu rahva ja inimessoo säilimisele ning kõrgemalearenemisele, seejuures hoolt kandes tulevastegi põlvede edu eest. Meie esivanemad on paremaks kujundanud meie elu ja meie kohuseks on tulevaste põlvete eest hoolt kanda. Ei ole nemad töötanud selleks, et meie põlv pillaks ja prassiks sellegi töövilja kulul, mis nemad meile pärandanud, täiesti samuti, nagu pole praegusaja inimesil huvi töötada ja koguda tulevaste põlvete jaoks üksnes selleks, et need pillaksid, prassiks ja seega eneste elu põletaksid ning hävitaksid. Oleme lüüaks elu ahelas ja meil on ses ahelas oma osatäita selleks, et ahel ei katkeks. Ja igaüks, kes tegev kasulikul alal, on ühiskonnas kasulik isik, kuigi temast palju ei räägita ega kirjutata.

Riik ja organism.

Riigiks on koondunud teatav hulk isikuid (assotsiatsioon), kelle vahel töö jaotatud. Vastavalt tööjaotusele on kodanikud spetsialiseerunud ehk differentseerunud, s. o. eritööliseks kujunenud. Ning töö on niiviisi juhitud ehk korraldatud, nagu nõuab riigi olemasolu. Isik peab oma vabadust piirama ühiskonna või riigi olemasolemise huvide kohaselt; samuti peab tema tegevus seisma kooskõlas õigusliku riigi huvidega (integratsioon). Mitmekesised tööharud (seega töölised) on riigis ühteviisi tarvilikud. Peale selle avaldavad üksikud isikud, asutused ja koondised mõju teistesse isikuisse. Seejärele on riigis maksmas ühikute koondumine (assotsiatsioon) ja tööjaotus, kusjuures ühikute töö juhitakse ehk korraldatakse terviku olemasolu kohaselt (integratsioon). Ning riigis toimub veel ühikute vastastikune mõjuavaldamine üksteisesse (korrelatsioon). Organismil on riigiga väga palju sarnasust ja seepärast võib riiki täie õigusega organismiga võrrelda. Organism on hulga rakkude assotsiatsioon, kelle vahel on töö jaotatud. Seedimiseks, hingamiseks, eritamiseks, liikumiseks, ärrituste vastuvõtuks jne. on erilised rakud. Organismi rakud on võrreldes ainuraksetega vähe vabad ja vähe iseseisvad, sest nende tegevus on koordineeritud kogu organismi tarvete kohaselt. Rakk on terviku (organismi) osa ja tema iseseisvus on vähenenud terviku huvides (integratsioon). Nii näiteks toimuvad lihasrakkude liigutused väljastpoolt ergukavast tulnud ärrituste toimet. Kõik organismi rakud on tarvilikud normaalseks tegevuseks, tarvilikkuse mõttes üheväärilised. Koed, mis moodustuvad rakkudest, sõltuvad üksteisest (korrelatsioon). Näiteks, kasvavad lihased suuremaks, siis kasvavad ühenduses sellega tema ergid ja sooned. Sisesekretsiooni-näärmeist oleneb organismi ainevahetus jne. Seega on riigis ja organismis maksmas rida ühesuguseid ilminguid.

Ent sarnasus riigi ja organismi vahel ulatub veel kaugemale. Riik on kujunenud praeguse vormini aastatuhandeid väldanud arenemise teel. Riigiorganism on hakanud tekima õige lihtsast indiviidide koondisest, nagu ta esines jääajal koopais elavate ürginimeste seas ja on nüüd väga tüsiliseks kujunenud. Samuti on organismgi kujunenud praeguse vormini pika fülogeneetilise arenemise ehk põlvnemise teel. Inimorganism näiteks on põlvnenud aastamiljonite vältusel,

alates hoopis lihtsaist organismest. Ja inimorganismi tegevus, eriti ergukava tegevuse suhtes, on võrdlemata tüsilisem, näiteks, mesozooliste hiiglasroomajate tegevusest.

Me nägime, et mida kõrgemale on riik arenenud, seda rohkem on temas tegevust korraldavaid asutusi ja isikuid (suurem integratsioon). Täiesti samuti on lugu organismiga. Organismide kohta on ikka maksev seadus, et mida kõrgemale on arenenud organism, seda enam on seal reguleeritud (integreeritud) tegevus. Nii näiteks on liimukal (vihmaussil), kes on iseenesest juba kaunis differentseerunud, regulatsioon veel madalal astmel. Aju ülesannet täitev neelupealne ergutänk on võrdlemisi vähe arenenud ja tema korraldav toime on veel väike. Keerulised keemilised korraldused (korrelatsioon) on tal veel algastmel. Edasi on, näiteks, kahepaikseil ja roomajail aju juba niivõrt arenenud, et kogu keha toimetused sõltuvad kõige pealt ärritustest, mis peaaegu vastu võtab. Keemiline regulatsioon ehk korrelatsioon on juba kaunis arenenud. Lindude ja imetajate organismis on aga regulatsioon palju kõrgemale tõusnud. Neil on tekkinud mitmekesised instinktiivsed toimetused (pesade ehitamine, sugujärglaste eest hoolitsemine), üldse on neil vaimlised võimed kõrgele arenenud. Korrelatsioon on kaugeleulatuv. Eriti tähtis on see, et lindude ja imetajate keha temperatuur on püsiv, alaliselt võrdlemisi kõrge, 37 kuni 41° C. Temperatuuri reguleerimiseks on olemas keeruline mehhanism, vastavad ergud ja ergukesed. Niipea kui organism kaotab palju soojust, siis kutsub vastav ergukese esile elavama ainevahetuse ja temperatuur püsib endisena. Tõuseb ümbruskonna temperatuur ja ühenduses sellega ähvardab tõusta keha temperatuur, siis tekib higi, mille auramise tagajärjel langeb keha temperatuur endisele tasapinnale. Temperatuuri regulatsioonil laienevad või tõmbuvad kokku veresooned, vastates sooja- või külmaärritusele. Püsiv, võrdlemisi kõrge temperatuur on aga üli-suure elulise tähtsusega. Teatavasti on elutegevus kõrgemas temperatuuris kiirem. Ainult püsiva temperatuuri tagajärjel on võimalik lindude ja imetajate elutegevus külmal ajal, talvel, millal muutuvsoojaste loomade elutegevus võimatu, mispärast need viibivad külmataardumuses talveunes (roomajad, kahepaiksed, putukad jne.). Linnud ja imetajad on kujunenud maakeral valitsevaiks organismeks nimelt selle pärast, et nende keha omandas võime temperatuuri reguleerida. Nemat võisid kiiresti liikuda ja sigida, sõltumata temperatuuri kõikumisist,

eriti langusest. Püsisoojased, linnud ja imetajad, osutusi võitluses olemise eest palju eluvõimelisemaina kui roomajad, kes elasid mesozoolises aegkonnas hiiglasuurte ja vägevate esindajatena. Püsiv kehatemperatuur võimaldab kergemini muutlikest ajast üleelamise. Kokkuvõttes näeme, et kõrgemal loomariigi esindajail on regulatsioon ehk elutegevuse korraldus palju kaugemale ulatuv, täielikum kui madalamail ja et regulatsiooni otstarbekohasusest oleneb kogu organismi eluvõimelisus. Samasugust täielikumaks kujunemist kõrgemal loomil võib märgata osmootset rõhku, toitumist, kasvamist ja sigimist reguleerivate mehhanismide juures.

— Kodanikkude vahel toimunud tööjaotuse ja töökorralduse kasvades on tõusnud töö viljakus ja on avanenud võimalus ette võtta sääraseid töid, mis lihtsal astmel oleval inimühingul hoopis võimatud. Tööviljakuse kaasas käib rikkalikum elu. Organismis on lugu samuti. Rakkude vahel toimunud tööjaotuse kasvades tõuseb elutegevuse kiirus ja avanevad hoopis suuremad võimalused, tekivad uued võimed. Näiteks, amööb, hüdra, liimukas (vihmauss), kelle organismis tööjaotus puudub või alles võrdlemisi madalal astmel, võivad aeglaselt liikuda, kuna neil nägemis- ja kuulmisvõime hoopis puuduvad. Kõrgemad loomad aga (linnud, imetajad), kelle organismes tööjaotus ja töökorraldus väga kaugele jõudnud, omavad võimet kiiresti liikuda (lendamine, jooksmine!), omavad ka kuulmis- ja nägemisvõimet ning isegi kaunis kõrgele arenenud vaimlisi võimeid, mis madalamail loomil puuduvad. Lend ja jook on võrdlematu kiirem liikumise roomamisest, nagu aeroplanil või raudteel sõit on võrdlematu kiirem kõndimisest. Rakkude organismiks liitumise tagajärjel võib üldine elusolluse koguhulk maakeral palju suurem olla, kui see oleks võimalik üksikrakkude olemasolu korral, samuti, nagu see on riigis isikute tihedaks ühiskonnaks liitumisel.

Muidugi ei ole riik igas suhtes võrreldav organismiga. Nii näiteks ei saa rakk vabatahtlikult teatavast organismist või teatavast koostisest lahkuda, kuna inimindiviidil on teatavast riigist ja teatavalt töölt lahkumine võimalik. Peale selle ei käi riigis tööjaotuse kaasas kaugeltki nii suurt anatoomilist differentseerumist, nagu organismis rakkude vahel. Kuna organismis erinevad näiteks süljenäärme- ja ergurakud juba ehituselt väga palju, puudub aga riigis säärane suur lahkumine isikute vahel. Edasi, ajurakud, mida võrreldakse juhtijatega,

ei uuendu inimorganismis (ei sigi), kuna riigijuhid järjest uuen-
duvad ehk vahelduvad. Sellega ühenduses on organism sure-
lik, riik aga vististi mitte. Kirjeldatud erinevusele vaatamata
on riigi võrdlus organismiga niivõrt piltlik ja näitlik, et ta
riigielust arusaamist tublisti edendab.

Puudused ühiskondliku elu korralduses.

Ehk küll ühiskondliku elu (riigielu) korraldus on palju
täielikumaks ja tüsilisemaks kujunenud, ent ta ei ole veel
kaugeltki täielik ja hoopis laitmatu. Korraldus on tabanud
enamasti materjalse kultuuri saavutusi. Vähem aga on see-
juures hoolitsetud kultuuri loojate, inimeste eneste eest.

Ühiskondliku elu põhimõtete järele on
iga inimese kohuseks töötada ühiskonnale
kasulikul alal ja pakkuda kaasinimesile oma töö saa-
dusi, sest et igaüks saab ühiskonna loodud varasid ja väärtu-
si. Kes ei loo mingisuguseid väärtusi, olles ise töövõime-
line, sel pole õigust nõuda ühiskonnalt ülalpidamist.

Riik on võrreldav organismiga. Ning et riigis toimuks
terve elu, nagu terves organismis, selleks peab riigielu olema
korraldatud terve organismi eeskujul. Terves organismis on
elutegevus hästi korraldatud. Igal organil on oma ülesanne
ja nende tegevus toimub harmooniliselt. Organismis saab
iga rakk verest toitu. Rakud, kes rohkem tegevad,
varustatakse toiduga rikkalikumalt, ent vähegi tegevad saavad
toitu piisavalt. Rakkude olemasolu on organismis,
üldiselt võttes, kindlustatud. Üksnes õnnetus või
paratamatus, mis tingitud pahust tingimustest, hävitab mõnegi
raku organismis. Riigis aga ei ole praegusel ajal
seesugust korraldust, mis kindlustaks igale ko-
danikule olemasolu. Ei ole kindlustatud töö-
tamisvõimalus ja selle eest elamisväärtiline tasu.
Oli veel orja-aeg, siis oli orja olemasolu ja töö niihästi kui
kindlustatud. Ori oli ju varandus, tööjõud. Teda ei olnud
kasulik lasta nälga surra. Orja-peremehe huvides oli teda
elus hoida ja talle tööd muretseda. Ori ei kannatanud hari-
likult niivõrt materjalse puuduse kui paha ümberkäimise all.
Praegusaja töölised on aga materjalse olukorra suhtes õige
halvas seisukorras, eriti suuremais linnades. Töölist võiakse

iga minut töölt või ametist vabastada ja siis peab ta puudust kannatama. Juhtub, et tuleb kuude või aastate kaupa töötä oleku tagajärjel poolnälgides elada, vaevelda ja vahest isegi näha oma perekonna heitlemist puudusega. Hädaohtu sattuda töötä töölise hulka on kohutav, sest töölise leidmise võimalused on väga väikesed. Teame ju, et praegu on Euroopas miljonid ilma töötä või niihästi kui ilma töötä. 1922. a. mail oli töötä töölisi kogu maailmas üle 10 miljoni. Kui juurde arvata nende perekonnad, siis kannatasid tööpuuduse all umbes 30 000 000 inimest. Praegugi on »tööpuudus« ikka järjesti kohutavalt suur, suur meigi väikeses riigis.

Töölise eest hoolitsemine ei kuulu tööstuse-ettevõtjate huvidesse. Näiteks ei seisa sugugi vabriku juhataja huvides, et töölise võiks korralikult ja tervena elada. Mida suurem viletsus ja tööpuudus, seda odavamini võib töölise saada — see on vististi kaunis harilik kapitalistliku ettevõtja seisukoht. Töölise ametnik lastakse lahti, küsimata, kas ta uut tööd leiab või mitte, kas ta peab nälgima ja kiratsema või mitte. Kaotab töölise või ametnik oma töövõime, siis ootab teda viletsus. Ainult oma koha kinnihoidmise pärast peab töölise ja ametnik nii mõnelgi korral kannatama põhjendamatu tööandja teravaid märkusi ja etteheiteid. Nii mõnelgi korral peab ta end alandama. Need tegurid ja hirm koha kaotuse eest valmistavad hingelist piina, teevad inimese hinge orjalikuks. Vabrikus on töölise harilikult kurnav kehaliselt ja vaimliselt. Lõpmata ühekülgne töölise vältab aastast aastasse, sagedasti pead pöörutama paneva huugamise ja müra sees. Inimene muutub masina juures ise masinaks. Ühekülgsus nürbib mõistust, tüütab ja hävitab veel omalt poolt rõõmu, mida töölise võiks ja peaks pakkuma. Tarvitseks võimaldada vaheldust töölises, mis ei ole teostamatu! Ent tähtsam kui halvad töötamistingimused on ikkagi see, et inimeste olemasolu ei ole kindlustatud. Maatöölisel puudub igasugune kindlustus haiguse, õnnetuse või tööpuuduse korral. Linnas on need kindlustused veel igatahes algastmeil. Samuti puudub igasugune kindlustus era-ettevõtjate suhtes (kauplejad, arstid, ämmaemandad j. t.), kuigi ka neile on see tarvilik.

Inimene on jäetud saatuse hoolde, juhuste mängukeeru, kus paljud surevad enneaegu.

Maalt voolab alaliselt rohkesti inimesi linna. Taludes tarvitatakse vähe töölise. Pealegi on meil abieluliste töölise maal elamine niihästi kui võimatuks muutunud, sest harilikult

pole nende jaoks kortereid. Talu antakse ühele perepojale, teised aga peavad linna kolima, kus nemad ja nende lapsed sageli satuvad varandusetu proletariaadi sekka, kelle olemasolu kindlustamata. Nii kasvab proletariaadi hulk järjest. Samal ajal aga ei suuda talu pärija üksi oma maad korralikult harida. Nii kannatab saaduste valmistus ja tekib veel hulk saatusemängu hoolde jäetud vaeseid inimesi. Nad on ilmale sünnitatud ja üles kasvatatud, ent neil pole võimalik korralikult, inimese vääriliselt elada. Nad peavad tööpuudust kannatama, nad peavad elama vaesuses viletsais ja nüruseis kortereis. Igaüks aga, kes kord ilmale sünnitatud, tahab inimesevääriliselt elada. Ta otsib tööd, ent ei leia või saab liiga vähe tasu. Ja näeb, et paljud elavad toreduses ja külluses, pillates neid kalleid varasid, mida töötajad loonud, kuna tema ei saa piisavalt lihtsat toitu, kehakatet ega peavarju. Saatuse hoolde jäetud näevad, et palju tehakse tühja ning kahjulikku tööd, kuna nemad ei saa korralikult rahuldada lihtsamaidki igapäevase elu nõudeid. Töötajad teavad, et nende töövaevast elab hulk isikuid, kes sageli midagi kasulikku ei tooda. Nad näevad, et ei hoolita ligimesest, oma kaasinimesest. Ja pillamine tekitab vaenu kannatajate hinges ning hoolimatus inimestist kutsub hinges esile vaimu mürgitava viha, mida veel õhutatakse kihutus-koosolekuil vihastnõretavate kõnede ja kirjanjanduse kaudu. Kirjeldatud olukorra tagajärjel ei taheta arusaadavalt sageli enam korralikult tööd teha. Ent vaenu kasvamine ja **töötahte kahanemine** muudab omakorda ühiskondliku elu veel **pahemaks ja viletsamaks.**

Et töötajate seisukord väga sageli tõesti raske ja vilets, et nad halvus kortereis elavad ja pahasti toituvad, et nad tööpuuduse ajal raskesti kannatavad, et neile sageli väga vähe palka makstakse, et neid üksnes ajuti tööle võetakse, et nad peavad halvus tingimuses ja kaua ühekülgset ning kurnavat tööd tegema, et tööandjad sageli nende hinge halva ümberkäimisega mürgitavad, sellest teavad jutustada miljonid, teavad kirjanikud ja teadlased, teab igaüks, kes tööline või töölistega rohkem kokku puutunud.

Tõsi küll, kindlustuse alal on küll juba linnades kaunis rohkesti tehtud. On tekkinud kinnitusseltsid, kust antakse abi õnnetuste või haiguste korral. On tekkinud organisatsioonid, mis annavad abi tööpuuduse korral. Tööta töölistele korraldatakse ühiskondlikke töid. Ent kõik need ettevõtted ei lahenda veel kaugeltki tööliste kind-

lusetut seisukorda. Need organisatsioonid on alles algastmeil ja nad on häda-abinõuks, mitte aga normaalse elu avalduseks. Abi neilt on harilikult nii väike, et seda elamiseks ei jätku, küll aga kiratsemiseks. Abi neilt tundub ennemini armuannina kui õiglase ja teenitud tasuna. Pealegi on nende abi harilikult üürrike, ajutine. Nii on ikkagi küllalt ja küllalt juhtusid, et töötajad peavad kaua tööd otsima ja tööpuudust rohkesti kannatama. Inimese murede ja viletsuse kõrvaldamiseks on suure tehnilise edu kõrval veel väga vähe tehtud. Ja mingit muud puudust ei ole siin kui nimelt korraldamatus, organiseerimise puudus. Ühel pool on ju hulk töölisi ja ametnikke, kes tahavad tööd teha, produtseerida. Tööta töölisi, üldse vähekasustatud ja kasustamatut tööjõudu on väga palju ja nemad elavad, tarvitavad toitu, rõivaid jne., kuna nad midagi või pea midagi ei valmista. Nii siis on olemas tööjõud, mida rakendada võimalik, ning teiselt poolt on võimalik selle tööjõu varal luua palju saadusi ehk väärtusi. Põldu on võimalik palju paremini harida kui seni. Sood võib põldudeks teha. Mitmekordseks võib tõsta maa viljakust. Ning saadusi ehk väärtusi on rohkem tarvis, sest puudusi ja vaesust on palju. Tööjõud on olemas, mis võiks kõrvaldada puudused ja vaesuse, ent neid ei kõrvaldata! Seisukord on hullumeelsuseni veider!

Maa suudab palju kordi enam inimesi toita ja katta kui praegu elamas, aga nüüd ei saa korralikult toitu, kehakatet ega peavarju needki, kes praegu elamas!

Töötægijad ja töötegemise võimalused on olemas, ent töölisi ei juhita tarvilikule ja kasulikule tegevusele, ei võimaldata neile tarvilikul määral tööd. See on otse lubamata pillamine, et inimesed tööta! Ei ole see kapitalistlikule ettevõtjale iseäranis kasulik, siis ei korraldata tööd, kuigi see oleks ühiskonnale ja kogu riigile kasulik. Ei looda põllumees enesele erilist lisakasu, siis ei võta ta tööjõudu juurde, kuigi võiks maa viljakust tõsta. Samuti on igal alal. Tõsi, suuremalt jaolt langeb küll ettevõtte, mis kapitalistlikule ettevõtjale tulutoov, ühte ettevõttega, mis on tarvilik üldsusele. Ent see ei ole kaugeltki iga kord nii. Praeguses korralduses on, nagu seda õigusega rõhutatakse, peateguriks isiklik saagihimu, mis ei sea enesele mingisuguseid piire. Rohkesti toimetatakse pettusi ja kuritegusid. Riigi-

varanduste ülelöömised ja kuritarvitused on kaunis harilikud. Meie väikeses riigis on juba mõne aasta vältusel reas asutusi ja ettevõtteid suuri kuritarvitusi esinenud (Atlanta, Eesti Panga võlavõtjad, Harju Panga lood jne.). Levitatakse valeõpetusi, kui see aga kasulik levitajale. Alkohooliliste jookide ja tubaka valmistamine ja müümine toob teatavaile ettevõtjaile kasu ja seda äri aetakse, olgugi, et ta röövib miljonite elu, tervise ja õnne. On šokolaadi ja kompekkide valmistamine kasulik, siis tehakse seda, olgugi et sest kellelegi muule kasu ei ole kui üksnes ettevõtjale. Suhkrut võib ju teisiti tarvitada ja töölised võiksid tarvilikku tööd teha! Suur hulk tööjõudu läheb kaduma toredusasjade valmistamisele, sest et see on ettevõtjaile materjalselt kasulik. Kapital spekulereib, spekulereib inimeste ihade peal; ta kasvatabki neid ihasid. Niiviisi voolab hiiglapalju tööjõudu tarbetuisse ja isegi kahjulikesse ettevõtteisse, kuna tarvis on enam produtseerida tingimata tarvilikke saadusi ja üldse luua paremaid elutingimusi. Tõesti, kas ei ole see kuri pilge, et tuhanded on tööta või kahjulikus ja tarbetus tegevuses, kuna osa rahvast on halvasti toitunud, rõivastatud, elab nüruseis kortereis, kuna linnad vajavad kanalisatsiooni, korralikult sillutatud tänavaid jne.! Kindlustamatu seisukord ja töö korraldamatus, mille tagajärjel ohverdatakse väga palju himude jumalale — see on praegusaja raske haigus. Selle haiguse tagajärjeks või sümptomiks on klassisõda, viha ja vaen. Kindlustamatu elu ja korraldamatu, õigemini puudulikult korraldatud töö on põhjuseks, miks on tekkinud vaenulised leerid, kes on valmis teineteisele sõjariistus kallale tormama. Ei ole ime, et puuduliku töökorralduse ja saaduste jaotuse tagajärjel valitseb suurte hulkade seas viletsus ja vaesus, kuna osa ülearuselt tarvitab, pillab ja seega iseennast läbi põletab, suretab. Ei ole ime seepärast, et rõhutatud oma seisukorrast aru hakkavad saama, olgugi vahest sagedasti mitte igapidi õieti. Ei ole ime seepärast, et vihalained on nii kõrgele tõusnud, et nad ähvardavad mätta eneste alla kogu kultuuri.

Inimesed, kes ilmale sünnitatud, tahavad olla kindlad selles, et nad ei pea võib-olla täna-homme jääma leivata, leivakõrvaseta ja peavarjuta. Nad tahavad olla kindlad selles, et nad ei pea õnnetuse ja vanaduse korral jääma koduta ja leivata või elama kõlbmatuis tingimuses. See on peanõue ja peasoov. Ning see on teostatav, kui korraldatakse töö ja saaduste jaotus otstarbekohaselt ehk hästi.

Nagu öeldud, ses sihis on juba elu korraldatud. Ent senised saavutused, sageli suurte võitluste tagajärjed, on veel võimetud üldist kindlusetut olekut kaotama. Ikka on veel töötaja hinges õigustatud tunne, et ta on siiski kui lind oksa peal. Korraldatud ehk reguleeritud on, ent arenemine on kiiremini läinud kui korraldus. Tehnika edusammud ja inimeste arvuline kasv on loonud iseäralised elutingimused. Regulatsioon on arenemisest taha jäänud ja seepärast on tarvis kiirendatud korraldust, regulatsiooni. Kaduma peab egoism ja ahnus, mis rahuliku meelega jätab kaasinimese teenistusest. Kaduma peab egoism, mis laseb töötada-tahtjail nälgida, piina tunda kehaliselt ja vaimliselt.

Meie rahva enamus nimetab end risti-inimesiks. Ent häbenegu seda tegemast! Ristiusu põhimiseks nõudeks on ligimesearmastus. Ja ühiskond, kes tunnustab ristiusku, täitku ristiusu põhimist nõuet — ligimesearmastust. Alles siis võib ta oma nime kanda õigusega, muidu aga ollakse variserid, silmakirja-teenrid.

Töövõimaluse loomise ja kindlustuse peab tegema riigivalitsus või omavalitsus enese ülesandeks, sest erateel ei lahendata seda ülesannet. Riik peab tööjõu kasulikule tegevusalale juhtima. Kahjulikku ja tarbetut tegevust peab piiratama. Riik peab töökorraldusiks eriti rendi näol niipalju sissetulekuid muretsema. Maaomanikud suudavad väga hästi rohkem maksta kui praegu. On's maaomanikud vaesemad kui rentnikud, et nad kaugeltki niipalju ei suudaks maksta, nagu nad ise nüüd rentnikult rendi näol võtavad? Töötaolek on ühiskondlikult lubamatu nähtus ja riik ei tohi seda lubada üldsuse kasude nimel. Kui mitte eraalgatus, siis peab riik looma väärilise võimaluse asuda soovijail põllu juurde. Talunikud peaksid oma lapsi rohkem põllu juurde jätma, et seda korralikumalt harida. Maa nõuab paremat harimist ja mujal pole kõigil tegevuspõldu. Seepärast peab juba omavahel jõutama kokkuleppele maa kasustamise suhtes.

Juhitakse kogu töö kasulikule alale, siis kasvab külluses vilja toiduks, lina kehakatteks, puid kütteks ning ehitusiks ja valmib küllalt kõiki tarbeaineid. Siis jätkub aega vaimugi kõrgemalearendamiseks.

Töövõimalus peab igaühel kindlustatud olema. Igaühel peab olema võimalus tööd leida kasulikul alal, peab olema õigus tööd teha ja selle eest tõelikult teenitud tasu saada. Ja kui vahest ei peaks viimaks kõigile tööd jätkuma,

siis tuleb loomulikult tööpäeva lühendada. Igaüks peab olema kindlustatud õnnetuste ja vanaduse korral.

Looma ei lasta nälgida. On's inimene vähem väärt, et tema eest vähem hoolt kantakse? On kodanikkude elu kindlustatud, siis kaob leekiv klassidevaheline viha jäljetult. Ei lähe siis suguvend suguvenda tapma ja röövima. Pole siis tarvis kodumaa tolmu jalgadelt maha raputada ja võõrsile rännata.

Elu kindlustus, mis tingitud töö- ja saadustejaotuse korraldamisest, on praegusaja ühiskondliku elu tähtsaim puudus. Ent real muilgi aladel pole riigiorganismis regulatsioon kaugeltki täielik. Olgu näiteks tervishoiu korraldus. Haigete eest hoolitsemine, eriti vanemateta ja perekonnata isikute eest, on väga puudulik. Korraldus pole niisugune, et inimesed läheksid küllalt sageli arstilt nõu küsima. Rahapuudus sunnib väga tihti sellest keelduma, kuigi see oleks tingimata tarvilik. Pealegi ei saa arst tasu selle eest, et inimesed terved püsiksid. Samuti on õiguse saamine kindlam siis, kui on raha kõiksuguseid kulusid kanda. Raha eest tehakse mõnigi asi puhtaks. Õppiva noorsoo kehalise arenemise eest kantakse veel liiga vähe hoolt, nii et nad väga sageli kannatavad ühekülgse all, kaotades elujõulisust. Nii siis, isegi tulevased kultuuri kandjad on vahest vähema hoole osalised kui hobuste ja veiste tõud. Edasi, kirjandusturul leiavad rohket käiku alaväärtuslikud tööd ja töökesed. Vabalt ilmuvad tööd, mis mürgitavad rahva hinge kirgede kirjeldustega, peaaegu ülistamisega. Ärilise kasu nimel levitatakse ajakirjus kõditavaid ja kontrollimata teateid. Haridusalal hoolitsetakse enam keelte ja üldse mitmesuguste teadmiste eest kui laia silmaringi ja sügava arusaamise kujundamise eest. Kõrgeandeliste eest ei hoolitseta, vaid nemadki jäetakse saatuse hoolde, mispärast nii mõnedki hukuvad. Loomisvõimeliste isikute ülesleidmiseks ja nende arendamiseks ei tehta peaaegu midagi. Seega ei hoolitseta suurimate väärtuste eest, mis riigis üldse võib olla. Alkoholi valmistajatele jagatakse näitusil auhindu, ent geniaalsed isikud, kes suudavad luua materjalseid või vaimlisi väärtusi, ei leia väärilist hindamist ja neile ei võimaldata soodsaid töötamistingimusi. W. Ostwald'i soovitus andekaid üles otsida ja eriliselt arendada on ikka üksnes vaga soov, kuna ühiskonnale kahjulikud ettevõtted lähevad õitsele suurel hulgal, otsekui iseenesest. Sääraseid korraldamatuseavaldusi leidub üldse rohkesti. Väga palju nõrgendab

praegusaja riike veel see, et riikide vahekorrad ei ole veel kujunenud soodsaks kultuuriliseks eduks. Olgugi, et riikide vahel on tekkinud hulk sidemeid, mis neid ühendavad, ent siiski tekivad vaenulised kokkupõrked, mis nõuavad hiiglasuuri varanduslikke ohvreid ja kulutavad hiiglapalju tööjõudu, takistades seega rahulikku arenemist. Nii siis, riigi sisemises elus kui ka riikidevahelises suhtes on veel palju puudusi, mis nõuavad reguleerimist, kui tahetakse edu teel edasi sammuda.

Võimatu on kujutella tervet organismi, kus oleks valitsemas seisukord, et suur osa rakke nälgimas ja sealjuures väga paljud häviksid puuduse tagajärjel, kuna osa rakkudest aga upuks küllusesse. Üksnes haiges organismis on see mõeldav. Üksnes seal tekivad moodustised, mis kogu organismi kurnavad, elades tema kulul (vähktõbi ja teised kasvajad).

Praegused riigiorganismid on raskesti haiged. Praegusis riiklikes organismes on korraldus ehk regulatsioon puudulik ning sellepärast võivad nad hävida, nagu hävib elujõuetu või haige organism. Ei või siin enam keegi olla ükskõikseks pealtvaatajaks!

Pole puudust töö tegijaist ja pole puudust viljaka töö tegemise võimalusist. Töö- ja saadustejaotus nõuavad head korraldust. Kindlustatakse igale kodanikule töövõimalus õiglase tasuga ja olemasolu õnnetusekorril, siis kaob kogu hädaohtlik olukord. Juhtigem üksmeeles ja armastuses tööjõud viljakale alale, siis on kindlustus võimalik. Ühinemine on ikka viljakas olnud ja praegune olukord nõuab eriti viljakat ühinemist. Küll siis nihkub raskegi koorem paigast. Juhtimine on kõige pealt korraldusastutuste — riigivalitsuse, omavalitsuse, seltside ja ühingute — ülesanne. Ühiskond on arenenud, nagu teadus tõestab, isikute nõuete rahuldamiseks ja seepärast peab nüüdki ühiskondlik korraldus lahendama ühiskonna liikmete — isikute — elus esinevaid puudusigi.

Teiselt poolt on iga töötaja kõrgeks kohuseks agaralt töötada, sest see on ainuke abinõu, mis võib praegust rasket rahvaelu paremale järjele tõsta. Nõutagu agaralt tööd ja õiglast tasu, ent pidagu igaüks meeles, et logelemine tööil ei too midagi head.

VI.

Nõiarering ehk elukindlustus isiklikul algatusel.

Kel on enam-vähem rahuldav teenistus ja kes on hoolikam, see kogub, tahes kindlustada oma elu, »mustade päevade jaoks«. See on praegusel ajal otse vajalik. Ent igaüks teab, et see on puudulik abinõu. Väga paljudel pole üldse võimalik koguda, sest palk on liiga väike. Paljud ei suuda koguda, sest perekond on suur. Ja õnnetus võib juhtuda enne kui küllalt kogutud. Mõnel aga kasvab kogumisel isu ja ta läheb üle piiri ning muutub ühiskonnale kahjutegijaks. Mõni saab jõukaks ja hakkab siis pillama ning enese elu põletama, kusjuures peavad kannatama kaasinimesedki. Üldse, isiklikul algatusel on elukindlustus juhuslik, korratu ja ei anna kindlaid tagajärgi. Isiklikul algatusel otsitakse teenistust ja püütakse elu kindlustada isegi otse kahjuliku tööga. Ning kui pole võimalik leida kasulikku tegevust, siis pole ime, et tööline läheb oma elu alalhoidmise sihiga teenistusse kahjulikule alale, nagu kõrtsidesse, tubakavabrikusse jne. Pole ime, et elu kindlustamatus otse sunnib iseenese ja oma perekonna eest hoolitsemisel sammuma kahjulikule alale ettevõtjaidki, kuigi enamasti minnakse sinna ahnuse pärast.

Korraldus ei ole arenemisele järele jõudnud. Otstarbekohane korraldus ei arene praegu tarviliku kiirusega sellepärast, et inimesed on piirita egoistid. Piirita egoism sunnib igaüht oma hüvangu eest hoolitsema, hoolimata sellest, kas see on kaaskodanikele kasulik või kahjulik. Piirita egoismi mõjul kogutakse hiiglavarandusi ja kulutatakse väga palju oma meeleliste ihade rahuldamiseks. Ning seesuguseid piirita egoiste on väga palju, võib olla koguni enamik praegusaja inimesist. Piirita egoismi kasvatab ja edendab omakorda see, et olemasolu on kindlustamatu. Igaüks tahab, ja isegi on niihästi kui sunnitud koguma »mustade päevade jaoks«.

Nii sammub praegune ühiskond nõiaringis. Kodanikkude ülalpidamine ei ole kindlustatud ning igaüks püüab omal algatusel end kindlustada. Isikliku saagihimu alusel »elukindlustus« tekitab aga uusi viletsusi, juhib hulk tööd kasutule ja isegi kahjulikule tegevusele. Varanduste kogumise tung kasvab ja muutub päris kahjulikuks kogujale ja ühiskonnale,

muutub mõttetuseks. Üldse isikliku saagihimu alusel »elukindlustamine« suurendab olemasolu kindlustust, kindlustus suurendab aga omakorda saagihimu. Nõiaring on täielik! Ei hakata aru saama, et elukindlustus tuleks ühiskondlikule alusele rajada, siis tuleb nõiaringis kaua tammuda, kuni see hukkumisele viib või kuni õpitakse seisukorda hindama ja lahendama.

Regulatsiooni täienemine on normaalseks riigieluks tingimata tarvilik. Regulatsioon peaks evolutsiooni teel täiusele sammuma. Vastasel korral on tagajärjeks revolutsioonid, kus püütakse palavikulise kiirusega kõike ümber luua. Revolutsiooni hoos tehakse aga riigis sagedasti seesuguseid operatsioone, mille all hiljemini riigielu raskesti kannatab. Palavikulisel tegevusel on võimatu kõike ette näha, see on haiglane tegevus. Ei soovita aga haigust, siis peab abinõud tarvitusele võetama, et organism oleks täiesti terve ja teovõimeline.

Kahjuks tahetakse olla suured individualistid, unustades, et iga indiviidi elu on praegusel ajal võimaldatud üksnes ühiskondliku korralduse tagajärjel. Ühiskond loob ja on loonud indiviidile soodsamad elutingimused, kui olid näiteks jääaja metsikinimesel, ja seepärast on iga indiviid kohustatud teotsema kooskõlas ühiskondliku elu nõuetega. Kahjuks väga vähe on veel arusaamist ühiskondliku elu tähtsusest ja üksmeele tarvilikkusest. On vana tõde, et üksmeel teeb tugevaks. Viha ja vaen aga nõrgendab ja lõhub. Nägeletakse, sõimatakse ja vihatakse üksteist. Kisklemine on igapäevane asi. Iga rühm kisub ise sihis. Ei taheta üksteisest aru saada. Igal rühmal on ise oma »aated« ja püüded, kusjuures nad on sageli täiesti vastolus ühiskondliku elu nõuetega. Tagajärjeks on see, et ühiskondliku elu korraldus ei taha kuidagiviisi paraneda.

Valik on vaba. Tahetakse endisel viisil lahus töötada, igaüks omaette enese elu eest hoolt kanda, siis jätkub nõiaringis tammumine. Siis jätkuvad hõõrumised, vastutöötamised, kahjulik töö, üldse, siis ei lõpe viletsused ja hävitustöö, nagu see praegu esineb igal sammul. Kui aga kõik jõud juhitakse ühiselt kasulikule tegevusele, siis päästakse nõiaringist välja ja võiakse vabalt ja otseteed paremale tulevikule vastu sammuda.

Muidugi on õigus, et igaüks peab iseenese eest hoolt kandma, ise end elatama, oma tööga. Ent enese eest hoolitsemisel on piirid. Mis aitab töötä töölise enese eest hoolitsemine, kui tööd ei leidu?! Siin on ühiskondlik korraldus tingimata tarvilik.

Suur eksitus.

Nagu juba öeldud, on heale korraldusele suureks takistuseks nimelt see, et inimesed on piiramatud egoistid, kes ei mõista, et hea ühiskondlik korraldus oleks igaühele neist ja nende sugujärglasilegi väga kasulik ja otse tarvilik. Säärane piiramatu egoism ja individualism on hoopis mõistmatu ja eksialusel.

Igaüks peab muidugi enese eest hoolitsema. Igaüks tahab loomulikult õnnelik olla ja püüab oma õnne saavutada. Ent raskesti eksitakse õnne otsimise viisides. Väga suur osa inimesi arvavad võivat õnne leida üksnes või peaaesjalikult meelelisis lõbudes. Paljud arvavad õnne võivat leida ka hiilguses, toreduses ja kuulsuses. Ent meeleliste lõbude saavutamine on üldiselt ikkagi tähtsamal kohal, ja et neid oleks võimalik rohkesti maitsta, selleks püütakse saada võimalikult rohkesti raha ja vara, ükskõik kas õiguse või pettuse teel. Püütakse rohkesti mõnu leida »hästi« söömisel, suguelusel, tegevusetul lebamisel, minnes liialdusisse elu algelisemaiski nõudeis. Püütakse õnne leida lõbutsemisel — tantsus, mängus, kõditavate teoste vaatlemisel või lugemisel, sõituses ja reisides.

Mõnu otsimisel minnakse otse kahjulikkude ainete tarvitamiseni. Alkohol, tubakas, oopium, kokaiin ja teised võetakse tarvitusele uimastamiseks, mõnu tekitamiseks ja südame-tunnistuse-häälle allasurumiseks. Õnne püütakse leida oma himude rahuldamisel ja uudishimu toitmises.

Himude orjusel pole üldse mingisugust piiri. Lubab jõukus, siis ei lepita enam lihtsa ja korraliku teravilja, aedvilja ning piimatoiduga, vaid hakatakse tarvitama liiga palju liha ja lihasaadusi. Jõukuse kasvades ei olda enam nendegagi rahul, vaid hakatakse ikka rohkem tarvitama mitmesuguseid peeni ehk raffineeritud roogi. Süüakse sagedasti ja rohkem kui tarvis, nii et keha kaotab harilikult oma ilusa saleduse ning muutub inetuks. Nii võiakse toit väga kulu-kaks kujundada. Samuti on lugu korteriga, rõivastega jne.

Jõukuse kasvades ei rahulda enam korralik ja lihtne korter ning rõivad, vaid toredus aina kasvab. Üks ainus perekond võib tahta losse ja rõivaid, mille loomiseks kulub kümneid tuhandeid tööpäevi. Ei rahulda jõukat ning vähetegevat jalutuskäik lähemate põldude, aedade, parkide, jõgede ja järvede vaatlemiseks, vaid reisitakse kaugele, reisitakse kuude ja aastate viisi igas maailma-nurgas. Mõnude otsija ei lepi enam üksnes veega joogiks, vaid tema ei taha enam elada ilma uimastavate aineteta. Ikka rafineeritumaks kujunevad alkoholilised joogid, tubakasaadused jne. Nii võivad kasvada toredus ja mõnude otsimise viisid lõpmata mitmekesiseks. Ainsa pidusöögiga võib toredusarmastaja ühes oma võõrastega paljude sadade tööpäevade vilja ära kulutada. Lõbustusasutuses, hasartmängudes jne. — igal pool võib kulutada raha piiramatult. Üks ainus inimene võib tuhandete kaasinimeste töövaeva ära pillata.

Säärane meelelisist mõnudest sihilik õnneotsimine on mõttetus, on kalliste varade hoolimatu pillamine. Ei paku hellitatule ülipeen roog suuremat mõnu kui korralik ja lihtne roog töölisele, kel sööguajaks hea näljatunne kujunenud. Võimatu saavutada tumestamatut mõnu ülearusest ehk näljatundeta sööngust, väsimusest puhkusest, sugulisest liialdusist. Loomulikkude nõuete rahuldamisel peab sammutama kuldset keskteed, optimumi piires, ja üksnes sel teel on saavutatav kehaline tervis ning suurim mõnu. Üksnes võimalikult optimaalne eluviis lubab tõusta vaimliselt kõrgeimale astmele. Liialdused rikuvad tervist, toovad mõnusi ja piina, varemini või hiljemini. Ning üks ole igapäevasest elust teada, et vähene tegevus, õnnemängud, toredus, reisid ja uimastavad ained ei tarvitse isiklikku õnne sugugi suurendada. Meelelised lõbud ja uimastavad ained pakuvad ikka ainult silmapilkset ehk lühiaegset mõnu, millele väga kergesti järgneb mõnutus ja hingeline rahutus ehk rahuldatus. Kes tahaks väita, et suitsetaja on mitesuitsetajast lihtsalt sellepärast õnnelikum, et ta iga päev »lõbustab« end suitsetamisega? On alkoholitarvitaja ja suguelus mõnuotsija õnnelikum karskest sellepärast, et ta sageli enesele valmistab erakordseid mõnusi? Olid eurooplased keskajal õnnetud sellepärast, et neil puudus tubakas ja põletatud viin? Uimastavad ained on inimese kõrgemate vaimuvõimete uinutajad ja madalate ihade vallastajad. Ei, meeleliste mõnude rohkus pole tarvilik õnne- ehk rahuldusetundeks. Teaduslikud and-

med tõestavad, et rohkete mõnude otsijad kannatavad palju enam igasuguste haiguste, hädade ja viletsuste käes kui need, kes elavad kainelt ja lihtsalt. On ju ka teada igapäevasest elust ning kirjandusest, et jõukad, kes lubavad enesele rohkesti meelelisi lõbusid, on harilikult hoopis õnnetud. Rohkete mõnude otsijad on sageli nii õnnetud, et nad enese elu ise lõpetavad. Millised tagajärjed on laiskleval ja mõnudeotsival elul, sellest jutustavad kujukalt muu seas L. Tolstoi ja Gončarovi teosed. Samuti on teada elust ja kirjandusest, et mõõdukaski elu rikkuses ja toreduses pole sageli mitte õnnelik. Ei paku ta rahuldust sügavama hingega inimesile ja vaevalt teistelegi, kui pole elul sügavat sisu.

Imelikul kombel on praeguse aja inimesed enamikus nii väga veendunud selles, nagu oleks meeleliste mõnude rohkus õnne allikaks. Tubakas, mis tuli tarvitusele alles mõnesaja aasta eest, näib nüüd nii tarvilik olevat, et isegi otse naerdakse ja pilgatakse, kui keegi tema vastu hakkab rääkima. Nii tarvilik või mõõdapäästamatu näib ta juba olevat. Pealegi otsitakse ikka uusi mõnuallikaid. Ning lihtne, soodus elu näib olevat praegusaja inimesil otse igav. Õeldakse, praegusaja elu on kiirustav, rahutu ja nõuab seepärast unustust ning uimastust. Ent kiirustav ja rahutu elu ei ole paratamatult seotud rohke mõnudeotsimisega ja uimastavate ainete tarvitamisega. Eks ole ju suurlinnadeski küllalt neid, kes elavad kainelt ja karskelt. Ning pealegi, eks ole ju rohkete mõnude otsimine tähtsamaid põhjusi, mis sunnib kiirustama ja mis viib rahutule elule? Eks pea ju mõnude valmistamiseks tehtama palju ülearust tööd? Kas siis selleks ongi tarvis kiirustada ja rahutult elada, et valmistada ja muretseda alkoholi, tubakat, toredusasju, et minna sõdima turgude pärast, kuna oma maa võiks lihtsalt ja korralikult kogu rahva toita ja katta? See on ju mõttetus ja südametis.

Lihtne ja korralik elu ei nõua säärast kiirustust, nagu praegune kunstlikuks kujunenud elu, ülikultuuriline elu. Lihtsa ja korraliku elu juures võib igaüks täiesti õnnelik olla. Kas polnud Diogenes õnnelikum vägevast kuningast, kuigi ta väga lihtsalt elas? Kas oli Sokrates rahutu ja õnnetu seepärast, et tal oli puudulik sissetulek? Eks ole teada, et talumes, aednik või tööline võib oma rahuldava teenistuse ja lihtsa ning korraliku eluga täiesti õnnelik olla, palju õnnelikum kui mil-

joniliste varanduste omanik. Talumees, aednik või tööline teab, et ta tegevus on tarvilik ja kasulik ning see pakub talle rahuldust. On aga miljoniliste varanduste omaniku tegevus kasutu või isegi otse kahjulik, siis ei leia tema hing tõsist rahuldust, olgugi tal lõbustumiseks küll ja küll võimalusi. Igaüks tunneb loomusunniliselt, et inimesed on ühiskondlikud olevused ja et ühiskondlik elu on igale üksikule tarvilik. Ning kui keegi siiski ühiskondlikule elule kahjulikul alal töötab või üldse hoopis kasutu on, siis puudub tal sügav rahuldus, ta ei saa oma hinge põhjas end austada ja heaks pidada. Südametunnistus ei ole puhas. Kuigi säärane isik leiab vabandusi oma tegevuse kohta, mida ta teiste ees jutlustab, ent siiski ei leia ta sügavat hingelist rahuldustunnet, põhilikumat õnne tingimust. Needusena lasub ühiskonnale kahjuliku mõnudeotsija tegevus tema enese hingel ja sunnib teda unustust otsima uimastavaist aineist. Üksnes lihtne eluviis, optimumi piires, ja ühiskonnale kasulik tegevus suudab säärasest rahutut hingest rahuldada, talle õnne tuua. Uimastavad ained aga suruvad rahutuse üksnes ajutiselt alla.

On päevselge, et ei ole võimalik hea elu, kui tahetakse elada toreduses ja tahetakse erakordseid mõnusi. Väga palju tööjõudu kulub siis täiesti kasuta, kuna seejuures jääb rahuldamata palju nõudeid, mis eluks otse tarvilikud. Pole uudis, et mõnutseja kulutab asjatult, kuna tema enese ja perekonna toitumine ja korter jätab palju soovida. Pole uudis, et mõni kantseleiametnik või käsitöölaine teeb pulmapeo, kus kulutatakse poolsada- kuni sadatuhat marka söömise ja joomise peale. Taludes on suured pulmapeod päris harilik komme. Nii pillatakse asjatult ja hiljemini seatakse piire neis asjus, mis otse elulise tähtsusega, mis oleksid väga tarvilikud ja kasulikud. Pulmapeoks, matuseks jne. jätkub taluomanikul raha küllalt, ent selleks pole raha, et osta raamatuid põlluharimise, tervishoiu, lastekasvatuse ja vaimlise ning hingelise harimise kohta. Prassimiseks jätkub raha, ent kui tõstetakse ühiskondlikku maksu haigete ravitsemiseks, koolide asutamiseks või ülalpidamiseks, tervishoiu-nõuete kohaste ettevõtete teostamiseks jne., siis ei taha sel otstarbel keegi kulu kanda. Kõiksuguseiks toredaiks pidudeks, joominguiks, sööminguiks, kaardimänguiks, siidsukkadeks, ehteasjadeks jne. antakse raha välja ilma pikema mõtlemiseta, selleks jätkub miljardeid, ent kui tarvis kapitali kasulikuks tööks ja ettevõtteks, kui tarvis töötajate elu kindlustada ning paremaks muuta ja nõu-

takse sel otstarbel kodanikelt suuremaid maksusid, siis tõstatatakse hädakisa »suurte maksude« pärast. Ei panda tähelegi, et kasulikule alale juhitud »suured maksud« ei ole niigi suured, kui tühiste ja kahjulikkude asjade peale kulutatud summad. Lugu on isegi nii halenaljakas, et riik ja omavalitsus püüavad praegu oma tarvidusiks raha saada alkoholi ja kaudsete maksude kaudu. Kõrge kultuur: tarvilikeks ettevõtteiks makstakse suure nurinaga, ent uimastavate ainete peale joostakse tormi ja pillatakse raha kerge käega!! Ja et saada raha pillamiseks ning toreduseks, selleks spekulerehitakse, võltsitakse dokumente, lüüakse kassasid üle, tehakse töö-ettevõtteile alaväärtuslikku tööd, makstakse töölisile liiga madalat palka, varastatakse jne. Rahaahnitsemisel tallatakse jalge alla ühiskonna huvid ja tõugatakse kaasinimesed viletsusse. Üksikud kisivad oma kätte suured summad ja kulutavad neist väga palju prassimiseks, tühiseks toreduseks, lõbutsemiseks. Üksikute kätte varanduste kuhjumine ja nende otstarbetu kulutamine ongi suurimaid praegusaja pahesid. Mõned üksikud kulutavad tõepoolest niipalju, kui loonud tuhandete töö. Mõned kulutavad nii palju kui loonud kümnete ja sadade töö. Nii aga ei ole võimalik korralik ühiskondlik elu, kui üksikud kulutavad hulkade töövaeva ja hulga peavad viletsuses elama. Kümnekond isikuid võiksid lõppeks mitmekümne-miljonilise rahva töösaadused ära pillata ja kulutada! Ja vaevalt oleksid nad õnnelikumad kui lihtne põllutööline lihtsas ja korralikus olukorras.

Pillamine ja asjatu toredus on halb, kuri, sest ta on elu vaenlane. Ent inimesil on ideaaliks pillamine ja toredus. Nii siis, tahetakse ise end hävitada. Ja hävitataksegi! Hävitatakse seejuures oma kaasinimesigi. Pillamise ja asjatu toredusega tehakse viletsaks suurte hulkade elu, ent pillajad ja toreduseajajad ei saavuta rahuldusriikast ja head elu. Nii pole head elu ega õnne ei ühel ega teisel pool. Ja peale kauba on veel valitsemas hävitav vaen ja viha.

Suurt ülekohtu teevad kõik pillajad ja toreduseajajad, kes omandavad oma kaasinimesilt varasid ülekohtuselt, vastu andmata õiglasta su, omandavad oma meeleliste ja teiste madalate ihade rahuldamiseks. Suur süüd elu halvendamisel lasub jõukate peal, kes väga palju tööjõudu juhivad kasutule ja kahjulikule alale. Igaüks, kes pillab, teadku, et tema tegevus on õigustamatu ja et ta kohuseks on ennast piirata üldiste ehk laiemate huvide nimel.

Rahva ja riigi kasu nõuab kitsaste isiklikkude huvide piiramist. Säärane piiramine kujuneb pillajale eneselegi kasuks. Hukkamõistetav ja põlatav olgu pillamine kaasinimesilt õigluselt omandatud varade kulul. Austamisväärt olgu lihtne ja aus elu.

Suur eksitus on tühisest lõbutsemisest õnne otsida. Tõesti, inimesed ise muudavad oma mõistmatuses elu põrguks! Ise valmistavad inimesed oma rumaluses piinasid enestele ja oma kaasinimesile, kuna võib ühiskonda teenides ja võimalikult optimaalselt elades ühisel jõul muuta elu üldiseks õnneriigiks.

Õnnelootus väliseist olukorrist.

Harilikult loodavad inimesed paremat elu üksnes väliseist olukorrist. Paljud loodavad tuleviku õnne sotsialistlikust riigist. Kritiseeritakse ja süüdistatakse alaliselt valitsejaid, juhtijaid ja olusid. Tahetakse, et riik või ühiskond loogu õnneriigi, tahetakse, et riik toitku tööjõuetud, kindlustagu olemasolu ja korraldagu elu hästi. Harilikult aga ei taha sääraseid kritiseerijad ja süüdistajad ise paremuse nimel midagi tähelepanu-väärilist teha. Ei taheta niigi palju maksumid maksta, kui pillatakse asjatult uimastavate ainete või toredusajade peale. Selle peale ei mõelda, kuidas suudaks riik või ühiskond säärase vastutulematuse korral kõike head teostada. Vahest ustakse ka, et tarvitseb vägivallaga kukutada valitsus, tarvis riigistada vabrikud, maa ja teised suuremad varandused, ning uue valitsuse juhtimisel kujuneb elu heaks. Nii tahetakse ikka õnnest unistada, ent ise seejuures võimalikult vähe teha ja vähe muutuda. Kogu tähelepanu juhitakse väljapoole, mitte aga iseenesesse.

See on aga eksitus. Jäävad inimesed endiselt piiramatuks egoisteks, siis leiavad nad ikka jälle enesele võimaluse varandusi suuremal hulgal kätte kiskuda ja teisiti kurja teha. Satub isegi see, kes varemini kritiseeris ja süüdistas, ise juhtivale kohale, siis hakkab temagi oma kasu taga ajama ja ahnitsema, kui ta ei ole aus ja hea. On küllalt näiteid, et töölisedki on jõukaks saanud ja hakanud elama pillavalt, tehes kahju kaasinimesile, eriti töölisilegi. On paljud ikka õelad, toreduseihaldajad, kirgede orjad, ahned, ülekohtused, laisad, hävitavad ja pillavad nad varandusi ning oma tervist,

siis ei tee elu heaks mingisugune revolutsioon ega uuendatud riigikord. Väga ja väga palju süüdi langeb inimeste eneste peale, kes elavad kergemeelselt ja egoistlikult. Mingisugune riigikord iseenesest ei saa teha elu heaks. Ei saa olla maa peal paradiisi, head elu, kui inimesed öelad. Täielikult heaks kujuneb elu üksnes siis, kui kõik inimesed ise jätavad kurja ja kui ka kõik valitsused seisavad üksnes hea teenistuses.

Seepärast on ülitähtis, et igaüks ise elaks tõsiselt hästi. Ja kõige pealt tuleb jätta igal piiramatul egoistil, kes teeb oma kaasinimesile paha ja ülekohut, oma pahad ehk kurjad teod. Igaüks olgu ise targalt ja agaralt oma õnne sepitsemas. See on ainuke kindel abinõu hea elu ja õnne teostamiseks. Et igaüks peab ise tegudega hea elu poole püüdma, seda on tõe kuulutajad juba ammu ütelnud. Täiesti õigus on B. Shaw'l, kui ta kirjutab: »Me ei ihalda küllalt eesmärki: enamasti ei ihalda me seda üldse mitte. Küsige mõnelt mehelt, kas ta tahab saada paremaks inimeseks, ja ta vastab kõige südamlikumalt jah! Küsige, kas ta soovib miljon raha saada, ja ta jaatab selle kõige avameelsemalt. Kuid jumalakartlik kodanik, kes tahaks saada paremaks inimeseks, elab edasi täiesti kui seni. Ja hulgas, kes tahaks miljoni omandada, ei võta vaevaks kümmet šillingitki teenida...« Inimese vaimu kõrgemalearendamist, s. o. inimese enese paremaksmuutumist on tarvilikuks pidanud kõik suurvaimud, nagu näiteks Sokrates, Platon, Lao-Tse, Džuang Dsi, Rousseau, Goethe, Kant, Tolstoi, Ramakrišna, Bab ja üldse paljud filosoofid ja teadlased. Nii on ammu ja ikka rõhutatud vaimlist kõrgelearenemist, ent inimesed loodavad head aina mujalt, mitte aga enese tegudest ja enese vaimu kõrgemalearendamisest.

Revolutsioon võib olla paratamatu ehk möödapäästamatu, kui egoistid oma ahnuses seavad elu arenemisele tõkked ette ja saadavad suured hulgad viletsusse. Elu püüab vabaneda hävitavast vägivallast. Elul on alalhoidmis-püüd, ja kui talle luuakse kunstlikud ning otstarbetud tõkked, siis murravad massid oma elu alalhoidmise tungi alusel tõkked maha, kui neil jätkub vähegi jõudu ja oskust. See on paratamatu elu seadus. Ent sest võib olla, nagu öeldud, vähe kasu, sest uued egoistid võivad luua jälle uued tõkked. On üksnes vähe piiramatuid egoiste, siis kaob nende võim, on neid aga palju, siis on nad tugevad ja võimsad.

Ei too õnne vägivald teiste kallal ega tõkete hävitamine,

kui paljud jäävad kurjaks ja õelaks. Vaimline uuendumine ehk **vaimline revolutsioon** on palju tarvilikum kui riigikordade revolutsioon. Vaimline revolutsioon — ausaks, tubliks ja heaks muutumine — võib toimuda ilma verevalamiseta. Muutuvad inimesed ausaks, tubliks tööl, mõistlikuks ja heaks, siis kaovad tõkked iseenesest, sest kaovad tõketeteki-tajad egoistid.

Tarvis on ligimesearmastust ja õiglust, tarvis on isiklikude huvide piiramist ühiskonna ja tulevaste põlvede kasuks, ning siis kujuneb elu heaks ilma ühegi vägivallata. Mäherdused valitsused või välised võimud suudaksid tarvilikku piiri panna miljonite egoismile ja mõistmatusile? Mäherdune valitsus võiks takistada kodanikke, kui nad peaaegu kõik sooviksid kurja teha ja halvasti elada? Igaüks peab ise piirama oma egoismi tarvilikul määral ja hästi elama. Muidu rüvetab ja hävitab ta enese elu ja ka enese kaaslaste ning sugujärglaste elu.

Tõsi küll, viletsust on palju halva riikliku korralduse, kindlustamatu seisukorra ja tööpuuduse pärast, ent samuti palju on viletsust ja häda seepärast, et inimesed elavad ise mõistmatult. Eks ole ju hea hulgake töölisi, kes teenivad võrdlemisi hästi, ent kes siiski halvasti elavad, sest nad kulutavad suure osa teenistusest joomise ja suitsetamise peale ning jätavad perekonna vaesusesse, elavad viletsais kortereis ja tarvitavad puudulikku toitu. On's säärasel korral süüdi üksnes riik või ühiskondliku elu korraldused?

Võib-olla võiks karm valitsus küll vägivallaga sundida inimesi paremale elule, vähemalt osaliseltki, ent see oleks üksnes väline »headus«. Ja vististi oleksid kodanikud väga vaenulised vägivalla vastu ja oleksid tema tagajärjel isegi rahulolematud, õnnetud. Et saavutada hea elu ühes sisemise rahuldusega, selleks on tarvis ühiskondlikkude korralduste ja üksikisikute rahulikku ja üksmeelset koostöötamist. Iga isik peab püüdma kõigest jõust head elu elada ja teiselt poolt peavad korraldusasutused omalt poolt tegema kõik, et üksikisikud võiksid vabalt hea poole sammuda. Alles siis on tagajärg kindel.

Mingisugune väline muutus üksi, ilma inimeste sisemise muutuseta paremusele, ei too õnne. Muutuvad püüdmised ja vaated, siis muudetakse paratamatult välised tingimusedki.

Valitsemine ja juhtimine.

Kõrgelearenenud inimühiskond ei ole mõeldav ilma valitsuseta, ilma juhatuseta. Valitsejad ja juhatajad on tekkinud tööjaotuse alusel, nii et nemad suudavad tegeliku elu juhtimisega paremini tutvuda ja teotseda, kui see oleks mõeldav muidu. Valitsejad ja juhtijad on tegelikult rahvaelu teenistuses, ent nende häid ja tarku juhatusi ning käskusid peavad kodanikud täitma. Nii on nad teenijad, ent on ka ülemad.

Praegune riigi juhtimine toimub parteide eestvõttel häälteenamuse otsustamisel. Öeldakse — rahvas valitseb. Iseenesest on see küll ilus ütlus, ent tegelikule tööle ta siiski hästi ei vasta. Rahvas annab oma otsuse otseselt ikkagi väikeses osas küsimusis, kuna suurema osa üksikasju otsustavad häälteenamusega need, kes rahva poolt valitud. Vaevalt võimalik, et esindajad iga kord valijate soovi kohaselt toimetaksid. Pealegi ei vali kõik, kel valimisõigus, ja valimiste resultaadid on enam-vähem juhuslikud. Palju sõltub agitatsioonist. Rahvas ei oska küllalt poliitiliselt mõelda ja satub suurel määral kihutuskõnede mõju alla, millel ei tarvitse puududa mustad tagamõtted. Ning täiesti võimatu on, et praegusel ajal rahvas küpselt otsustaks, sest ta pole tundma õppinud riigielu põhinõudeid, ta ei suuda aru saada ja tarvilikult hinnata kõigi riigielu avalduste tähendust. Kõik see nõuab palju teadmisi, isegi põhjalikku teaduslikku tööd ja teravat mõistust, ning seepärast ei ole see praegu üldiselt kättesaadav. Ning isegi parteide liikmete ja valitute seas on neid, kes pole küpsed ja kohased valitsemiseks ning juhtimiseks, kuigi neil on võimalus süvenemiseks. Paljudel parteide liikmel ja valituil on üksnes oma partei või ühe osa rahva huvid silmas, kuna aga rahva kui terviku huvid jäetakse tähele panemata. Võimatu, et parteide võitlusil teostuks täpsalt miljoniliste riikide rahva tahtmine. Nii ei saa seda teada.

Seadusandlik asutus, kus pole iga rahvasaadik teaduslikult küllalt arenenud ja osav, ei suuda lihtsa häälteenamusega ikka täiesti head tööd teha. Tõesti, vaevalt on praegused parlamendid oma ülesande kõrgusel. Väiklane tulitsemine pisiasjade juures, kuna kõrgemate sihtide rajamine jääb tagaplaanile, rahvakirgede peal mängimine, tänapäeva eest hoolitsemine tuleviku kulul — need on igapäevased nähtused. Pealegi on ju päevselge, et häälteenamus ei ole otsustajaks, mis on hea

ja mis halb. On päevselge, et enamus võib maha hääletada iga hea seaduse-eelnõu või vastu võtta halva, kui ta seda tahab. Ja seda tehaksegi. Näiteks olgu nimetatud »ahviseadus« (Ameerika Ühendriikides, Tennessee osariigis), mille järele keelatud põlvnemistooria õpetamine.

Ei ole hea ja kurja üle otsustaja parlamendi ega rahva enamus. Tahaks enamus pahasti, näiteks pillavalt elada, on enamus tarviliku uuenduse vastu, siis ei tähenda see, et säärane tahtmine on hea ja et seda peab teostatama. Rahva enamus võib vastu minna hukkamisele heal meelel, nagu kiilkärbsed tulle. Vähemalt ei pea olema arenematul enamusel ega valitsusel õigust takistada oma häälteenamusega või tegudega hea ja kõrgema poole püüdva rahvaosa arenemist. Samuti ei pea muidugi ka vähemus vägivallaga enamusele kurja tegema, s. o. enamuse elu takistama. Teostab enamus või vähemus oma kirgede rahuldamise tuhinas halba elu, siis kannatavad headki. Headus peab aga valitsema. Paremussele püüdväl vähemuselgi peab olema tee arenemiseks vaba. Ning varemini või hiljemini, suuremate või vähemate kaotustega ehk hävinguga on elu austav ja elu loov rahvaosa, enamus või vähemus, ikka võidule pääsnud. See on juba eluseadus, et hea viib võidule, kuri hukkamisele. Meeletu vägivallaga loodi esimesil sajanguil tõkkeid ristiusu levimisele; samuti hoiti keskajal kammitsais teaduse arenemist. Ent kõik asjata! Praegusel ajal näiteks takistatakse vägivallaga võitlemist töötajate kurnamise vastu, takistatakse põhjalikumaid elureforme (duhoboorig, teised koloniad!), pat-sifistlikku liikumist jne. See pole aga muud kui hea poole püüdmisele tõkete loomine!

Parlamentidel on olnud suur ajalooline väärtus. Võimukandjad, kes said oma võimu pärilikult, olid sageli liiga arenematud riigi juhtimises ja ajasid sageli kitsaid egoistlikke huve taga. Pärilik võimukandmine oli halb, sest ei tarvitse ju tubli ja kuulsagi võimukandja lapsed ja lapselapsed olla tublid ning targad. Head vaimuanded võivad olla lihttöölisegi lapsel, kuna kuningate või keisrite lapsed võivad olla alla keskmiste ja koguni halbade võimetega. Parlamendid panid piiri võimukandjate tujudele ning isemeelsusele ja nende tegevusel tõuseb esile laiemate kihtide huvi. Nüüdki on parlament ses mõttes hea ja otse tarvilik, et ta takistab jälgimast liiga kitsaid kihihuvisid, ent parlamendi tegevus ei ole veel kaugeltki täielik. Parlamentaarne valitsusviis nõuab tõ-

sist uuendust. Parlamendi liikmed peavad omama küllaldast elulist vilumust ja küllaldasi teadmisi, kuidas ühiskondlikku elu hästi korraldada. Edukas parlamentaarne valitsusviis on võimalik siis, kui parlamenti valitakse üksnes tõesti hästi ettevalmistatud, kes anduvad tööle kogu rahva ja kogu inimkonna arenemise huvides. Ent see pole küll enne teostatav, kui laiad rahvakihid vaimliselt ja hingeliselt küllalt kõrgele jõudnud, nii et nad suudavad valitavaid tõsisemalt hinnata. Laiemate kihtide arendamisele tuleb tõsisemat tähelepanu juhtida, sest muidu ei suuda nad õieti valida esindajaid parlamenti ega õieti omavalitsusigi juhtida. Niipalju tuleb veel kindlasti nõuda, et otsustamisel peab parlamendis kahanema häälteenamuse võim ja selle asemele peab ikka tähtsamale kohale tõusma tark ja otstarbekohane elu juhtimine teaduse alusel. Parlament peab toimetama kogu rahva eluliste huvide kohaselt.

Hea parlamendi ja valitsuse ülesandeks ei pea millalgi olema kihihuvide ega alati rahva enamuse soovide teostamine, sest need soovid võivad ka halvad olla, vaid hea valitsus peab olema elu teenistuses. On aga rahva soovid head, siis tuleb neid muidugi teostada. Hea valitsus ja parlament hoolitseb võimalikult hästi kogu rahva kehalise ja vaimlise tervise ning elujõulisuse eest. Ta vaatab ka tulevikku ja on valvel selle eest, et tulevikugi kodanikud, keda sünnitavad oleviku kodanikud, võiksid samuti tervena, arenenuna elada ja õitsta. Ei pea valitsus seda silmas, siis on iga kodaniku kohus ja õigus valitsuselt nõuda hea austamist. Valitsus on ajalooliselt tekkinud elu teenimiseks ja see on alati tema kohuseks. Valitsusil ja juhatusel lasub suur vastutus rahva hea-käekäigu eest, sest nende eksitused võivad tuhandeid ja miljoneid hukutada ning palju elu viletsaks teha.

Valitsejad ja juhtijad.

Valitsejate ja juhtijate halb tegevus külvab viletsust ja häda, kuna nende hea tegevus võib elu väga palju edendada. Valitsejad suudavad elu hävitavaid ning viletsaks tegevaid

tegureid ja isikuid kõrvaldada ning takistada, nad suudavad viljakaid ettevõtteid õhutada ja kõigiti toetada, kui nad aga ausalt, osavalt ja targalt teotsevad.

Et valitsejad ja juhtijad suudaksid hästi valitseda ning juhtida, selleks peavad nad osavad ja targad olema. Valitsejad peavad elust põhjalikult aru saama ja teda hästi tundma. Valitsejad ja juhtijad peavad hästi tundma looduse seadusi, looduse viljakust, tervishoiu nõudeid, kasvatuse põhimõtteid, nad peavad tundma ühiskondliku elu seadusi, tulunduselu põhimõtteid ja seadusi, rahva psühholoogiat. Valitsejad ja juhtijad on kohustatud teadma rahvaste arenemise ja rahvaste väljasuremise nähtusi ning sellekohaseid seadusi. Neil peavad selged olema kultuuri arenemise käik ja seadused. Nii peavad head valitsejad olema suurte teadmistega inimesed. Ent valitseda ei või üksnes teadmistega, vaid hea valitseja peab olema veel tark. Omab keegi palju teadmisi, ent ei suuda nende varal ette näha, ei suuda ette arvata, kuidas elu võiks neil ja neil tingimusil kujuneda, siis pole ta veel kohane valitseja ehk juhtija. Elu ei seisa paigal, vaid muutub järjest, ja seepärast on tarvis, et valitsejad ja juhtijad oleksid ettenägijad — targad. Iseäranis nõutav on tarkus kõrgemalt valitsejailt, sest nende juhtival tegevusel on suured tagajärjed. Eriti nemad peavad selgesti nägema, kuhu elu tüürib, kuhu teda tuleks juhtida, kus parandada ja mida ära hoida. Elu juhtimas olgu targeimad ning ausad mehed.

Juba ammu on nõutud, et elu juhtigu ja valitsegu targad ning tublid. Nii on rääkinud juba Konfuzius. Nii on kirjutanud Platon. Ent valitsemas ja juhtimas pole veel ikka targeimad. Ja valitsejad ning juhtijad ei arvestagi sageli tõsiselt teaduse nõudeid, kuna teadus on ju ainuke kindlaim abinõu inimese vaimlise, kehalise ja tulundusliku elu seaduste tundmasaamiseks ning elukäigu ettenägemise võime omandamiseks. Teadus on tõe allikas. Valitsejad ja teadlased-uurijad peavad käsikäes töötama. Teadlased peavad elulisi küsimusi lahendama ja valitsus peab teaduse lahenduste kohaselt teotsema. Ei arvesta valitsejad ja juhtijad teadlaste arvamisi ja saavutusi, siis on ju teadlaste tegevus kaunis tühine ja kasutu töö ning elu viskleb ilma kindla tüürita tormisel merel. Järgnegu näide. Teadus ütleb nüüd, et palju tagajärjerikkam ja otstarbekohasem on haigusist hoidumine

kui nende arstimine. Teadus ütleb, et alkohol ja tubakas tekitavad väga palju haigusi, viletsust ja halbust, et rahva tervist röövib väga palju ühekülgne ja puudulik toit ning viletsad korteriolud.

Ent valitsus on hädade kõrvaldamisel hoopis leige. Lastakse alkoholil oma hävitust teha. Lastakse vabalt tubaka peale miljardeid pillata, lastakse inimesil elada pimedais ja niiskeis keldrikortereis, lastakse lämbuda hulvana väikeses toahurtsikus. Piirdatakse arstide väljaõpetamisega ja sanatooriumide asutamisega. Aga mis kasu ja mõte on arstimisel, kui tingimused jäetakse viletsaks. Mis aitab arst, kui kodanikul on vilets toit ja korter, kui kodanik rikub tervist uimastavate ainetega, millest tehakse sissetulekuid riigile. Ei, nii on teadlaste töö väärtusetu ja nii on valitsejate tegevus kahtlase väärtusega. Peale peab hakatama õigest otsast. Ehk veel näide. Teadus ütleb, et mida enam inimesi (*ceteris paribus*) töö, seda enam suudetakse saadusi valmistada ja seda paremaks võib kujundada elu. Valitsused aga hoolitsevad vähe töö korralduse eest ja maailmas seisavad miljonid tööta.

Teadlane ei saa sageli juhtida ega viia oma uurimuste saavutusi tegelikku ellu. Saavutuste rakendus on juhtijate ja valitsejate püha kohus. Peale selle on valitsejate pühaks kohuseks veel selle eest hoolt kanda, et teadlased suudaksid küllalt edukalt tarvilikke küsimusi lahendada. Muidugi peavad valitsejad ja juhtijad alaliselt tutvuma teaduse saavutustega, et nad suudaksid nende alusel tegelikku elu juhtida ning korraldada. Kõige eelneva alusel on muidugi selge, et valitsejate ja juhtijate kasvatus on eriliselt tähtis. Et nad suudaksid edukalt rakendada teaduse andmeid, selleks peavad nad olema varustatud küllaldaste teadmistega ja peavad tundma tegevusvahendeid ning nende toimet. Valitsejate ja juhtijate silmaring ei tohi jääda nii kitsaks, nagu see paratamatu praeguse kasvatusel puhul, kus esineb palju tarbetut, nii et tähtsate küsimuste selgitamiseks jääb nii vähe võimalusi, et neid üldse ei käsitleda või libisetakse üksnes latvadel. Valitsejaid tuleb kasvatada veel hingeliselt eriti kõrgeiks isikuiks.

Seni on võimukandjad ringkonnad õige sageli oma egoistlikke huve taga ajanud. On väga palju isikliku toreduse ning rikkuse eest hoolt kantud ja tähelepanemata jäetud laiemate rahvakihtide seisukord. Väga sageli on valitsused lasknud ja lasevad osalt nüüdki vabalt areneda kitsaid egoistlikke ettevõtteid, lõpmatuseni on lastud ja lastakse nüüdki üksikuid

laiemaid rahvakihte välja kurnata, ekspluateerida. Ei ole siis ime, kui valitsusi mitte iseäranis ei austata! Valitsejad ja juhtijad ei ole õigustatud oma kitsaid huve eelistama üldhuvidele ja nad ei pea lubama ekspluateerimist, teenimatut omandamist. Seda nõuavad üldhuvid. See on rahva enamuse soov. Ent seni ei ole kahjuks hoolitud sellest rahva kui pea-võimukandja soovist. Ei ole küsitudki sellest, kuigi see soov on hea.

VII.

Ühiskondade suurenemise seadus.

Inimühiskonnad on järjest suuremaks kujunenud. Jääajal, millal inimesed elatasid end peaaesjalikult jahipidamisest, pidid nad elama üksnes väikeste rühmadena või üksikult, sest jahipidamisest elatamine nõuab suurt maa-ala. Hakkas inimene taltsutatud loomi karjadena kasvatama, siis võis juba rohkem inimesi üheskoos elada, elatades end karjasaadusist. Samuti tihedama kooselamise võimaldas põlluharimise tekkimine. Ent niihästi karjakasvatus kui ka lihtne põlluharimine ei lasknud kujuneda suuri inimrühmi, vaid elati suguharudena, kes harilikult olid isekeskis vaenujalal. Põllupidamis- ja aiapidamis-viiside täienemisega hakati rohkem vilja saama ning inimesed võisid jälle palju tihedamini koos elada. Nii tekkisid juba linnad ja suuremad maa-alad, kus elasid inimesed rahulikult koos. Säärane olukord esineb näiteks Rooma ja Kreeka riigi arenemise alul ja keskajalgi. Linnad ja maakonnad olid siis isekeskis sageli jällegi vaenujalal. Polnud siis veel midagi, mis oleks üksikuid ühiskondlikke rühmi — linnu, mõisasid, maakondi — üksteisega ühendanud. Siis oli valitsemas n. n. kodune majandus, kusjuures teatav võrdlemisi väike majapidamis-piirkond (näit. mõis) valmistas ise kõik, mis tal tarvis oli (toiduained, elamud, riided, saapad jne.). Mis valmistati, see tarvitati ka koha peal ära. Midagi ei müüdnud ega ostetud.

Linnades, kus rahvas tihedamini elas, arenes tööjaotus kaugemale. Tööjaotus, mis võimaldas kiirema töö, andis alguse tööstuse tekkimisele. Linnas suudeti mõnesuguseid saadusi, nagu nõusid, riistu, jalakatteid jne., paremini ja odavamini valmistada, kui seda tegid kodused meistrid. See asja-

olu andis tõuke kaupade vahetusele — vahetustulundusele. Kasulikum oli turult osta kui kõik ise kodus valmistada. Ikka elavamaks ja elavamaks läks kaupade vahetus. Järjest vähemaks jäi kodus valmistatavate tarbeasjade arv. Saaduste vahetuse kasvamine tekitas aga suuremad sidemed vahetajate vahel. Ei saanud enam väike mõisake või linnake elada täiesti iseseisvalt, vaid tal olid tarvilikud teisedki eemalolevad ettevõtted, millega saadusi vahetati.

Edasisel arenemiskäigul ühinesid, või harilikult ühendati vägivallaga, mitmed linnad ja maakonnad, kuni viimaks kogu rahvas moodustas ühe riigi. Rahvusriikide vahel püsis aga vaen ja sõdades alistasid tugevamad riigid teise rahvuse riike oma valitsusele. Järjest kasvas riikide suurus. Üksikud riigid vahetasid üksteisega vähesel määral ka saadusi.

Nii on ajaloo käigul ühiskondlikud ühikud järjest suuremaks kasvanud. Muidugi on ajuti esile tulnud ka riikide osadekspurunemist, ent hiljemini on ühinemine uue hooga alanud ja kaugemale läinud. Keskaja esimesel poolel sõdis harilikult linn linnaga. Hiljemini kujunesid järjest suuremad riigid, kes isekeskis sõdasid pidasid. Uuel ajal aga, millal tööstus eriti rohkesti arenenud ja liiklemisteed kaubavahetuseks väga heaks kujunesid, on kasvanud riikide vahel sidemed järjest suuremaks. Ning viimasel ajal ei lähe vaenulisil kokkupõrkeil harilikult enam üks riik teise vastu, vaid ühiste huvidega riigid astuvad kokku liiduks teise riigirühma vastu. Ei lähe nüüd enam sõtta mees mehe vastu, ei lähe suguharu suguharu vastu, linn linna vastu ega riik riigi vastu võitlusesse, vaid mitu miljoniteriiki läheb teise miljoniteriikide rühma vastu. Üksikuil inimesil on otse seaduslikult keelatud üksteisega elu ja surma peale võidelda. Samuti ei luba seadus näiteks ühel alevil või linnal teise alevi või linna vastu sõjakäiku alustada, nagu see omal ajal kombeks oli. Väikesed olid ürgaja inimrühmad ehk koondised, suuremad olid nad vanaaja suurriikides, ülisuuriks aga on nad kasvanud praegusaja kultuurriikides, sest ühiste huvide hulk on alaliselt kasvanud. Oli aeg, millal tuhande inimese ühinemine oli suureks sündmuseks, nüüd aga pole harulduseks sadade miljonite ühinemine. Ühinemine on seaduspäraselt ikka kaugemale läinud.

Ühinemine tekib vastastikuse kasu alusel. Mõlemail pooltel on ühinemisest kasu. Ühendise liikmete vahel toimub väärtuste vahetus. Tagajärjerikas on olnud rakkude

ühinemine organismiks, sest see avas hoopis uued võimed ja võimalused. Organismi rakkude vahel ei ole mingisugust vormilist võitlust¹⁾. Tagajärjekas on olnud inimestegi ühinemine, sest see võimaldas elu rikkalikuma arenemise, võimaldas tehnika, teaduse ja kunsti tekkimise.

Riikide vahele on tärganud hulk sidemeid ja s i d e m e d k a s v a v a d alaliselt. Ühinemine on soodus niihästi taimede, loomade kui ka inimese eluks ning võidule pääsevad need, kes hästi ühinenud. Nii on looduseseadus ühiskondliku elu suhtes.

Senise arenemise alusel tuleb kindlasti arvata, et kogu inimkond ühineb kord üheks tervikuks.

Sidemed riikide vahel.

Mitte üksnes antud riigi kodanikkude vahel ei ole väärtuste vahetamise mõttes sidemed olemas, vaid isegi riigid on üksteisega seotud. Mõned riigid valmistavad rikkalikult põllutöö-saadusi, mõned — kõiksuguseid tööstussaadusi, mõned — metalle, mõned on elavalt tegevad vaimlise kultuuri varade loomisel. Mida antud riigis külluses valmistatakse, seda veetakse sealt välja teistesse riikidesse. Nii toimub alaline väärtuste ehk saaduste vahetus riikide vahel, kusjuures müüakse ülearused väärtused vajajale riigile ja vastu saadakse selle eest omale tarvilikke saadusi. Ja kui peaks järsku katkema väärtuste vahetus riikide vahel, siis kannataksid kõik riigid selle all väga raskesti. Tuleks ilmsile rida suuri puudusi. Et see nii, seda tõestas maailma-sõda väga selgesti, seda tõestavad ka tollisõjad. Nagu pole põllumehel kasulik katkestada saaduste vahetust teiste töötajatega, samuti pole kasulik katkestada riikidevahelist saaduste vahetust.

Riikide vahele on hulk sidemeid kasvanud. Tekkinud on väga palju riikidevahelisi—rahvusvahelisi—ettevõtteid ja asutisi. Raudteede ja laevade liiklemine toimub rahvusvaheliste nõuete kohaselt. Post ja telegraaf on rahvusvahelised. On olemas hulk (mitu sada) rahvusvahelisi asutisi, nagu nimelt telegraafi, posti, tollide, mõõtude, tervishoiu, maavarisemise

¹⁾ V. R o u x järele toimub võitlus rakkudegi vahel. Igatahes on küll väga ebamäärane nimetada seda võitluseks, kui tegevale organile voolab rohkem verd juurde kui mittetegevale. Siin puudub rakkude ja organite vastastikune aktiivsus. Riigis võib varustuse asemel muutuda isiku tööala.

ja mereuurimise korraldamiseks jne. Alaliselt peetakse rahvusvahelisi kongresse mitmesuguste küsimuste lahendamiseks. Olemas on rahvasteliit, kelle ülesandeks rahvusvahelisi tüliküsimusi ära hoida ja lahendada.

Teadus on oma olemuselt rahvusvaheline. Teaduse edendajad ja loojad on küll üksikute rahvaste liikmed, ent ükski teadlane ei saa praegusel ajal läbi ilma teiste rahvaste esindajate uurimusteta. Rahvad vahetavad teaduse andmeid ja iga rahvas täiendab neid olemasolevate andmete najal oma jõudu mööda. Ei ole praegusel ajal mõeldav puhtrahvuslik teadus, s. o. ilma teistelt rahvastelt omandatud uurimisteta ja leiutusteta. Iga väärtusliku leiutuse (näit. telefoni, telegraafi, elektrilambi, dünamo, kasvatusviisi, uurimisviisi jne.), mida teeb üksiku rahva liige, omandavad ka teised rahvad ja nii rikastavad rahvad üksteist vastamisi. Nii rikastub inimkond kõigi riikide ühise kultuuritöö varal, rikastub väärtuste vahetuse teel, mis alaliselt riikide vahel käimas.

Riikide vahel on toimunud teatava määrani tööjaotus ja nende vahel on hulk sidemeid. Sel teel moodustavad riigid ühe terviku — inimkonna, mis on kõrgeim ja suurim organism maakeral.

Sõda ja relvistumine.

„Võim, mis valitseb maad, ei ole elu, vaid surma võim . . .“ „Ja, neil ei tule ilal puudus ettekäändeist üksteise tapmiseks.“

B. Shaw, Inimene ja üliinimene.

„Milline praegusaja riikidest häbeneb võõrast varandust omandamast, kui ta selleks vastuhakkamist ei karda? Kultuur sunnib välja mõtlema muidugi ilusaid sõnu, nagu: poliitiline jagamine, annekteerimine, protektoraat, kuid asja sisu on igauhele selge.“

G. Šeršenevitš, Ühiskonnateadus II, lk. 48, 1922.

Lõpmata palju on olnud vaenulisi kokkupõrkeid üksikute inimeste, suguharude, riik-linnade ja riikide vahel. Üheks tähtsaks põhjuseks vaenulisiks kokkupõrkeiks oli rahvaarvu kasv, mis esile kutsus püüde omale suuremat maa-alat elatamiseks võita. Olid aga elamas naabruses teised suguharud või riiklikud organisatsioonid, siis oli maa-alat võitmine või-

malik üksnes sõjalisel teel. Suutis teatav suguharu või riik oma valitsusala laiendada, siis oli temal sellest muidugi otsest kasu, sest tal avanesid jälle lahedamad elamisvõimalused. Ja vägivaldsel teel tüli lahendamiseks võis olla kalduvus juba sellepärast suur, et siis puudusid suguharude või riikide vahel sidemed, ühised huvid. Ei küsitud muidugi, kas on hea ja õigus naabrite maa-ala ära võtta, neid röövida ja orjastada, vaid otsustajaks oli üksnes toores jõud või kavalus.

Praegusaja sõda on oma olukorrilt märksa teine kui varem. Nüüd on rahvaste vahel juba hulk sidemeid, rahvad rikastavad üksteist vastamisi. Ja kui langeb üks riik, siis kannatavad selle tagajärjel ka teised. Seda näitas maailmasõda väga selgesti. Sõja võitsid liitlased: Prantsusmaa, Inglismaa, Itaalia ja Ameerika-Ühendriigid. Raskesti on kannatanud Saksamaa, endine Austria-Ungari, Poola ja Venemaa. Suur Venemaa on niihästi kui päris ostuvõimetu. Peaks arvama, et võidurikas lõpp tõi liitlasile suure kasu. Ent sugugi mitte! Tööstus on igal pool, võitjategi riikides, tublisti kannatanud. Tööstusriigid (eriti Inglismaa) ei leia oma saadusile küllalt turgusid, sest rahvad on vaeseks jäänud, ostuvõimetuks muutunud (Venemaa!). Ja võidetute ning vaesusesse langenute raske seisukord teeb niiviisi võitjategi seisukorda halvemaks, halvemaks sellepärast, et puudub võimalus korralikuks väärtuste vahetamiseks. Tööpuudus ja sellega ühenduses olev viletsus valitseb kogu Euroopas, isegi võitjais riikides (Inglismaa!). 1922. a. oli Euroopas üksi 4 miljonit inimest tööta. Perekonnad juurde arvatud, on kannatajate arv umbes 3 korda suurem. Sõjasante (Euroopas 10 kuni 11 miljonit) on igal riigil hulk toita. Sõjavõlad teevad rasket peavalu võitjailegi: Prantsusmaale, Inglismaale ja Itaaliale. Rahakursid on suuri vapustusi läbi elanud ja pole veel püsivad igas riigis. Eriti raske on võitja — Prantsusmaa seisukord. Kümme provintsi, kus sõda möllas, on purustatud. Hävitatud on 750 000 maja ja ligi 23 000 vabrikut, mida pole kerge uuesti üles ehitada viletsa rahandusliku seisukorra juures. Nii on tapluses iga osavõtja raskeid haavu saanud, mis praegugi valutavad. »Võidurikas lõpp« ei ole võitjailegi mingisugust õnnistust toonud, sest midagi pole sellega võidetud.

Maailma-sõja põhjuseks oli võistlus turgude pärast. Tõusev Saksamaa püüdis oma kaupadele võita järjest rohkem turgusid. See oli aga Inglismaa ja Prantsusmaa huvide vastu. Ning huvide kokkupõrkamine viiski sõjani. Säärane sõja

põhjus on osalt samasugune, nagu sõja põhjus karjapidajate suguharude vahel maa pärast. Sisuliselt sama oleks, kui läheksid näiteks kaks võistlejat suurtöösturit oma töölistega teineteise vastu sõdima, et turgu teiselt ära võita. Riigis ei lubata tööstureile turgude pärast sõdima hakata, vaid nad peavad isekeskis võistlema ning kes tublim, see võidab suurema turu. Nii on õigus riigi seaduste järele ja niiviisi sunnib riik oma kodanikke rahulikult võistlema. Ent kui tekib riikide vahel võistlus turgude pärast, siis ei toimeta riigid mitte sellesama õigluse mõõdupuu järele, mis riigis kodanikkude kohta maksmas, vaid võetakse tarvitusele hoopis teised õiglusemõisted ja mõõdupuud. Ei võistelda rahulikult, vaid hakatakse sõdima. Mis õigus on aga riigil keelda kodanikele seda, mis ta ise teeb? Mis õigus on ühel riigil teise olemasolu vägivallaga takistada, kuna riik sama ei luba teha oma kodanikel omavahel? Kui juba on õigus sõdida, siis olgu see õigus maksev igal pool ja iga inimese suhtes! Kui aga tunnustatakse, et võistlus otsustagu kodanikkudevahelised huvide kokkupõrked, siis olgu see nii riikidegi suhtes. Mispärast ei peaks maksuma ühtlus? Kas tõesti peavad hea ja kurja üle otsustama mitmesugused mõõdupuud, vastupidised põhimõtted? Sõjas hävitatakse miljonid inimesed, miljonid kannatavad külma ja viletsuste käes. Miljonid tehakse sõjas sandiks. Sõda kutsub esile koledad kehalised ja vaimlised piinad. Eluväärtus langeb seal nullini. Kümned miljonid rahulikud inimesed kistakse töölt ja juhatakse metsikule hävitamistegevusele. Sõjas hävitatakse väga palju varandusi, purustatakse elamuid ja teisi ehitusi, tehakse põllud harimiseks kõlbmatuks, kulutatakse hiiglapalju energiat, mis lõhkeaineisse koondatud.

Sõtta saadetakse üksnes terved kodanikud, kuna vigased, sandid, vaimuhaiged, vargad, mõrtsukad, röövliid jäävad koju. Vigased ja sandid, üldse alaväärtuslikud ning kidurad pääsevad sõja ajal seljataga kergesti õitsele, asudes tervete ja tublide asemele, nende kohtadele. Ja need vigased ning alaväärtuslikud inimesed võivad vabalt nõrka ja vigast järelsugu sünnitada, kuna tervete, tublide ja teovõimeliste kodanikkude sigimine on õige palju vähendatud, sest nad langevad sõjaväljal. Nii hävitab sõda terveid ja tublised kodanikke ning laseb suuremal arvul sigida vigaseid ning kiduraid. Seega halvendab sõda rahva tõugu, halvendab suurimat rahva vara — head tervislikku ja vaimlist koosseisu.

Sõda teeb inimesi tooreks, hoolimatuks ja metsikuks. Ta nürbib inimeste tundeid ja vaimu, nõrgendab vaimlisi võimeid. Sõja ajal külvatakse viha ja vaenu rahvaste vahele, mis on takistuseks hiljemini rahulikuks eluks. Petustega, mida ajalehed levitavad, mürgitatakse rahva hinge. Maailma-sõja ajal valetasid ajalehed alaliselt, kujutades vaenlase »väljapääsmatut« seisukorda, kuulutades ette sõja peatset lõppu, kirjeldades liiga tumedais värves vastase toidupuu- duse, ülistades oma seisukorda. Mõlemad vastaspool- ed vähendasid teateis omi kaotusi ja suurendasid vastase kaotusi ning raskusi (vt. Kurčinski). Nii valitses vale, valitses tead- matus, pimedus. Kõik oli sihitud sellele, et vaenlast mustata. Elu edendavate tunnete asemele suggereeriti ikka elu hävi- tavaid ja halvendavaid tundeid, kurje tundeid.

Sõda hävitab väärtusi ja hävitab väärtusist suu- rimat — elu. Sõda tuleb egoismist ja sõgedusest, kusjuures ei nähta ja ei arvestata, et rahvaste vahel on sidemed olemas. Sõda ei loo mingisuguseid väärtusi, vaid ta on hävitustöö ja seepärast pole sõjaga midagi võita. Võitjad ei saa võidetult tagasi niigi palju, kui nad kulutanud sõjaks, sest nii kulukas on sõda. Saksamaa ei maksa maailma-sõja võitjaile kaugel-ki niipalju, kui võitjad kulutasid sõjavarustu- sena ja kahjudena purustuse näol, hoopis juurde arvamata inimohvreid, keda üldse ei saa materjalsete väärtustega hin- nata. Nii on sõda üksnes puhast kahju toonud.

Hiiglasuuri ohvreid nõuab riikidelt ka relvistumine. Sõjalaevade, kahurite, kuulide, gaaside, pommide, aeroplanide jne. ehitamine ning valmistamine neelab iga aasta pööraselt suuri varandusi, palju tööjõudu. Ja väga palju kulu nõuab alalise sõjaväe ülalpidamine — toitmine, rõivastamine ja ela- mutega varustamine. Pealegi on sõdurid noored ja tööjõulised kodanikud, kes võiksid töötada kasulikul alal.

Tarvitseb jätta sõda ja väga palju võib teha tööjõuga ning varadega, mida nüüd hävitamiseks tarvitatakse. Nüüd jäetakse elu hooletusse, lastakse kasvada vi- letsusel ja vaesusel... ningsõditakse ja rel- vistutakse! Kus on mõistus? Kus on headus? Kus on »armasta ligimest« kohased teod?

Sõda kui eluvaenuline nähtus tunnistab elu korral- damatusest. Ta tunnistab, et inimesis on veel küllalt tugev metsik loom, kes kiskjana valmis hävitama, ja et praegusis riigeski pääseb see kiskja samuti lahti, nagu omal

ajal suguharude vahel. Ent me teame, et elu korraldus on täienenud, teame, et ühiskonnad on järjest suuremaks kasvanud ja et inimesed on vaimliselt ja hingeliselt ikka kõrgemale arenenud, kuigi on esinenud ajuti seisakud ja tagasimineked. Ning see teadmine on meile ainukeseks lootuseks ja lohutuseks praegusel ajal, millal valitsemas vastastikune hävitamine, enesetapmised ja viletsused. See teadmine annab kindla lootuse, et küll kord jõuab inimene vabaneda metsikusest ja tõusta kõrgele kultuurilisele astmele **sisemiseltki** ja suudab siis elu nii korraldada, et pole enam tarvis säärast hävitamist ja pillamist sõjaks ja relvistumiseks, nagu see nüüd kombeks igal pool. Kahtlemata leiduvad elujõulised rahvad, kes vabanevad elu takistavast ja hävitavast sõjast ning relvistumisest, leiduvad rahvad, kes elu korraldavad niiviisi, et pole tarvis turgude pärast sõdima minna, kes aru saavad, et elu edendamiseks pole tarvis elu hävitust, vaid midagi muud.

Sõjavõit — pettevõit.

Sõjavõit on harilikult ikka hoopis petlik. Saab võitja võidetult palju vara, siis nõrgendab see võitjat sisemiselt. Võitja jõukuse kasvamine viib kergesti pillavale elule ja vähesele tegevusele. Ent nagu teada, nõrgendab tegevusetus või vähene tegevus ja nõrgendab ka mõnuderikas elu. Parasitism viib loomariigis ja taimeriigis paratamatult degeneratsioonile. Ning inimenegi kaotab teiste kulul elades oma sisemist tublidust — väärtuslikkust kehalises ja vaimlises suhtes. Võidetu aga töötab agaramalt ja elab kokkuhoidlikumalt. Kitsamate olude tagajärjel on seal valik suurem. Ja elava tegevuse ning ökonoomilise tulunduse puhul areneb võidetu teatava aja pärast harilikult tublimaks kui võitjad. Nii jõuavad võidetud võitjaist sageli oma tubliduse suhtes ette. Ning võitjad nõrkevad või varisevad viimaks kokku. Sellekohaseid näiteid esitab ajalugu terve rea. Tatarid, makedoonlased (Aleksander Suur), mongolid (Tamarlan), hunnid (Attila), araablased, rootslased (Karl XII), prantslased (Napoleon) ja hispaanlased valdasid omal ajal suured maa-alad ja olid vägevad riigid. Ent kõik need vägevad riigid olid õieti **ü r i k e s e d** ja mõnigi neist riikidest (tatarid, makedoonlased, mongolid) pole iseseisvalt enam olemaski. Ja teised loenda-

tud riikidest on hoopis varju jäänud praegusaegsete suurriikide seas või on järjest enam varju jäämas (Prantsusmaa!). Roomlased vallutasid pool tolleaegset maailma, ent varisesid viimaks kokku oma pillamises, kõlvatus elus, sõjakuses ja koduseis mässudes. Prantslased ja türklased on väga palju sõdinud, ent praegu peetakse neid degenereeruvaks ehk manduvaiks rahvaiks. Prantslaste arv on ennemini kahanes kui kasvamas, sest nad piiravad sigimist isikliku mugavuse otstarbel, kuna sellevastu on nende naabrite sakslaste arv võrdlemisi kiiresti kasvanud¹⁾. Politiliselt ja teaduse poolest on Prantsusmaa tähtsus järjest kahanemas. Nii näitab tegelik elu selgesti, et sõjakusest pole riigile ja rahvale mingisugust püsivat kasu. Ja eriti vähe võib praegusaegne sõda anda, kus tublisid miljonite viisi tapetakse. Nagu näha, hakatakse seepärast sõja kahjulikkust juba rohkem rõhutama kui paar aastakümnet tagasi.

Teiselt poolt aga ei ole hiinlased ja juudid sõjakad olnud. Harilikult on neile peale tungitud ja neid harilikult ikka võidetud. Ent hiinlased ja juudid on praeguse ajani püsinud, juba enam kui kolmetuhande aasta vältusel, ning nad on oma rahvuslikud iseärasusedki alal hoidnud. Juudid on nii kaua püsinud, vaatamata sellele, et nad isegi kodumaata, maailma laiali pillatud. Mongolid heitsid hiinlased XIII sajangul alla, ent hiinlased elasid omal viisil edasi ja said neist viimaks võitu ilma sõjariistadeta. Hiinlased viisid oma tahtmise läbi ja mongolid püsisid üksnes vormiliste valitsejaina. Ning niihästi Mongoolias kui ka Mandžuurias on ikka enam ja enam maid hiinlaste kätte langenud. Hiinlased on vabas võistluses alaliselt võitjaks jäänud ja see on tagajärjekam olnud kui ükski sõda. Hiinlased on tõesti nii võistlusvõimelised, et üldiselt tunnustatakse, et nendega on päris võimatu võistelda. Nad on sitked, vähenõudlikud ja töötavad käsikäes, nii et valgenahksed neile ses suhtes ligigi ei saa. Ameerikas suutsid nad nii odava palgaga töötada ja surusid palgad nii alla, et Ameerika töölised otse sõjakäigu hiinlaste vastu tõtsid, rõhutades, et nemad niiviisi elada ei saa, nagu hiinlased, kes otse seakombel elavat. Ning vaimlikeski suhtes pole hiinlased sugugi saamatud, nagu asjatundjad väidavad. Peale muu avaldub hiinlaste elujõulisus ka selles,

¹⁾ 1800. a. oli Prantsusmaal 27 350 000, Saksamaal 23 180 000 elanikku; 1920. a. aga oli Prantsusmaal 39 210 000 ja Saksamaal 59 853 000 el.

et nad rohkesti sigivad, kusjuures kõrgemad ja seega üldiselt andekamad kihid rohkem sigivad kui alamad kihid, kuna Euroopas aga on lugu ses suhtes otse vastupidi. See näitab, et võidetud ja mitte sõjakad rahvad võivad võistluses väga eluvõimelised olla ja kaua alal püsida ning rohkesti sigida. Kaotus sõjas ei tähenda kaotust tegelikus ja igapäevases elus. Sisemist tublidust ei võida ükski sõjariist. Sisemiselt tublile ja elujõulisele rahvale ei ole kardetav allaheitmine, temale pole tarvis sõjavõitu, sest ta võidab oma bioloogilise tublidusega. Rahvas, kes aga sisemiselt, kehaliselt ja vaimliselt väheväärtuslik, see ei suuda sõjariistadega ja suurtegi võitudega püsivaid tagajärgi saavutada. Bioloogiliselt väheväärtuslik ei suuda ka võitluses püsida tugevana, vaid jääb varemini või hiljemini paratamatult varju. Üks meie tuntud koolimees ütles ühe vanema ja nimeka eesti seltsi juubelpäeval: »Ei relvade suuda me võistelda!« Ja vaevalt annaks see mingisuguseid tagajärgi. Saavutatakse s i s e m i n e r a h u, korralik elu ja tublidus, siis pole karta võõraste relvasid. Kui aga valitseb rahutus ja vaen, kui on rahvas nõrk sisemiselt, siis on relvadki lõppeks väärtusetud asjad, tühine pillamine.

Igal rahval peab olema vabadus ise oma elu korraldada. Hukkamõistetav on iga vägivalda tarvitamine võõra rahva vastu. Ja üksnes ebausuks võib lugeda arvamist, nagu tooks vägivald kasu ja otsustaks kõik. Ajalugu ei tõesta säärast ebausku.

Pole kahtlust, et praegusel olukorral, kui pole kõrgemat kohtumõistjat instantsi, astub iga riik või rahvas enese vastu sihitud vägivaldale iseseisvalt vastu. Enesekaitse on juba elu seadus. Ent kurja vastu on võideldud ja võib nüüdki võidelda ilma vägivaldta (Mahatma Gandhi Indias!). Üldse, vägivalda-olukorra kaotamiseks peab iga riik ja rahvas tegema, mis iganes võimalik. Liiga loiud ollakse selleski asjas. Sõnade juurest ei taheta jõuda tegudeni. Tingimata on tarvilik mõjuvõimas vahet kohus. Kindlaim tee sõdadest hoidumiseks on riikide liitumine üldvalitsuse alla. P.-Ameerikas vältasid riikide vahel seni kokkupõrked, kuni nad liitusid Ühendriikideks.

Nagu nüüd peavad kodanikud ja rühmad oma kirgi taltutama huvide kokkupõrke korral, nii peavad seda tegema riigidki. Ei ole kasu sellest, kui lastakse kakelda kodanikel vabalt, ega ole kasu riikide taplusist. Kohtu võim

peab kokkupõrked lahendama. Tarvilik on juba enne, kui hea korraldus riigikaitse suhtes maksma hakkab, palju rohkem tähelepanu juhtida riigi sisemiselt tugevaks arendamisele, vähendades viimase võimaluseni välise kaitse kulusid. Kasulik on kasutada iga võimalust vägivallast hoidumiseks. Luuakse sisemine riigielu ilusaks ja heaks, siis on igaühele oma kodu väga kallis ja siis on riigi ja rahva elujõulisus paremini kindlustatud vägivalg vastu. Aina kasu oleks sellest, kui meilgi vähendataks relvastuskulusid ja alalist väge.

Kodanikkude sisemise tubliduse ja korraldusasutuste headuse tõstmine on ainuke kindel abinõu, mis võib rahvad tõsiselt tubliks teha ja viia tõsise kultuuri tippudele. Ei seisa kultuur eluhävitavate riistadega varustamises ja sõdimises, vaid kultuur on tekkinud elu loomiseks ja kõrgemalearendamiseks. Ei vabane inimkond enne sõdadest, kui ei pääse valitsema tõsiselt kultuurilised inimesed, kes riigielu juhivad teaduse varal teritatud mõistuse ja eluedendavate tunnete, mitte aga tujude ja piiramatut egoismi varal. Sõdade mõttetus peab kord selguma igale kodanikule, nii et poleks sõja vastu üksnes väikesed rühmade, kes ei suuda viia kõrget aadet tegelikku ellu (relvistatakse!).

Võitluse jutlustajad.

On olemas palju inimesi, kes on natuke kuulnud või natuke lugenud D a r w i n i õpetusest »võitlusest olemise eest« ja kes on siis selle alusel »põhimõttelised« võitluse ja sõja pooldajad. Nad ütlevad, et võitluses hävivad nõrgad ja võidule pääsevad tublid ning tugevad. Seega edendavat otsene võitlus kõrgemalearenemist ja elujõulisemate valitsemapääsmist. Ei ole sugugi haruldus kirjandusest leida mõtteid, et võitlus on elu väga palju edendanud ja et sõda on vahest ainuke mõjus abinõu, mis inimesi kihutanud elavamale tegevusele ja loomisele ning seega võimsalt viinud kultuuriliselt kõrgemale. Tõsi küll, omal ajal oli sõda osalt tõesti loov tegur. Nii õpiti ühinema suuremal hulgal. Nii ühendati sõjas üksikud linnad ja maakonnad, mis olid varemini isekeskis sageli vaenujalal, üheks sisemiselt rahulikuks riigiks. Sõ-

jaliste vallutamiste varal on ka rahvaste või riikide vahel sidemeid loodud ja kultuurilisi varasid levitatud. Sõjad on rahvaste ühendamise ja kultuuri levitamise varal teataval määral elu edendavalt mõjunud.

Praegusel ajal aga ei ole sõjal kultuuri levitamise ega rahvaste ühendamise mõttes enam mingisugust tähtsust. Nüüd levib kultuur ilma sõjata väga hästi liiklemisteid mööda, mis nüüd võrdlemata paremad kui varemini. Pealegi pole rahvad praegusel ajal üksteisele nii võõrad, nagu varemail ajal, sest nende vahele on juba tekkinud hulk sidemeid — kaubanduslikke, teaduslikke jne. — ning need sidemed muutuvad järjest tugevamaks. Pole enam tarvis kunstlikku sõjalist vägi-valda, vaid väga hästi võib rahvaid veel enam ühendada otse teadlikult. Praegu räägitakse ja kirjutatakse kaunis palju sellest, et kogu Euroopa peaks liituma ühendriieks. Ja kui on juba olemas säärane arusaamine, kui on teaduslikult kindel, et Euroopa riikide liitumine ühendriieks on ülikasulik, mis takistab siis seda teadmist laiusse kihesse levitamast ja viimaks kokkuleppel teostada liitumist. Nüüd on ühendamiseks olemas säärase abinõud, mis puudusid mõnesaja aasta eest. Kas poleks ühendus varssi teostatud, kui kõik ajalehed ja ajakirjad hakkaksid kuude viisi sellest kirjutama, et ühinemine tarvilik, et ta kasulik. Toimuks kihutustöö sama agarusega, nagu sõja ajal toime saadi vaenlase mustamisega, siis oleks tagajärg kindel ja ajakirjandus oleks teinud tõsiselt kultuurilise töö.

Ja mis puutub tubliduse arendamisse sõja varal, siis oli sellest juba jutt. Teaduslikult on täiesti kindel, et sõda hävitab tublisid ja terveid rohkem kui nõrku ning seega ei tee rahvast tublimaks, vaid üksnes halvendab rahva elujõulisust. Teame ka, et võitjad on sageli toredasti elama hakanud ja seega end nõrgendanud. Nende seas langeb elu valik. Võidetud peavad aga agaramalt töötama ja seega end rohkem arendama. Nõrgad hävivad nende seast raskeimate tingimuste tagajärjel. Nii võib võidetud rahvatõug tublimaks kujuneda ja sõda võiks seega kasulik olla ennemini võidetule kui võitjale. Ent tubliduse arendamine sõja varal ei kannata enam mingisugust teaduslikku kriitikat välja, sest selleks on praegusel ajal olemas hoopis teised abinõud.

Pole ka tõsi, et sõda on nii tähtis tehniliseks eduks. Hoopis vanal ajal võis tal sel alal suurem toime olla. Eluks tarvilikkude vahendite valmistamise tehnika ei ole arenenud

sellepärast, et on sõda olemas, vaid elulised puudused ise sunnivad tehnikat arendama. Teatava määraneni on ju sõjatehnika toiminud rahuliku elu tehnikasse, igatahes mitte palju, ent kindel on see, et kui juhitakse veel sama palju tööjõudu tarviliku tehnika arendamisele, nagu nüüd sõjatehnika arendamisel tegevuses, siis lahendatakse elupuudused tarbeasjade suhtes palju kiiremini kui nüüd. Kasvab vajadus millegi järele, küll siis leiduvad tehnikud, kes küsimuse lahendamisele asuvad. Ei ole põllutöö-riistad j. t. riistad tekkinud üksnes sõja tagajärjel. Mõttetus on teha suurt sõjatehnikat, et siis sellest mõni raasuke oleks kasulik tegelikus elus! Parem on ikka otsene tee kui ümber kümne nurga käimine.

Kõiki häid asju, mida sõda mõnede arvates võivat korda saata, võib teostada hea korralduse varal. Inimest võib tubliks arendada teaduslikkudegi meetodite varal. Tahab keegi tublit hobusetõugu aretada, siis ei pane ta neid kaklema, vaid toimetab teisiti . . .

Seni kui elu on korraldamatu või halvasti korraldatud, võib ju vahest sõda mõnes suhtes kasulik olla. Ta võib siis vahest kõrvaldada mõne kahjuliku korraldusviisi, mõne mõistmatu ja kahjuliku eelarvamise jne. Kui aga elu hakatakse korraldama teadusliku tõe järele ja üldiste elunõuete kohaselt, siis kaob igasugune mõte otsesel võitlusel. Pole mingisugust põhjust oletamiseks, nagu edendaks sõda praeguselgi ajal kõrgemalearenemist, olles selleks otse tarvilik.

Lõppeks tuleb võitluse jutlustajaile, kes asjast ainult vähe kuulnud või lugenud, soovitada enne »võitlus olemise eest« mõistega tutvuda põhjalikumalt ja alles siis sellest rääkida: vale eest peab hoiduma, sest ta sünnitab kurja. Võitluse jutlustajad unustavad sageli või nad ei teagi üldse, et Darwini järele ei ole »võitlus olemise eest« üksnes otsene võitlus ja sõda sama liigi esindajate vahel, vaid Darwini järele on »võitlus olemise eest« kõige pealt võitlus loodusevägedega ja halbade looduslikekude tingimustega, siis — võistlus ehk konkurrents oma kaaslastega ja viimaks otsene võitlus teisist liikidest või samast liigist vaenlastega. Neist võitlusist on eriti inimesel suurima tähtsusega võitlus loodusega, sest looduselt on inimene rohkem võitnud kui kuskilt mujalt. Otsese võitluse kohta tuleb tähendada, et otsene, hävitusega lõppev võitlus

on sama liigi esindajate vahel loomariigis õieti haruldane nähtus, eriti kõrgemate loomade seas. Isegi hunt ei murra hunti.

Lugegu võitluse jutlustajad Darwini töid ja nad leiavad, et Darwini kõlblus ei ole kisklemiskõlblus. Pandagu tähele, kuidas Darwin kõneleb inimese eneseohverdamisest kui kõrgeimast inimomadusest. Loetagu, kuidas Darwingi nimetab inimest sotsiaalseks ehk ühiskondlikuks olevuseks, kuidas tema jutustab ühiskondadest loomariigis, kuidas tema nimetab orjust suureks ülekohtuks, kuidas ta kirjutab humaniteedist, kuidas ta ütleb, et ükski suguharu ei saaks seesugusena püsida, kui oleksid tapmine, röövimine ja äraandmine üldised. Loetagu, kuidas Darwingi tunneb praegusaja sõja kahjulikku mõju. Võitluse jutlustajad on Darwinist sageli nähtavasti üksnes nime kuulnud.

Ning tuleb veel kord tähendada, et suurimaid võite on saavutanud loomariigis üldse need loomad, kes on ühiskonnad moodustanud. Paleozoilises ja mesozoilises aegkonnas olid valitsemas loomad, kes ei moodustanud sääraseid elujõulisi ühiskondi, nagu nad olemas praegusel ajal. Kainozoilisel aegkonnal on ühiskondlikud loomad hakanud järjest arvurikkamalt esinema. Mitte omavaheline võitlus — hävitus ja sõda, ei ole olnud võidulepääsmise ja elulise arenemise tingimuseks, vaid õitsele on pääsnud loomad, kes isekeskis moodustasid rahulikud ühiskonnad vastastikuse kasu alusel. Inimenegi ei ole kõrgemale arenenud omavahelise võitluse tagajärjel, vaid ühinemine jahiks, põllupidamiseks, teede rajamiseks, elamute ehitamiseks jne. — see on viinud inimese võidule. Ei oleks inimesed kuigi kaugele jõudnud, kui nad oleksid üksnes röövinud üksteise käest, vaid »võitlus loodusega« oli edu pant. Need, kes esimestena loomi taltsutasid ja hakkasid põldu harima, on inimessoole lõpmata palju võitnud. Need naised, kes hakkasid külvama ja taimekiududest riideid tegema, olid suurimad eluedendajad, ning nende kõrval on suurimate väepealikute ja kindralite tegevuse väärtus hoopis pisike, kui ta üldse on olemas. Aurumasina ja dünamo leiutajad on elu tublisti edendanud, edendanud rahuliku koostöö ehk ühistöö, mitte otsese võitluse varal. Sõjaga ei saa midagi jäädavat ja suureväärtuslikku luua, kuna rahulik ühistöö võib uskumatut korda saata.

Ei ole inimesed selleks, et nad üksteist tapaksid, vaid eluks on nad kõik sünnitatud. Päike paistab kõigile ja valmistab toitu kõigi jaoks. Kuidas sõandab inimene tappa oma kaasinimest, kes samuti valu tunneb, nagu temagi? Kuidas sõandab inimene hävitada seda elu, mida loodus tekitanud pika arenemise tagajärjena? Rahulikuks kooseluks ja koostööks on kõik inimesed. Elu on kõrgeim väärtus ja teda ei pea ohverdatama materjalsete rühmahuvide, võimuhimu, viha, ahnuse, rahvusliku kõrkuse ega muul otstarbel. Elu on enam kui kuld, hõbe, toredus ja hiilgus. Ei müü keegi oma elu kulla ega hõbeda eest, sest igaühele on elu kalleim vara. Mis õigusega hävitaks inimene oma kaasinimese kalleima vara, mille nad mõlemad ühteviisi looduselt omandanud?

VIII.

„Võitlus loodusega“ ja võimalused sigimiseks.

„Looja varustab meid rikkalikult oma andidega, millest jätkub rohkem kui kõigile. Ent otsekui sead, kes toidu pärast kisklevad ja seda porisse tallavad, samuti tallame meie toitu porisse tema pärast kiskeldes ja üksteist tükkideks kiskudes.“

H. George, Fortschritt und Armut.

Igaühe tähelepanu väärib järgmine prof. G. F. Nicolai lause: »Kus uudismaa saavutatakse, seal on võitlus mõistlik, eluloov ja hea; kus aga ainult teistelt midagi tuleb ära võtta, seal on võitlus mõttetu, eluhävitav ja halb.« Sõda on teistelt võtmine. Loodusega võideldes saavutatakse aga uudismaad. Seepärast on sõda mõttetu, loodusega võitlemine aga mõistlik, eluloov ja hea.

Tuntud füsioloog, Taani riikliku toitumisinstituudi juhataja, M. Hindhede kirjutab oma raamatus »Die neue Ernährungslehre«, et Euroopa võib vastaval korraldusel veel 4,5 korda rohkem rahvast elatada kui siin praegu olemas. Praeguse 452 miljoni inimese asemel võib elada Euroopas 1704 miljonit, s. o. niipalju, kui praegu maakeral üldse inimesi. G. F. Nicolai kirjutab oma raamatus »Die Biologie des

Krieges», et maakera võib oma saadustega elatada 20 000 miljonit inimest, kui võetakse tarvitusele head maaharimisviisid. Nii siis võib inimeste arv enam kui kümnekordseks kasvada ja toidupuudust pole karta. Ning kui õpitakse päikese-energiat otstarbekohasemalt kasutama kui seda teevad taimed, siis võib inimeste arv veelgi palju kasvada. Säherdused on võimalused.

Nüüd aga räägivad mõned, kel pole aimu õigest looduse loovast võimest, et inimesi on palju ja et inimeste rohkus kutsub esile puuduse ja sõjad. See on pettus! Ei ole tarvis inimesi tappa seepärast, nagu oleks neid ülearu palju. Kasustamata loodusevarasid on maakeral veel väga palju. Hiiglasuured põlised troopikametsad on veel puutumata (näit. Brasiilias jne.). Seal on palju maad, mis võib kanda rohkesti vilja. Viljarikas troopika muldkond võib juba üksi mitu korda rohkem inimesi toita kui praegu maakeral üldse elamas. Siberi miljoneid ruutkilomeetreid suur mets — taiga — on kasustamata. Mujalgi on põliseid metsi rohkesti. On kõrbi, kus puurkaev teeb imet, otsekui nõia väel esile kutsudes rikkaliku taimestiku. On ühilaialdasi, peaaegu kasustamatuid rohtlaid. Euroopaski on suured maa-alad puudulikult kasustatud. Tuule- ja vee-energia on veel vähe rakendatud. Igal pool on veel arvamata palju tööd, mis võib kanda rohket vilja. Tarvitseb viljapuude ja teiste kultuurtaimede jaoks võita troopika ja teised põlismetsad, kasustamatud ja vähekasustatud rohtlad ning isegi kõrved, tarvitseb luua hea kunstlik põldude niisutamine ehk kastmine kuivil ja põuaseil maa-alul, tarvitseb igal pool juurde võita uudismaid, põldusid korralikult harida ning väetada, kasvatades saagirikkaid viljasorte, ning maa elatab siis rohkesti inimesi. Tarvitseb loodusevarasid otstarbekohaselt kasustada, ning elule avanevad uued ja avarad võimalused. Tarvis jätta pillamine, joovastavate jookide ja toredusasjade valmistamine, üldse kogu kahjulik ja tarbetu töö, siis vabaneb palju tööjõudu kasulikuks tööks. Kui palju võiks luua kasulikke saadusi juba selle tööjõuga, mida nüüd ohverdatakse täitmatule sõjajumalale ja alaliste sõjavägede ülalpidamisele ning relativismisele?!

Üheks täiesti otstarbekohatuks loodusevarade kasustamiseks on praegusel ajal loomakasvatus. On vääratamata tõde, et loomakasvatusel läheb kaotsi palju sellest päikese-energiast, mida taimed kinni püüdnud. Toi-

detakse piima- või nuumloomi, siis saab inimene piimast ja lihast heal juhul kõigest $\frac{1}{4}$ kuni $\frac{1}{3}$ sellest energiast tagasi, mida toit sisaldas. Tähendab, loomade eneste elutegevuseks kulub kaugelt üle poole (isegi $\frac{4}{5}$ ja enam) sellest energiast, mis nad toiduga vastu võtnud. Tuleks loomatoit üksnes sääraseist allikaist, kust inimene otseselt midagi ei saa, siis oleks loomakasvatusele teatav mõte. Praegusel ajal aga on näiteks meil karjamaade ja heinamaade all 42% kogu Eesti maapinnast. See suur maa-ala võiks osalt kasvatada metsa ja osalt olla kultuurtaimede all. Nii võiks olla teisteski riikides. Siis jätkuks kõigile tarbeaineid — toiduaineid, kehakatet, kütte- ja ehitusmaterjali. Eestil eriti jätkuks näiteks rohkem metsasaadusi väljaveokski (enam või vähem ümber-töötatult).

Põllundusriikides, kus rahvas väga tihedalt elamas (Hiinas, Indias, Jaapanis), ei ole loomakasvatus nimetamisvääriline. Inimeste rohkus ei luba seal loomi kasvatada. Kogu maa on pea üksnes inimesele toiduaineid loomas. — Loomakasvatuse piiramise küsimus peab varemini või hiljemini tulema Euroopaski päevakorrale. R a h v a - a r v u k a s v a m i s e g a p e a b l o o m a k a s v a t u s v ä h e n e m a, nagu seda eriti rõhutanud prof. B e k e t o w. Ikka ja alati on hädaldatud selle üle, et liha ja piimasaadused lähevad kalliks. See on juba paratamatus. Pööraselt palju peaks küll liha tootma, kui hakkaksid kõik maal töötajad ja kõik rahvad nii palju liha tarvitama, nagu see praegu Euroopa ja Ameerika linnades kombeks! Mille kulul peaks tõusma loomakasvatus? Ja kas tõesti pole paremat rakendust sel hiigla suurel energia hulgal, mida nüüd pillatakse lihtsalt selleks, et valmistada liharoogasid, mida paljud nii väga maitsvaks ja heaks peavad? Teadku iga lihatarvitaja, et lihatoiduga kulutatakse mitu korda rohkem päikese-energiat kui taimtoiduga. On vastuvaidlemata kindel, et teatav maa-ala võib viljaga mitu korda rohkem inimesi toita kui loomasaadustega. Mida enam maad inimesile tarvis, seda kallimaks läheb loomakasvatus. Ei või igavesti terveni pool maapinnast loomade päralt olla ja anda kõigest $\frac{1}{5}$ kuni $\frac{1}{3}$ sellest, mida ta võib anda metsa või põlluna. Kõigi tähelepanu väärib üks lause suures toitumisküsimuse käsiraamatus, mis hiljuti välja antud autoriteetsete eriteadlaste poolt (C. v. N o o r d e n ja H. S a l o m o n): »Enne sõda olime rikas rahvas (sakslased) ja võisime enesele peaaegu piiramatult lubada,

vaatamata kaotusile, muuta taimelist materjali ümber kõrgema maitseväärtusega loomaliseks materjaliks. Nüüd on lugu teisiti. Niihästi üksikute kahanenud ostujõud kui ka kogu rahva tulunduslik seisukord keelab kulukat lihaprodutseerimist endisel ulatusel üles võtmast.« Nii kirjutavad suure saksa rahva tuntud eriteadlased. Meil aga aina õhutatakse karjakasvatust. Oleme nii rikkad?! Karjakasvatus võib olla küll kasulik väljaveo-materjali muretsemise mõttes. Ent on's järele kaalutud, kas ei saa metsasaadustega ja linaga või mõne töötusesaadusega nõutavat väljaveo-materjali? Kas on arvesse võetud, et rohke liha ja piimasaaduste produtseerimine teeb elu kalliks, teeb eriti raskeks vaesemate rahvakihtide olemasolu? Hakatakse isegi karjamail ja heinamail kasvatama kultuurtaimi ning metsa, siis muutuvad toiteained ja ehitus- ning küttematerjal odavaks. Peamiste elutarvete rahuldamine muutub siis kergemaks ja töödki võib siis odavamalt teha. Elu muutub siis üldiselt lahedamaks, ja et tööd võib odavamalt teha iga tööline, siis võivad vabrikusaadusedki odavamad olla. Ja vististi oleks siis teiste riikide töötusesaadustega kergem võistelda.

Muudetakse aga järjest palju päikese-energiat loomaliiks toiduaineiks, siis jäävad enim tarvitavad tarbeained ikka kalliks. Ning mida rohkem rahva-arv kasvab, seda kallimaks nad lähevad. Elamu soetamine, küte ja perekonna toitmine on siis ikka kulukas ja raskustega seotud. Põllumees võib oma piima- ja lihaprodutseerimisega vahest küll päris hästigi teenida. Ta võib vahest enesele lubada veel paremad vedruvankrid, pehmema mööbli, toredamad elamud, suuremad pulmapeod, ristsed jne. Ent kõik see pole üldine hüvang. See pole üldsuse huvides, et osa elanikke võiks koguni toredasti elada, kuna osa peab puudust kannatama. Ei saa kahelda, et rohket loomakasvatust ei või soovitada, eriti veel raskemal ajal ja siis, kui rahvas tahab ka kasvada ja areneda.

Taimtoiduga võib väga hästi elada, nagu tunnustavad juba enam jagu eriteadlasi. Paljude rahvaste põlluharijad elavad nüüdki ja elasid eriti varemil ajal niihästi kui ilma lihata. Aasia rahvarikkais riiges on lihatarvitus väga väike. Rohke lihatarvitamine on peaaesjalikult linnainimeste kombeks. Ja et nad säärase oletatavasti »tubli« toidu tagajärjel eriti terved oleksid, seda ei saa keegi väita. Mainitud Noorden ja Salomon kirjutavad selle küsimuse kohta järgmiselt: »Võib kindlusega piirduva tõenäolikkusega oletada, et kvantitatiiv-

selt ja kvalitatiivselt hästi valitud taimtoit võimaldab mitte üksnes üksikute, vaid ka tulevaste põlvede olemasolu, kasvamise ja optimumini arenemise.« Kui isegi oletaksime, et taimtoit pole arenemiseks soodsaim, siis oleks küllalt tähtis inimest sellega eriliselt kohastada. Väidetakse küll, et juhtivad rahvad on ikka lihatarvitajad olnud. On aga tõde, et tõusvad rahvad on vähe liha tarvitanud. Arenemise kõrgusil on lihasöömine kasvanud ja »juhtimine« ehk »juhtiv osa« on avaldunud siis kõige pealt veriseis sõdades. Ning suur lihasöömine ei ole languse eest kaitset pakkunud. Ennemini on õige arvamine, mille järele rohke lihatarvitus langust edendab. Ei ole auks säärane juhtiv osa, mis inimverest nõretab! Võib-olla pole rohke lihasöömine mitte tähtsusetuks teguriks metsikuse ja tooruse vallalepääsmisil (vrld. Liebig, Gautier j. t.). Toit mõjutab iseloomu. Pealegi teeb inimest tooremaks tapmine. Ilma lihatagi on suurvaimud kultuurväärtusi küllalt loonud (Pythagoras, Platon, Byron, Tolstoi, Shaw ja paljud teised).

Kunstliku väetamisega (rohelise väetise, komposti ja mineraalväetistega) võib pea üldiselt asendada sõnikväetise. Ning tarvis soetada selektsiooni ja akklimatisatsiooni teel viljakad valgu- ning õlirikkad taimed ja siis pole üldse tähtis hoolt kanda liha ja piimasaaduste produtseerimise eest. Selles suunas peab minema tuleviku põllukultuuri arenemine.

Kaduma peavad meie harimatud heinamaad ja karjamaad, sest metsana ja põlluna võivad nad rohkem saaki anda. Sood ja rabad tuleb kultuurmaistuiks muuta. Vee reguleerimisega võib mitmetuhandele perekonnale maad võita. Narva jõel tuleb võimalikult pea kasustada joa jõud: 60 000 kasustamatut hobusejõudu — see on ju ometi suur väärtus. Kasustamata on teisigi jõugasid. Turbatööstus ja põlevkivitööstus võiksid enamini seista kui veejõu kasustus, sest turvas ja põlevkivi ei lähe kaotsi, kuna joast allalangenud vee energiat enam keegi kätte ei saa. Samuti on tuulega. Põllundus on meil tähtsaim tulunduse-allikas ja sellele peab esimeses järjekorras suurim tähelepanu pööratama. Peaks kaduma tarbetute ainete ja toredusasjade sissevedu, siis võiks väheneda väljavedugi. 1925. a. veeti tubakat sisse 165 400 000 marga eest. Selle raha eest oleks meil võinud elada võrdlemisi lahedalt 2300 inimest aasta läbi! Tarvis otstarbekohaselt kasustada loodusevarasid ja -energiat. Üldse,

tarvis »loodusega võidelda« ja jätta pillamine, ning inimesed saavutavad küll ja küll toitu, kehakatet, peavarju ning küttematerjali. Siis võivad nad sigidagi veel rohkesti. »Loodusega võitlemine« annab kindlasti häid tagajärgi. Seepärast peab kõigi riikide pühaks kohuseks olema oma jõud juhtida kasulikule ehk loovale tööle, mitte aga relvistumisele, sõdimisele ja muile tarbeteile ettevõtetele ehk tegevusile, mis kõik ülikahtlase väärtusega.

Ei sõdita puuduse pärast, vaid sõditakse võimuhiimu, auahnuse, ahnitsemise, pillamise ja toredusajamise otstarbel. Elamiseks on võimalusi küllalt, ent tahetakse toredasti elada ja kerge vaevaga lõigata sealt, kuhu pole ise külvatud. Ikka rohkem on võitlust toreduse ja võimu nimel kui lihtsalt olemise eest. Praegusel ajal peetakse sõdasid kõige pealt turgude pärast. Saksamaa kasvas Inglismaale tugevaks võistlejaks tööstuses ja see viis verise kokkupõrkeni. Turgusid hinnati kõrgemaks miljonite inimeste elust!! Aga milleks on turud Inglismaale nii tähtsad? Inglismaale jätkub oma teraviljast vaevalt veerandaastaks ja puuduvad ained tuleb muretseda tööstusesaaduste eest. Inglismaale veetakse sisse rohkesti kalleid loomariigi saadusi (liha, võid, mune jne.) Kalli sisveeo võimaldamiseks tuleb hoolt kanda laia turu eest. Ent samal ajal on teatavasti Inglismaa maapind puudulikult kasustatud (liiga palju karjamaid, niite jne.). Maa võib seal kogu rahvale toitu anda (Hindhede), kui teda otstarbekohaselt kasustatakse. Otstarbekohane loodusevarade kasustus kõrvaldaks turgude liiga suure tähtsuse. Samuti on Saksamaaga lugu. Nii viib otstarbekohatu elukorraldus, eriti püüd toredasti elada ja toredasti toituda (liha jne.) mõttetute kokkupõrkeile. Kas ei toeta iga riik, kes edendab toredust ja seega suurendab võitlust turgude pärast, röövkultuuri ja militarismi? Kas ei ole loomakasvatus turgude võistluse suurendaja? Ei saa kahelda, et see on tõesti nii. Kas ei pea see, kes tahab enesele üldsuse elule otstarbekohatu tegevusega (karjakasvatus jne.) sissetulekuid soetada, teisel teel kulu ja kahju kandma? Nii näib see olevat.

Milleks teistelt röövida ja elu hävitada, kui looduselt võib palju võita? Milleks sõdida, kui on võimalik looduselt võita ilma verevalamiseta ja suurte ohvriteta? Sõgedad või uimastavate ainetega mürgitatud ajudega isikud võivad hävitavat sõda alata ja põhimõtteliselt pooldada. Võitlus loo-

dusega on loomine. Võitlus loodusega ei olegi õieti võitlus selles mõttes, nagu seda harilikult mõistetakse. Võitluses vaenlastega ei looda midagi väärtuslikku, kuna aga otstarbekohane võitlus loodusega suurendab tarvilikkude saaduste hulka. »Võitlus loodusega« ei hävita looduse jõude, vaid juhib neid elu teenistusse, kuna sõda hävitab elu. Mis õigus on teiselt veristamise ja tapmise varal saadusi või turgu omandada, kuna lahke päikese valgus võib kõigile toitu külluses luua? Turgude otsimise tuhina, teiste rahvaste rõhumise ja sõdimiste asemele astugu otstarbekohane »võitlus loodusega«. Metsiku »kultuuri« asemele astugu tõsine kultuur.

Isekeskis võitlejad muutuvad veretööl tooreks ja metsikuks. Eluaustuse asemele astuvad ebajumalad (võimuhimu, toredus jne.). Need aga, kes rahulikult kasvatavad teravilja, aedvilja ja puuvilja, võivad kaunis rahus oma sisemist inimest — vaimlisi ja hingelisi võimeid — kõrgele arendada ja sel teel tõsist rahuldust saavutada. Pole neil tarvis rahutust tekitavat uhkust ja toredust, sest nemad leiavad ilu põldudel, aedades, metsades, kunstitöis ja kõrgelearenenud inimese hinges. Pole neil karta hukkumist mõistmatus elus, sest nemad juhivad selle tööjõu, mille isekesis võitlejad pillavad asjatult võitluses ja toreduses, heale kasvatusele, tervishoiuolude heaksmuutmisele ja hea elu korraldamisele.

»Loodusega võitlejad« on ikka suurimaid võite saavutanud ja kõigist elujõulisemad olnud. Ning nii jääb see ikka. Looduseseadused on juba niisugused, et üksnes elu edendamine looduseseaduste kohaselt viib tõusule, kuna looduseseaduste (nende sekka arvatud ühiskondliku elu seadused) mitteamvestamine viib paratamatult viletsusile ja hädadele.

On kindlustatud ja rahulik elu hädaohtlik?

Toiduaineid ja teisi tarvilikke saadusi on kahtlemata võimalik väga palju luua. Saaduste valmistuse tõusuga ja pillamise ning toreduse kadumisega võib kujuneda olukord, kus iga inimene saab tarvilikul määral kõike eluks vajalikku. Elu on võimalik niiviisi korraldada, et keegi ei tarvitse karta puudust ja viletsust. Kindlustatud ja rahulik ühiskondlik elu on teostatav.

Nüüd aga kuuleme alaliselt vastuväidet, et kui elu oleks niiviisi rahulik ja kindlustatud, siis jääksid inimesed laisaks, hooletuks, nõrgaks ja kiduraks. Peab aga tähendama, et eluks tarvilikkude saaduste valmistamine sunnib inimesi ikkagi küllalt tegevusse, eriti põhjamail. Nii poleks võimalik tegevusetuse tagajärjel hoopis lõdvaks jääda, sest võitluses loodusega areneksid inimese kehalised ja vaimlised võimed kaunis hästi. Ning isegi lõunamail, kus tegevust vähe tarvis, on püsinud rahvad eluvõimelistena. Seepärast ei ole põhjust nii väga karta, et rahulik ja kindlustatud elu teeks inimesi hoopis jõuetuks. Peale võitluse loodusega sunniks võistlus, mis kindlustatudki elu korral alale jääks, võimeid tarvilikul määral arendama. Pealegi on ju teada, et inimest võib kehaliselt ja vaimliselt tublimaks arendada kasvatuse teel. Teadlikult ja otstarbekohaselt korraldatud kehalised ja vaimlised harjutused kujundavad keha ja vaimu tubliks. Iseäranis suur on harjutuste toime kasvamis-eas, millal seepärast tuleks arendamise eest eriti suurt hoolt kanda. Tarbekorral võiks ju isegi korraldada sunduslik kehaline ja vaimline arendamine, otsekui nüüd on sunduslik väeteenistus. Arendamissund oleks võrdlemata mõistlikum kui sunduslik sõjajumala teenistus.

Ning peale arendamise tegevuse varal võib ju veel korraldada valikut niiviisi, et tublimad, tervemad ja elujõulisemad võivad rohkem sigida ning sünnitada tervet ja tublit järelpõlve.

Inimesed on oma elu korraldanud. Ning korraldus jätkub ja täieneb nüüdki. Tarvitseb nüüd korraldust veel kaugemale arendada, ning inimene võib oma elu heaks ja kauniks kujundada. Tarvis elu hästi korraldada, ning jäävad ilmutata kõik tondid, mida nüüd hirmutuseks seinale maalitakse.

Korraldust ei pea aga oodatama üksnes väljastpoolt, vaid igaüks peab juba ise oma sammud hea poole sihtima. Korraldusasutuse ülesandeks on juhtida, püüdmisi soodsais piires hoida, sihte rajada ja selgitada ning teadmisi laiemasse kihesse levitada, ent paremusele sammumisel peab igaüks ise tegev olema, arvestades üldisi juhtnööre.

Pole vähematki kahtlust, et hea korralduse puhul ei kujune kindlustatud ja rahulik elu hädaohtlikuks, vaid otse õnnistuseks.

Võistlus.

Üldiselt on valitsemas arvamine, et võistlus ehk konkurents on väga kasulik ja tarvilik, tarvilik ühelt poolt edukaks saaduste valmistamiseks ja levitamiseks, teiselt poolt kasulik inimeste võimete arendamiseks. On ju teada, et konkurents sunnib võistlejaid saadusi võimalikult odavasti ning hästi valmistama ja sunnib seega tööviise hästi tundma õppima ja isegi täiendama ning ka võimalikult kiiresti töötama. Üldiselt on edukas saaduste valmistus võimalikult odavate hindadega muidugi kasulik ühiskonnale, nagu kasulik on võistluses leiutatud uued ja paremad tööviisidki.

Ent kõik see ei tähenda, et praegusaja võistlusel pole puudusi. Võistlevad vabrikandid või kauplendid üksteisega, püüdes seejuures hästi osavasti kaupa võltsida, paremat kaupa järele aimata ja valereklaami teha, siis on säärasead võistlusvõtted ühiskonnale kahjulikud. Osavale ärimehel võivad aga säärasead võtted suuri sissetulekuid anda. Samuti pole mingisugust väärtust võistlusel, kusjuures jõukam võistleja müüb kaupa ajuti, kuni kaasvõistlejate võitmiseni, oma hinna eest või isegi alla oma hinda, et aga hiljemini hinda sedavõrt kõrgemale tõsta. Veelgi kahjulikum võib olla võistlus. Näiteks, võistlevad veinide, õlle ja tubakasaaduste valmistajad ning joogikohtade pidajad üksteisega (tarvitajate juurde meelitamise sihis), siis on sest aina kahju: nende võistlus võib üksnes suurendada joomasõprade ja suitsetajate arvu. Võistlevad ajakirjad, ajalehed ja kirjanikud üksteisega, püüdes võimalikult rohkem lugejaid juurde meelitada uudishimu ja naeruerkusid kõditavate palade ning teostega, siis viib see üksnes tühise ajaviite-kirjanduse ja kõmukirjanduse tekkimisele, mis rahva vaimu ja hinge tühiseks teeb, kirgi üles õhutab jne. Võistlevad kingsepad, rätsepad, sõiduriistade valmistajad, kokad j. t. toreduse suunas, nagu see kombeks ongi, siis on see väga suurel määral üksnes asjata jõukulutus. Nii on vabas võistluses rida alasid ja võitlusviise, mis ühiskonnale üksnes kahju toovad. Säärasel võistlusel mängitakse inimeste kirgede peal ja meelitatakse neid halbusele.

Edasi, ei saa heaks pidada ka säärast võistlust, kus ollakse sunnitud minema kurnamiseni, nagu see esineb raskendatud tööleidmise korral vabus ettevõtteis. Eriti halb on, kui liiga suur töö vältab vahet pidamata pika aja jooksul.

Kahjulikud võistluse-avaldused peab hästi korraldatud ühiskonnast muidugi kõrvaldatama. Valitsus peaks kõige pealt tingimata takistama kahjulikkude ettevõtete võistlusevabadust. Tingimata tuleks keelata näiteks kõrtsides ja restoranides, kus müügil alkohol, lõbustused (muusika, tantsud jne.). Samuti peaks olema lubamata valereklaam, mis nüüd sageli esineb (näiteks alkoholi — veinide, õlle — ja mitmesuguste tühiste ainete tervisele kasulikkuse ülistamise näol).

Võistlus on üldiselt siiski tarvilik. Eriti peab olema võistlus niiviisi korraldatud, et vastutusriikkaile ehk tähtsatele kohtadele üldse pääseksid üksnes tõesti tublid, õiglased ja kõrgelearenenud isikud. Loomariigiski on juhtimas tublid. See ei võigi teisiti olla. Et aga keegi loomulikult ei tahaks teha tülitavamat ja vastutusrikkamat tööd, kui tasu oleks kõigil ühesuurune (vähemalt inimese praeguse hingelaadi juures mitte), siis peavad neil kohtadel olivad paremat tasu saama. Ühelt poolt sunnib suurem tasu ja teiselt poolt ka suurem lugupidamine vastutusrikkamaile kohtadele püüdjaid hoolikamalt töötama, paremini ennast arendama. Ilma elavama ja hoolsama tegevuseta on ju võimatu korralik arendamine, mis vastutusrikkamail kohtadel eriti tarvilik. Teeb minister, õpetlane, vabriku juhataja, õpetaja, talupidaja vea, siis on sel igatahes palju suurem tähtsus kui kantseleikirjutaja, haigera- vitseja, aiatöölise, pudukaupluse-teenija, õpilase, liht-põllutöö- lise jne. veal. Muidugi on lihtsamalgi tööl mõnelgi korral veal suured tagajärjed. Nii võib vabrikutöölise oma oska- matusega või saamatusega masina rikkuda ja rööpaseadja rongide kokkupõrkamise põhjustada. Ent üldiselt on siiski kahtlemata õige, et eksitused vastutusrikkamail ehk tähtsamail kohtadel teevad palju suuremat kurja kui vähe tähtsail koh- tadel. Eriti saatuslikuks võivad saada riigivalitsuse vead ja eksitused, sest siis tuleb harilikult kannatada tuhandeil või isegi miljoneil kodanikel. Seepärast on põhimiseks korraliku ühis- kondliku elu nõudeks, et vastutusriikkaile kohtadele peavad pääsema tõesti tublid, andekad ja are- nenud kodanikud.

Parem tasu juhtijaile on osalt otse paratamata tarvilik. Vastutusrikkal kohal oliljal peab olema võimalus hästi tutvuda oma eriala kirjandusega ja ka üldiste eluliste nõuetega, et ta suudaks enda ja oma abiliste tegevust võimalikult hästi juh- tida ja otstarbekohaselt korraldada. Juhtijail on sageli tarvis rohkem reisida, et koha peal tutvuda oludega, rahvaga ja

tema elulisemate vajadustega ja et ammutada võõrsilt värskeid teadmisi elava eeskuju varal. Rahulikuks vaimliseks tööks on juhtijail või üldse vastutusrikkamail kohtadel olijail tarvilik suurem korter, kus neid ei eksitaks laste müra. Korralik puhkuski on neil eriti suure tähtsusega. Kõik see nõuab muidugi erilisi kulusid. Ent ülearust toredust pole loomulikult vastutusrikkailgi kohtadel olijal tarvis. Juhtijad ja valitsejad on kujunenud ikkagi ühiskonna teenistuseks tööjaotuse alusel ja ühiskond on üksnes abinõuks ühiskonnaliikmete hea käekäigu saavutamiseks, ja seepärast pole mitte suure osa ühiskonna ülesandeks seista juhtijate ja valitsejate teenistuses, neile ülearuseid saadusi valmistades ja ise seejuures puudust kannatades. Üksnes elutuid »orje« — masinaid — võib korralik ühiskond tunnustada.

Praegused võistlusingimused ei kindlusta aga veel kaugeltki seda, et vastutusrikkamaile kohtadele satuksid üksnes tõesti tublid isikud. Veel liiga suurt osa etendab koha saamisel tutvus, väline meeldivus ja muud kõrvalised asjaolud. Peaasi on aga see, et võistlejail pole arenemise tingimused kaugeltki võrdsed. Mõnigi täiesti keskpäraste või isegi alla keskmiste pärilikkude võimetega areneb häis tingimuses ja jõuab kaunis kaugele üksnes heade tingimuste toetusel. Samal ajal võib aga areneda täiesti heade pärilikkude võimetega halvus tingimuses ja ei jõua seepärast kuigi kaugele. Nii on kahtlemata palju täiesti keskpäraseid jõukaid ülikooli lõpetanud ja teotsevad kõrgeil kohtadel, kuna hulk pärilikult tublisid peavad kehaliselt töötama põllul, töökojas või vabrikus, sest et neil puudus võimalus hariduse omandamiseks. Ja vististi on igaüks leidnud, et tööliste seas on tõesti andekaid ehk suurte vaimliste võimetega inimesi. On andekas vaeseis ja ebasoodsais tingimuses, siis ei suuda ta harilikult kuigi kõrgele areneda. On puu varjus, siis ei suuda ta sama lopsakalt kasvada, nagu valguserikkal kohal. Ei kasva tammik liivakingul, vaid seal võivad võrsuda üksnes männid. Ei jätku tubliks arenemiseks pärilikust tublidusest, vaid tarvilikud on ka head tingimused. Ja pole need, kes pole tubliks arenenud, veel päriliku mittetubliduse tagajärjel säärased. Ei kasva heastki seemnest mänd soos suureks puuks.

Et tõepoolest heade võimetega isikud vastutusrikkamaile kohtadele satuksid, selleks on tarvis, et kõigil, kel head võimed ehk kes andekad, oleksid arenemiseks

soodsad tingimused. Leiduvad anderikkad, ent vaesed algkooles ja keskkooles, siis peab neile võimaldatama kõrgemagi hariduse omandamine ja vastavate kohtade leidmine võistluse alusel. See oleks siis tõesti vaba võistlus enam-vähem võrdsel tingimusil. Loob riik juba nüüd kas või 5 kuni 10 andekale ja agarale õpilasele sel teel arenemiseks vaba võimaluse, siis on sellestki kasu meie kultuurilisele elule. Nii oleksid vastutusrikkail kohtadel üldiselt kindlasti tublimad isikud kui nüüd. Ning enim vastutusrikkaille kohtadele peaksid pääsma kõigist tublimad. Muidugi pole sugugi õiglane hinnata tublidust üksnes praegusaegse koolitunnistuse järele, sest see hindab õpilast väga ühekülgselt, peaaesjalikult mälu ja osalt loogilise mõtlemisvõime suhtes (piiratud aladel!). On aga teada, et »mis inimene oma elu vältusel toimib, sõltub enam tema iseloomust kui teadmiste rikkusest« (K. E. v. Baer). Õiglaseks hindamiseks seisab rakenduspsühholoogial suur ülesanne ees. Rakenduspsühholoogia suudab juba nüüd väärtuslikke andmeid pakkuda ja järjest rohkem peab tema andmeile tähelepanu pööratama.

Nii on kindel, et tulevikuski peab võistlus jääma. Ent võistlus peab, vähemalt paljudel aladel, märksa teise iseloomu omandama kui tal praegu olemas. Ikka enam peab võistlusel otsust andma teadlik valik psühholoogiliste ja füsioloogiliste meetodite varal, nii et juhuslikele momendele peab järjest vähem tähtsus osaks langema. Tegevusala olgu vastav võimeile. Üksnes nii võib võistlus tõesti häid tagajärgi anda, eriti kui võimete uurimise kõrvale astub tegevusse veel nende arendamine teaduslikkude nõuete kohaselt. Praegusel võistlusel etendavad kõrvalised asjaolud väga suurt osa ja seepärast jätab juhtijate, valitsejate, õpetlaste, õpetajate, arstide, tehnikute, agronoomide j. t. tublidus veel mõndagi soovida, nagu ühenduses sellega palju soovida jätab ka nende tegevus ja korraldused. Nii ei või see ikka edasi minna, sest see pole ühiskonna huvides.

Võistlus ja loodusevarad.

Tarbetul ja kahjulikul tegevusalal on vaba võistlus aina kahjulik. Tarvilikul tegevusalal aga peab vaba võistlus valitsema, sest see hoiab hinnad vaos ja õhutab tegevusele.

Kaupmehed, vabrikandid ja teised võivad võistluse puuduse korral oma töö ja saaduste hindasid tarbetult kõrgele kruvida, kiskudes oma kätte suure osa töötajate tasust.

Kõige pealt peab võistluse alla tulema loodusevarade väljatöötamine. Loodusevaradest elavad kõik inimesed. Maa on tähtsaim riigi varandus, millel muudetakse päikese-energia toiduainete, kiutaimede ja puude energiaks. Maast saame pea kõik, mis eluks tarvilik. Veekogudest ammutab inimene võrdlemisi vähe varasid. Üksnes maapõue-varad, joad, kosed ja tuul on peale maa tähtsaiks varadeks. Ilma maata ei saa keegi loodusevarasid välja töötada ja tarvitada.

Nüüd pole loodusevarade saavutamisel ja ümbertöötamisel vaba võistlust. Inimesed ei pääse üksteise võidu loodusevarasid saavutama, sest maa ja valmistus-abinõud on üksikute käes eraomandusena. Isegi maapõue-varasid on eraomanduses. Maaomanikud võivad maad puudulikult harida või sööti jätta. Pole haruldus maa söödis seismine ja päris halb harimine! Üsikut võivad oma kätte suured maa-alad osta ja siis hinnatõusu korral lõigata teenimata tasu. Maaga spekulatsioon on kiiresti arenevail maa-aladel harilik nähtus. Sääraseis keskkohis tõuseb rent kõrgele. Ameerika linnades on niiviisi miljonäre tekkinud. See, kes maavarasid välja töötab, on sunnitud omanikule renti maksma, millest omanik võib ilma sõrme liigutamata elada. Omanikud võivad kunstlikult rendi liiga kõrgele kruvida ja töötajaid niiviisi otse välja kurnata. Sageli võtavad omanikud tööstus-ettevõtjailtki oma kasuks suurt renti. Mida rohkem rahvast tekib, seda kõrgemaks tõuseb rent, sest neid, kel maad ja maavarasid tarvis, on rohkem. Kõrge rent neelab palju väärtusi endasse ja tööpalgad surutakse alla. Töötaja on sunnitud maa või valmistus-abinõude omaniku juurde tööle minema, olgugi näljatasu eest, sest teist teed ei ole. Ja mida enam teenistuseta töötajaid, seda odavamalt peavad nad tööle minema. Ning odav tööjõud on kasuks kõigile omanikele. Töötajad aga ei saa õiglast tasu, mispärast hävib töötahe ja tekib vaen. Rahva õiglusetunne ei saa sellega leppida.

Need töötajad, kes tahaksid põlluharimisele asuda, ei saa seda sageli lihtsalt sellepärast, et eraomanik tahab liiga suurt ostuhinda, või renti, või ei soovi üldse müüa ega rendida. Nii on omanikud peaaegu piiramatud peremehed. Mis keelaks maaomanikke maad üksnes oma kasuks harimast ja kõik muu sööti jätmast? Mis keelaks, et eraomanikud kõik

teised oma maade pealt minema kihutaksid? Peaksid siis teised kõik laskuma merre või tõusma õhku? Peavad siis mitteomanikud elama üksnes omanikkude armust? Maa eramandusõigus on otse võimatu! Tema on palju viletsust tekitanud ja tekitab veelgi. Eriti õudsed on ses suhtes olnud iirlaste olud. Maa peab kasustamiseks peajoonis samuti vaba olema, nagu õhk, sest ilma maavaradeta on elu samuti võimatu, nagu ilma õhuta. Ei ole õhku keegi oma töövaevaga loonud ja õhk ei või olla eramandus. Samuti ei ole maadki keegi oma töövaevaga loonud ja maa ei või olla eramandus. Üksnes tööga loodud väärtused võivad olla eramanduseks, valmistaja eramanduseks. Ei ole ühel suurem õigus maa peale kui teisel. Kes mingisuguseid väärtusi ei loo või ümber ei tööta, sel pole õigust midagi nõuda ega saada. Päike saadab oma energia maa peale kõigile kasustada, eelistamata üht või teist. Kõigil on ühesugune õigus võistelda oma tööga loodusevarade saavutamise suhtes. Õiguse loodusevarade peale annab üksnes töö. Maa on ja peab ikka olema kõigi elatisallikaks. Et maa rent linnas kõrge, see ei ole omaniku teenus, vaid ühine elav tegevus on rendi kõrgele tõstnud. Kaoksid samast linnast loomulikel põhjusil kaasinimesed, kaastöötajad, siis ei saaks omanik enam pennigi renti. Vabaneksid teatava talu ümber suured maa-alad, siis ei saaks selle talu omanik enam mingisugust renti, sest vaba maad võib ju ilma rendita saada. Mida tihedamini rahvas elab, seda kõrgem on rent. Elav koostöö tõstab maa viljakuse ja väärtuse kõrgele, ning sellepärast võibki rent kõrgele tõusta. Nii siis on selge, et omanik ei ole rendi tõusu põhjuseks ja et temal pole õigust renti saada. On rent koostöö ehk ühistöö tagajärg, siis ei pea ta minema üksikute kätte. Maarent peab riigi omanduseks minema, kus seda tarvitatakse üldhuvide rahuldamiseks.

Pole kahtlust, et omanikud ei taha riigirentnikeks muuta: nad võivad oma maa rendile anda ja ise rendist elada. Talu rendina saadakse päris kena summa! Rentnik peab makstava summa suurusega leppima, sest omanik arvab enesel õiguse olevat renti võtta, kuigi rent on, nagu selgitatud, koostöö tagajärg, mitte omaniku teenus. Kui räägitakse, et omanik peaks rendi riigile maksma, siis seistakse vastu üksnes kitsa omakasu pärast. Miks peaks üksikuil eesõigus olema koostööl loodud varasid omale saada, isegi ilma tööta?

Läheb maa rent riigile, siis ei saa enam keegi maad spekulierimise otstarbel oma käes kasustamata pidada. Siis pääseb igaüks võrdseil aluseil maa juurde ja vabas võistluses püsivad seal need, kes küllalt osavad ja agarad töös. Nüüd aga on sage nähtus, et põllupidajad on vähe ettevõtlikud ja hoopis vähese haridusega isikud, kes põldu oskamatult harivad. Isegi hoopis hooletuid, arenematuid ja saamatuid on põllupidajate seas. Toimetatakse maapinnal päikeseenergia tarbeainete-energiaks muutmist oskamatult ja hooletult, siis kannatab ju kogu riik selle all. Läheb maa rent riigile, siis kaob nähtus, et maapidaja ei võta tööjõudu ega hari ka ise põldu korralikult. Kes korratult harib, ei suuda renti maksta ja end ülal pidada ning tal tuleb aset anda tublimale, minnes teisele tegevusalale. Vaba võistlust kiidetakse töötuses ja teistel aladel. Tulgu tema põllundussegi ja selle tagajärjel muutub põllupidamine kindlasti intensiivsemaks. Maa ei või olla kellegi eraomanduseks, mida isikliku heaksarvamise järele haritakse või mitte. Maa on tähtsaim riigi elatis-abinõude tekitaja, allikas, ning maa juures peavad olema tublid kodanikud, kes oskavad maad võimalikult sigusaks teha. Rahvaarv kasvab, ent maaomanikud ei võta korraliku tasuga tööle ega hari ise põldu korralikult. Talu jäetakse ühele, teised peavad minema siis linnadesse ja välja rändama paremaid töötingimusi otsima. Inimesed on sunnitud põgenema maa juurest linnadesse. Kaua peab ja võib see nii vältata?

Eraomanduseks ei või olla maavarad ja vee-energia. Eraomanduseks ei või olla kõrgeväärtuslikud valmistusabinõud, mida loonud paljude vältav töö (vabrikud jne.). Sissetulekud neist peavad minema riigikassasse.

Maavaradest, tööstus-ettevõttest ja kõige pealt maa rendist peab kaetama riigi ja omavalitsuse väljaminekud. Senised maksud on suurel määral otse mõistmatud. Näiteks, riigimaksu peab maksma riigiametnikki. Ametnik saab riigilt palga ja peab siis osa tagasi maksma. Seejuures on muidugi rohkesti tegemist maksu sissenõudmisega, arvete pidamisega jne. Milleks säärane asjata töö? Palju lihtsam ametnikele juba otse vähem maksta ja riigimaks võtta otsest õigest allikast. Samuti pole mõtet maksul tööliste käest: lihtsam kui see maks läheb otseselt palgamaksja käest riigile. Eriti pahad on mitmesugused kaudsed maksud tarbeainete ja tarbeasjade peale, mida peavad maksma vaeseimadki. Säära-
rased kaudsed maksud pole muud kui vee segaseks ajamine,

mis võimaldab vaeseimatki ekspluateerida ja vähendab nende maksukoormat, kes seda peaksid kandma. Ent töötajail on õigus nõuda, et nende töövaeva kulul ei pillaks keegi.

Siin soovitud maksusüsteem ei ole kuulmata uudis, vaid ta on vähemalt osaliselt teostatud kohati (Uuel Meremaal, Sydneys, mõnes Saksamaa kogukonnas), teostatud eduga. Õiglus on seal tunnustuse leidnud. Miks ei peaks mujalgi teostuma vaba võistlus loodusevarade saavutamisel?

Sageli vaieldakse ühiskonnastamisele vastu. Öeldakse, et ühiskondlikud ettevõtted kiratsevad harilikult. Neid juhitakse halvasti ja hooletult. Seepärast on nad vähem eluvõimelised kui eraalgatusel põhjenevad ettevõtted. Sageli on see tõesti nii, ent mitte iga kord. Ühiskondlike ettevõtete elustamiseks tuleb ettevõtlikkust ja algatusvõimet igapidi edendada ja toetada. Peale tavalise tasu peaksid saama ettevõtete juhtijad hea korralduse ja algatuste eest veel erilist tasu, kas protsentide näol või teisiti. Sel teel kujuneksid ühiskondlikud ettevõtted kahtlemata elujõulisemaks. Võistlus juhtiva koha pärast sunniks siis küllalt agaralt tegevusse.

Agaral ja ettevõtlikul on õigus rohkem tasu saada kui loiol ja saamatul. Kes suudab rohkem väärtusi luua, sel on õigus saada suuremat tasu. Ei ole nüüd töölise ehk töötaja huvides palju töötada, sest ega ta siis rohkem tasu ei saa kui ta hoolikalt töötab: kasu läheb omaniku tasku. Saadakse teenitud ehk õiglast tasu, siis on igaühel rohkem huvi töötada ning tööd suudetakse rohkem teha kui nüüd. Siis suudetakse luua omale armas kodu (seda soovib igaüks) ja igaühel on siis kodumaa kallis ning armas. Siis on igaüks valmis oma kodumaad ülekohtu vastu kaitsma. Päästakse vabalt saadusi valmistama, siis ei saa keegi oma kaasinimesi ekspluateerida nagu see nüüd võimalik. Siis pole võimalik tööta või liiga vähese tööga elu. Siis saab töötaja õiglase tasu. See viiks õige suure sammu ligemale paremale elule. Rendi valgumine eraisikute kätte ei või vältata parema tuleviku nimel. Rendi riigile maksmise ja üldse ühiskonnastamise vastu ei ole põhjust olla omanikelgi, sest nende elu ei muutu uuenduse tagajärjel halvemaks ja üldsuse — kogu rahva huvides on nemadki kohustatud kaasa töötama.

Võistlus peab teostatama maapidamiseski ühiskonna huvides ja tuleb hoolt kanda, et see võiks toimuda võimalikult pea. Võistlus olgu vaba, ent kellelgi ei pea olema õigust võistlusel oma kaasinimesele kahju teha. Elada on tarvis

neilgi, kel pole maad ega muud omandust. Mida peaksid tegema varanduseta isikud, kui omanikud hakkaksid tarvitama peaasjalikult või üksnes masinaid?! Mis teha neil, kel pole maad, kapitali ega tööd? Õigus eluallikast ammutamise eest matti võtta peab kaduma. Eluks tarvilikkude saaduste allikaile olgu kõigil ühteviisi vaba juurdepääs. Popsidele ja teisile maa juurde jääda soovijaile peab seda võimaldatama. Maaparandus peaks meil samuti nõutav olema, nagu Uuel Meremaal.

Teostub vaba võistlus kasulikel tegevusaladel, siis on see ikka üheks tähtsaks teguriks, mis sunnib inimesi end arendama. Võistluses ei saa kindlustatudki elu korral inimesed jääda hoopis nõrgaks, kiduraks, loiuks ja arenematuks.

Tõutervendus ja sigimine.

On olemas inimtõud, kes erinevad üksteisest kindlasti päritavate tunnustega. Nahavärv, juustevärv ja -vorm, pealuu vorm, näoehitus, silmavärv, kehavorm ja kasv on erilisil tõugudel erinev. Teatava rahvagi indiviidid erinevad üksteisest, suurel määral sellepärast, et erilised inimtõud on kaunis tublisti üksteisega seginenud. Muidugi pole see ainuke erinevuse põhjus: puhtadki tõud koosnevad erinevaist biotüübist. Fakt on üldiselt see, et iga antud rahva indiviidid erinevad üksteisest suuremal või vähemal määral kehalisilt tunnuseilt, ent ka vaimlisilt võimeilt. Iseloom, vaimuannid (muusika, matemaatika, joonistamisand), mälu, tahe ja teised võimed ei ole kõigil inimesil ühesugused. On ju üldiselt teada, et inimesed erinevad töökuse, ettevõtlikkuse, andekuse ja otsustamisvõime suhtes. Erinevad samade vanemate lapsedki, kes pea võrdseis tingimusi. Arvurikaste uurimuste varal on tõestatud, et niihästi kehalised tunnused kui ka vaimlised võimed on teatavate seaduste — Mendeli seaduste — järele päritavad. Naha värvi, silmade värvi, juuste värvi ja vormi, nina vormi ja hulga teiste kehaliste tunnuste pärilikkuse kohta on kindlaid andmeid olemas. Samuti on vastavad uurimused tõestanud, et vaimlisedki võimed, näiteks teatav and, on päritav. Nii näiteks on teada, et kuulsa muusiku Bach'i perekonnas on viie põlve jooksul esinenud rida tähtsaid muusikuid.

Kuulsa Bachi enese lastest olid viis tähtsad muusikud. Samuti olid Beethoven'i isa ja vanaisa muusikaliselt kõrgeandlised. Bernoulli perekonnast on tõusnud 8 tähtsat matemaatikut. Üldse, seesuguseid andekaid perekondi on terve rida juba kirjeldatud. Vanemate koolitunnistuste võrdlus laste tunnistustega näitas, et heade tunnistustega vanemate lapsed olid märksa sagedamini hästi õppinud kui harilikult. Üldse ei ole inimesed pärilikult üksteisega sarnased, vaid juba sündides erinevad nad oma kehaliste ja vaimliste tunnuste suhtes, mis siis vahest küll alles arenemise algastmeil. Ja mitte üksnes inimesed ei erine üksteisest, vaid igaüks teab, et on olemas rida erilisi koera-, hobuste, lammaste tõuge, teraviljade, õunte jne. sorte. Ning iga antud tõu seas võib veel leida erinevusi, muidugi pärilikke. Nii pole üldse kogu looduses niihästi kui olemas täielikku sarnasust.

Nüüd on aga teada, et inimene on aretanud terve rea loomatõuge ja taimesorte. Loomatõud on aretatud neist loomaliigest, mida juba alginimene koduloomiks taltsutas. Nii on kujundatud mitmekesised koeratõud, head piimalehmad, tublid veohobused, villarikkad lambatõud jne. Samuti on kujundatud palju teravilja-, õuna-, aedvilja-sorte jne. Järjest töötavad paljud eriteadlased hoolega uute tõugude ja sortide aretamisel suure eduga. Järjest saadetakse turule aretuse uudiseid, mis erinevad seni olemasolnuist. Keegi ei kahtle enam, et asjatundjad suudavad taimi ja loomi õige suurel määral aretada säärases suunas, nagu nad omale ülesandeks seadnud.

Et inimese kohta on maksmas samad looduseseadused, mis teiste elusolevuste kohta, siis pole kahtlust, et inimestõugugi on võimalik aretada soovitavas suunas, otsekui see võimalik on teiste elusolevustega. Samad viisid ja põhimõtted, mis tarvitusel loomade tõuparandusel, annaksid tagajärgi inimesegi soovitavas suunas tublikuskujundamisel. Ent otsekui pilge tundub see, et inimese tubliksaretamise eest kantakse praegu palju vähem hoolt kui loomade tõuheaduse eest.

Elutingimused on järjest muutunud ja see mõjutab inimeste sigimistki. Madalal kultuurilisel astmel oli eluvalik terav. Halva nägemisega ja kuulmisega, nõrgad ja kehva tervisega ei suutnud omale edukalt muretseda toitu ning teisi tarbeaineid ja võidelda metsloomadega. Haiged hukkusid kergesti. Isegi mõned aastakümned ja sajangud tagasi viisid nakkushaigused palju rohkem inimesi hauda kui nüüd. Eluiga oli märksa lühem nüüdsest. Laste surevus oli suur.

Kahtlemata viisid haigused nõrgemaid suuremal määral hauda kui tervislikult tugevamaid. Käsitsi võitlusil jäid võitjaiks tõesti tublid ja osavad. Üldse, nõrgad ja saamatud hävisid kergesti ning ellu jäid tõesti tugevad, osavad ja terved. Nüüd aga võimaldab arstiabi ja ühiskondlik abi nõrgemailegi olemasolu ja sigimise. Ei ole enam hukutav imetamisvõimegi kaotus. Sõja tappa saadetakse terved ja tublid, kuna vigased, sandid, haiged, vargad ja kurjategijad jäetakse koju omale väärilist järelsugu sünnitama. Üldse terveid ja tublisisid hävitatakse rohkesti ning sellevastu võivad haiged ja saamatud rohkesti sigida. Säärane põhjalik olukordade muutus otse nõuab tervise ja tubliduse saavutamiseks ning säilitamiseks uusi abinõusid.

On teadlasi ja harilikke inimesi, kes ütlevad ja kirjutavad, et inimese tubliduse eest hoolitsevad ühiskondlikud pahed ja rasked tingimused. See tähendab — nõrku, haiglasi ja alaväärtuslikke kõrvaldavad haigused, vaesus ja alkohol. Nad ütlevad, et nii see peabki olema. See on igatahes hoopis ekslik seisukoht. Alkohol, haigused ja vaesus viivad küllalt hauda ka pärilikult tublisisid isikuid, nagu seda tõendavad eriteadlasedki (näit. A. Ploetz, Conklin, Schallmayer j. t.). Joovastavaid ehk uimastavaid aineid tarvitavad kergemeelselt isegi kehaliselt ja vaimliselt küllalt tublid isikud, mürgitades sel teel enam või vähem ka oma sugujärglasi. Uimastavad ained levivad massidesse tublidusele vaatamata. Neid antakse kergemeelselt lastelegi. Tublidki rahvad on alkoholi tarvitama hakanud. Tubligi võib õnnetuse tagajärjel vaeseks jääda ja tublitki tabab haigus. Pärilikult tubligi võib suguhaiguse tagajärjel sigimisvõime sama kergesti kaotada kui mittetubli ja seega ilma sugujärglasteta surra. Oleksid teatavad ühiskondlikud pahed, nagu vaesus, alkohol ja haigused tagatiseks rahva tubliduse eest, siis peaks see rahvas, kus need pahed rohkesti arvatavaid alaväärtuslikke kõrvaldavad, õieti tubli olema. Ent me teame, et ei kindlustanud uimastavad ained ega rahva vaesus ja kõlvatu elu roomlaste tublidust ja »alaväärtuslikkude« väljasuremist. Ennemini olid lood otse vastupidi. Üldse on uimastavate ainete, haiguste ja vaesuse hävitav toime väga juhuslik ja pime ning lootus, et need tegurid iseenesest kõrvaldavad alaväärtuslikud ja lasevad võidule tublid, on päris mõttetu. Säärast juhuslikku, toorest ja halastamatut viisi rahva tubliduse ja tervise eest hoolitsemiseks

soovitada pole mingisugust tarvidust. Niisugusel viisil ei toimeta ükski aednik, sordiparandaja või loomakasvataja. Heade sortide ja tõugude saavutamiseks valitakse teadlikult soovitatavate tunnustega taimed või loomad, ristatakse neid ja toimetatakse siis järgnevaisi sugujärglaste põlvedes valikut, kuni saavutatud uus sort või tõug. See on tähtsaim aretamisviis. Ent igatahes millalgi ei seata veiste, hobuste, lamaste või teiste aretatavate loomade ette alkoholi, et nad endid mürgitaksid ja siis nõrgemad välja sureksid. Ei levitata loomade sekka haigusi, ei asetata neid viletsale ja kitsale karjamaale, et siis nõrgad ja alaväärtuslikud häviksid. Uimastavate ainete, haiguste ja vaesuse teel toimetatav valik ei anna midagi tõesti väärtuslikku, mis poleks saavutatav teisel teel.

Inimühiskonnas ei tohi valitseda pime ja juhuslik valik, vaid valik peab olema teadlik ja otstarbekohane. On's meil tähtsamad ratsahobuste ja sülekoorte tõud, et neid aretatakse teadlikult, kuna inimtõug jäetakse uimastavate ainete, haiguste ja vaesuse aretada, mil viisil pole üldse loota, et tõu headus alalisena püsiks ja veel vähem loota selle paremaksmuutumist. Et inimene on loomatõuge suutnud hea eduga soovitud suunas aretada, siis võib ta seda teha ka enese tõu suhtes ning teadliku aretamise teel peabki kujunema tubli rahvas ja tubli inimkond. Algas on ses suunas juba tehtud ja üksnes see tee on inimese vääriline. Elukorraldus peab kasvama, kui tahetakse kõrgemale areneda. Ning sigimiskorraldus on tähtsamaid ülesandeid, mida tuleb esimeses joones teostada, kui tahetakse elujõulisemaks saada ja tublina püsida.

Muidugi pole inimtõu parandamine ja tervendamine võimalik täpp-täpilt samal viisil, nagu koduloomade juures. Loomatõu aretaja laseb sigida neil loomil, kel olemas soovitatavad omadused, kuna ta teised lihtsalt sigimast kõrvaldab. Mitte- või vähesoovitatavate tunnustega ehk omadustega inimesi aga ei saa sel määral sigimast takistada, nagu see looma-aretajal võimalik. Ent inimestegi seas võib kergesti tarvitusele võtta abinõud, mis viivad tõutervendusele, olgugi võrdlemisi aeglaselt. Kõige pealt on tarvis takistada nende isikute sigimist, kelle haigused päritavad ja ühiskonnale suureks koormaks. Päritavaid haigusi on üldiselt terve rida. Neist tuleks nimetada rida närvi- ja vaimuhaigusi, langetõbe, pahaloomulisi kasvajaid (näiteks vähk), suhkruhaigust jne. Loomulikult peavad nüüd juba vanemad oma laste elu niivõrt austama,

et nad neile ei soovi paha, vaid head, ja püüavad sugujärglaste tervist ning elu heaks muuta. Elu, austamise, tõsise ligimesearmastuse ja kaastundmuse nimel peab igaüks, kel pärandatavad vead, sigimist enam või vähem piirama. Raskete pärandatavate haiguste korral tuleb sigimisest hoopis keelduda. Osalt, nagu näiteks kurikalduvuse ja vaimuhaiguste korral, on tarvilik seaduslik sigimise takistus. Üldiselt peaks igaühe kohuseks kujunema eriteadlasilt (arstidelt) nõu küsida naitumise ja lastesünnitamise asjus ning selle kohaselt oma sammud seada. Sel viisil on võimalik märksa vähendada ja pikapeale vahest ühiskonnast hoopis kaotada rida raskeid pärandatavaid haigusi ja kurikalduvusi.

Teiselt poolt aga on tingimata tarvilik, et tublid, terved, अगरad ja hea iseloomuga kodanikud sigiksid rikkalikumalt kui keskpärased ja alaväärtuslikud. On ju täiesti arusaadav, et kui tublid sigivad rikkalikumalt kui alaväärtuslikud ja ka keskpärased, siis kasvab ju tublide suhteline arv järjest suuremaks, sest on ju tublidus pärimis-seaduste järele pärandatav.

Praegusel ajal on lugu otse vastupidi: tublimad sigivad vähem kui alaväärtuslikud ja keskpärased. Ei või olla kahtlust, et meistrite, tööjuhatajate, ettevõtjate ja haritlaste seas on keskmiselt rohkem tublised kui näiteks lihttöölise seas. Tublid töölised leiavad sageli võimaluse ülespoole tõusta. Ja haritlaste sekka ei saa kergesti alla keskmiste võimetega isikud, sest langevad ju kõige pealt nemad keskkoolist ja ülikoolist välja. Nüüd on aga statistiliste andmete varal täiesti kindlaks tehtud, et haritlased ja teised silmapaistvamail kohtadel seisvad isikud sigivad palju vähem kui töölised. Ning mida kõrgemal on keegi ühiskonnas, seda vähem on keskmiselt tema sigivus, kuna hoopis alaväärtuslike sigivus on suurem kui ühelgi teisel. Vabrikantidel, suur-kaupmeestel ja ülikooli haridusega inimesil on harilikult 1 kuni 3 last, õppimata töölisel aga harilikult 6 ja rohkem. Et aga tublimad vähe sigivad ja tublidus on päritav, siis pole mingisugust kahtlust, et praeguses olukorras kahaneb pärilikult tublide hulk järjest, kuna samal ajal keskpäraste ja alaväärtuslike hulk aina kasvab. Tähendab, tõu pärilik väärtus kahaneb järjest. Läheb see paljude põlvede jooksul ikka nii edasi, siis viib see viimaks niikaugele, et vastutusriikkaile kohtadele pole enam leida tarvilikul hulgal tublised isikuid ning seepärast hakkab valit-

sejate ja juhtijate tegevus lonkama. Lonkama hakkab teistegi tegevus ning tervis järjest rohkem. Ning varemini või hiljemini viib rahva tõuline halvenemine riigi nõrkusele ja isegi kokkuvarisemisele. Tublide vähese sigivusega seletataksegi Kreeka ja Rooma riigi hukkumist: ei leidunud osavaid juhte, vaid tõusid tühised omavahelised kaklemised.

Üheks tähtsaks teguriks, miks kõrgemad kihid sigimist nii väga piiravad, on püüd võimalikult mugavalt ja ka külluserikkalt elada ning soov, et nii võiksid elada nende järglasedki. Peetakse tarvilikuks elada seisukohale vastavalt, mille all muidugi mõistetakse toredamat rõivastumist, toredamaid kortereid, üldse kulukamat eluviisi ja kõrgemaid representatsiooni- ehk esinemiskulusid. Eriti kulukaks võivad kujundada oma elu lasteta perekonnad ja poissmehed, sest et neile võimaldab seda palk, mis pea täitsa sama suur kui lasterikka perekonna peal. Ning lihtsam elu näib olevat otse halvaks panemis-vääriline: ennemini vähem lapsi kui paremast ja mugavamast elust loobuda. Niisugune seltskonna meeleolu pole mõjuta sigimise piiramise suhtes. Muidugi pole mõjuta veel seegi, et linnades, kus suuremalt jaolt elavad haritlased ja teised kõrgemad kihid, on lastekasvatus õieti tülikas. Laste alaline toas hoidmine ei ole teostatav ega sugugi soovitatav, ent tänavail pole nende jaoks kohast aset, sest sealne rikutud ja tolmune õhk, askeldused ja sagedad kõlvatused või rumalad vallatused pole arenemiseks kohased. Ja vähemate laste jaoks tuleb lihtsat mänguplatsigi enamasti asjata otsida, sest nad on liiga kaugel või pole neid üldse olemaski. Aiad ja erilised lapsetüdrukud, kes laste järele vaataksid, pole aga kaugeltki kõigile kättesaadavad. Emad ise aga ei soovi sageli kahjuks seda linnatingimusi eriti tüütavat laste järele valvamist oma peale võtta, seda enam, et seltskonna arvamine säärast tegevust vääriliselt ei hinda. Kahtlemata pole ka mõjuta sigimisel kindlustamatu olukord, mis eriti linnas valusalt tundub.

Tubli rahva kujundamise nimel tuleb hukka mõista nähtus, et andekad vajuvad oma alasse, unustades kohused rahvatõu vastu. Mitte takistusi ei tohita teha keskmiselt väärtuslikumate kihtide sigimisele, vaid nende sigimist tuleb kõigiti edendada (ohvitseride abielu-keelu kavatus!). Perekonna ülalpidamist tuleb hõlbustada paremate palkadega. Tuleb võimaldada varasemat naitumist, et väheneks suguhaigustega sigimisvõime kaotus. Tuleb hoolt kanda laste-

kasvatuse soodustamise eest linnades (lasteaiad, mänguplatsid jne.). Tuleb kindlustada perekonna olemasolu perekonna ülalpidaja töövõime kaotuse korral.

Tublid peaksid oma suurimaks kohustuseks lugema rohkem lapsi sünnitada kui keskpärased ja alaväärtuslikud. Seda nõuab armastus laste vastu ja armastus tulevaste põlvede vastu. Pole õige lastearmastus, kui neid lastakse asuda järjest kiduramaks, nõrgemaks ja alaväärtuslikumaks muutuvasse ümbruskonda. Püüd elu kõrgemale arendada nõuab tublide rikkalikumat sigimist. See on tõsine elu austamine, kui silmas ei peeta üksnes oma isiklikku ja lähimat elu, vaid luuakse paremaid tingimusi tulevasilegi põlvile, hoolitsedes nende kehalise ja vaimlise tubliduse eest. Me oleme vastutavad tulevaste põlvede ees. Nende nimel peavad tublid eneste mugavust tarvilikul määral piirama. Muidugi tuleb elu ka veel niiviisi korraldada, et tublid kergema vaevaga võiksid oma lapsi kasvatada.

Aretatakse teadlikult terveid ja tublisid inimesi, korraldades sigimist elunõuete kohaselt, siis pole mingisugust mõtet suretada nõrgemaid ja kiduramaid halbade tingimuste varal. Pole siis tarvis enam hävitavat võitlust, lämmatavat võistlust, sõda, vaesust ega viletsust. Pole siis tarvis enam nende juhuslikku ja pimedat valikut. Eluvaliku asemele astub siis teadlik ja võrdlematult humaansem sigimisvalik. On sigimine hästi korraldatud, siis ei vii nõrkade kaitse ja võitlus haiguste vastu rahvast degeneratsioonile ehk mandumisele. Ei halvene loomade tõud soodsais tingimuis vastava valiku korral. Nii ei tarvitse halveneda siis ka inimeste tõud soodsais elutingimuis, nagu sageli armastatakse rääkida.

Vähe on seni hoolitud tulevaste põlvede ja isegi oma laste kehalisest ja vaimlisest tervisest ning tublidusest. Hoolimatult on sünnitatud õnnetuid lapsi ilmale. Hoolimatult on paljusid juba eona mürgitatud. Pole mannetuile, langetõbi-seile, nõdrameelseile, saamatuile ja kiduraile elu õnneks. Vanemate kohuseks on hoolt kanda oma laste tervise ja tubliduse eest. Ja ühiskonnal on õigus ja otse kohus nõuda, et võimalikult vähe sünniks kuritegeliste kalduvustega, nõrgamõistuslike ja vigaseid, kes lasuvad koormana ühiskonna õlgadel. Tublid — terved ja teovõimelised — kodanikud on hea ühiskondliku elu kujunemise tingimusi. Kõigil olgu eluõigus ja eluvõimalus, mitte aga kõigil piiramatu sigimisõigus.

Muidugi on ka eksitus, kui loodetakse, et üksnes paremate ja tublimate rikkalikuma sigimisega ja alaväärtuslike mittedegimimisega on rahva tublidus kindlustatud. Pärilikult võivad võimed väga head olla, ent kui neid ei arendata tarvilikul viisil, siis ei kujune isik tubliks. Seepärast peab tubliks kujundamise otstarbel veel kasvatus eriliselt soodustama.

Teadlik tõutervendus sigimise otstarbekohase korraldamise ja kasvatusel peab kujundama tublised kodanikke, kes oma alal tarvilikud ja kasulikud. Töö on väga mitmekesine ja seepärast võivad ka töötajad olla enam-vähem erinevate pärilikkude võimetega, vastavalt tööle. Täielikku sarnasust võimete suhtes pole tarvis püüda üldse saavutada, sest vaevalt on see teostatav ja kasulik. Mitmekesisus on looduse korrapärasuseks. Kui aga igaüks on tarvilik ja kasulik ühiskonnaliige, siis on seega kõrge eesmärk saavutatud ja kõik võivad vennalikult ühiskonnas elada, omades ühesugused inimlikud põhiõigused.

Sigimine on rahva elus suure tähtsusega. On teatava rahva sigimine väiksem naaberrahvaste sigimisest, siis jääb ta varemini või hiljemini teiste varju. Järgneva näide kodumaalt. Eestis oli 1923. a. rahva juurdekasv 4,5 tuhande elaniku kohta. Palju suurem on venelaste ja setude sigivus (Petserimaal 16,5). Eesti demograafia andmeist väärib tähelepanu järgmine asjaolu: »Huvitav on siin ühtlasi märkida, et venelaste loomulik juurdekasv aasta jooksul oli 890 hinge, teiste sõnadega — $\frac{1}{5}$ kogu riigi rahva loomulikust juurdekasvust, kuna venelaste $\frac{1}{10}$ meie rahva arvust on 8,2. Kui arvata, et venelaste loomulik juurdekasv on ümmarguselt 11 hinge 1000 kohta aastas ja eestlaste juurdekasv 4,5, siis leiame, et 365 aasta pärast Eestis sama palju venelasi on kui eestlasi; peaks aga juurdekasvu $\frac{1}{10}$ sama kõrge olema kui praegune juurdekasv Petseri maakonnas, siis ei oleks selleks täit 200 aastat tarvis . . .« Ilma pikema seletuseta on siit selge sigivuse tähtsus. Nähtavasti on Petserimaa kindlustatum olukord hingemaa näol üheks tähtsaks teguriks, mispärast seal sigivus suur. Viljandimaa jõukate talunikkude lastel pole sugugi kerge »seisusekohast« tegevusala leida ja eluviisi teostada ning vististi on sellest tingitud ettevaatus üheks teguriks, miks seal sigivus väga väike. Kindlustatud töö ja teenistus ning lastekasvatuse hõlbustus tõstaks sigivust kahtlemata.

Teaduslikkude uurimuste põhjal näib päris kindel olevat, et alkohol võib esile kutsuda pärilikkegi muutusi (idiokinees). On tõestatud, et alkoholi toimel kannatab seemnerahudes seemnerakkude tekkimine ja et nende tekkimisel toimub rakkude pooldumine sageli korratult (Kostitš). Et aga raku tuumaine on pärandatavate omaduste kandja, siis on kindel, et korratu tuumapooldumine viib pärandatavate omadustegi ümberrühmitusile ja muutusile. Loomakatseil leiti, et alkoholist tingitud elujõulisuse kahanemine oli pärandatav sugujärglaste neljas põlv, milleni katseid jätkati (Stockard). Statistilised andmed tõestavad, et alkoholikute seas on palju langetõbiseid, nõdrameelseid, idioote, üldse degenerante. Eelnevate katsete põhjal on küllalt põhjust arvata, et vähemalt osa neist on tekkinud alkoholi toimel, mis sugurakud vigastas, ja et sugurakkude vigastus viiski säärase retsessiivselt pärandatavate haiguste sigimisele. Kui nii, siis on selge, et alkoholi toimel tekib ikka uusi pärandatavate haigustega indiviide, nende arv kasvab järjest. On selge, et niiviisi kahaneb rahva tervis, kehaline ning vaimline tublidus. Seda ei või aga lubada rahvas, kes tahab püsida ja veel kõrgemalegi areneda. Peale materjalse kahju ja kahju rahulikule ühiskondlikule elule tuleb alkoholi vastu iseäranis sellepärast olla, et tema ähvardab rahva tervist järjest viletsamaks teha ja ähvardab halvendada tervist ning tublidust kogu järeltulevategi põlvede vältusel. Kaastundmus tulevaste põlvede vastu sundigu igaüht keelduma alkoholist kui mittetarvilikust, ent karde-tavast ainest.

Sigimist piiratakse juba nüüd, sageli muidugi üksnes mugavuse otstarbel. Tulevikki ei pääse sigimise piiramisest. Loomulikult aga ei või sigimiskorralduse aluseks olla mugavus. Hea sigimiskorralduse sihiks peab olema kujundada elujõuline ja tubli rahvas, kusjuures rahva arv ei või tõusta nii kõrgele, et enam kõik ei saa tarvilikul määral toitu, kehakatet ja peavarju ning pole võimalusi vaimliseks arenemiseks. Juhitakse kõik töö hea poole, siis võib veel palju elu tekkida. Ent toidu- ja teiste tarbeainete valmistamisel on siiski piirid olemas. Lõpmatuseni ei saa saaduste produtseerimine tõusta. Seepärast peab rahvas, kogu inimkond sigimisele tarviliku piiri seadma, niipea kui inimeste arv juba nii suureks on kasvanud, et maa rohkem ei suuda toita ja katta.

Praegusel ajal võib teaduslikeski teis sageli leida väiteid, et see või teine riik hakkab suure sigivuse pärast varssi oma naabritega arveid õiendama (näit. Jaapan!). Inimesed peaksid juba ometi niivõrt kultuuriliseks kujunema, et nad isegi vägivallast rääkimist ja selle pooldamist peaksid hääbiastaks ja elukorralduseks otsiksid otstarbekohaseid abinõusid! Sigimise korraldusest ei päästa sääraseil juhtudel mööda, kui enam pole teisi mõistlikke lahendusvõimalusi.

On väljasuremine paratamatu?

Hulk loomi ja taimi, kes elasid rohkel arvul varemial geoloogilisel ajastuil, on välja surnud. Välja on surnud ka rida rahvaid ja kokku varisenud rida riike. Sel alusel on isegi arvamisil tekkinud, et väljasuremine on paratamatus, eriti kõrgesti spetsialiseerunud organismeale. Fülogeneetilise arenemise alul on loomade seltside esindajad väikesed ja vähe spetsialiseerunud. Arenemise tipul on aga sama seltsi esindajad sageli väga suureks ja spetsialiseerunuks kujunenud. Sageli on spetsialisatsioon liiga suur (hiigelpõder, mõõkhammas-tiiger), nii et see sai olemasolule hädaohtlikuks. Ning väljasuremise tähtsamaks põhjuseks peetaksegi liiga suurt või üldse kaugele jõudnud spetsialisatsiooni (ülespetsialisatsioon). Tuntud teadlane Depéret kirjutab: »Iga näilikult progressiivne arenemine, iga uus kohastumine on samal ajal hädaohuks antud tüübi elule.« Harilikult aga tähendatakse seejuures, et spetsialisatsioon toimub teatava funktsiooni, nagu ujumise, lendamise, hüppamise, jooksmise jne. suhtes, kusjuures spetsialiseerub vastav organ.

Peab aga tähendama, et spetsialiseerumisel võib eraldada kaht erilist suunda. Ühelt poolt võib toimuda spetsialisatsioon liikumis-, kaitse- või pealetungimis-organite suhtes. Teiselt poolt aga võib spetsialisatsioon toimuda kehategevuse korralduse ehk regulatsiooni või sugujärglaste eest hoolitsemise suhtes. Ning spetsialisatsioon kehategevuse regulatsiooni suhtes, nagu näiteks konstantse ehk püsiva osmootse rõhu, konstantse temperatuuri ja kõrgemate vaimliste võimete arenemine ei ole väljasuremisele viinud, vaid on olnud otse edu pandiks. Samuti on elu edendav olnud spetsialisatsioon sugujärglaste eest hoolitsemise suunas. Parema kehategevuse ja eluviisi korraldus on võidule ja õit-

sele viinud linnud, imetajad ning putukad. Muidugi oleks ju mõeldav, et näit. vaimliste võimete mittekohane arenemine võib hädaohtlikuks muutuda. Tegelikult aga on vaimliste võimete kõrgemalearenemine loomariigis olnud parimaks tagatiseks edu suunas. Et aga inimesel ei toimu märgatavat spetsialisatsiooni liikumis- ega kaitseorganite suhtes, vaid nimelt vaimliste võimete arenemise suhtes, siis pole põhjust oletuseks, nagu oleks inimeste väljasuremine möödapäästamatu mõne vegetatiivse või liikumis-organi ülespetsialisatsiooni tagajärjel, s. o. sisemisil põhjusil.

Loomile on kardetavaks kujunenud suur spetsialisatsioon iseäranis siis, kui muutusid välised tingimused (kliima!). Need loomad, kes ei suutnud kohastuda uute tingimustega, hävisid, kuna paremini korraldatud ehk reguleeritud tegevusega organismid pääsid võidule. Mesozoilise aegkonna dinosauruste, ihtüosauruste j. t. organismis ei toimunud eduks tarvilikku regulatsiooni ja nad surid välja¹). Nende hiiglaste-roomajate asemele tekkisid täielikumalt reguleeritud kehategevusega organismid — linnud ja imetajad (reguleeritud kehatemperatuuriga ja suurema sugujärglaste eest hoolitsemisega).

Ühiskondlikule elule on samuti iseäranis kriitiliseks silmapilgeks tingimuste muutused. Ning praeguses ühiskondlikus elus ongi viimase sajangu jooksul toimunud suur muutus. Tööstuse arenemisega on tekkinud arvurikas proletaariat, kelle elu vähe kindlustatud. Teiselt poolt on kujunenud jõukad kihid, kes ülearu kulutavad. Turgude otsimist peetakse tähtsamaks kui kodanikkude elu ja võitlust loodusega. Viha, vaen ja sõjad on otse kohutavad. Väga suured vahed varade jaotuses ja võitlus turgude pärast, mis toimub mõistamatult võitluse asemel loodusega, ähvardab saada väga kardetavaks rahvaste olemasolule. Need nähtused tunnistavad selgesti hiiglasuurest egoismist ja mõnulemis-meeleolust. Rohkesti püütakse mõnu leida hästi söömisest, joomisest, sugulisest elust ja toredusest. Raskeks peetakse laste eest hoolitseta, tahes suurendada isiklikku mugavust. Säärane meeolu kipub üldiseks kujunema. Töötajailt kistakse suured varandused ära mõnulemise otstarbel. Jõukad põletavad elu pillates ja mõnuledes, töötajad jäävad kiratsema viletsusse. Sõdades

¹) Arvatavasti surid mesozoilised roomajad sellepärast, et nad ei suutnud temperatuuri languse tagajärjel enam tarvilikul määral sigida.

hävitatakse tublisid inimesi ja määratud varandusi. Kodu-
sõdades jätkub tapmine ja hävitus. Tahtmine töötada on
langenud. »Tööpuudus« on suur. Võlad ja rahakursid teevad
riikidele rasket peavalu.

Juba palju on kirjutatud sellest, et Euroopa kultuur
on hädaohus. Mitte hoopis põhjendamatud ei ole need
kirjutised. Elukorraldus on halb. Viha ja vaen klas-
side vahel sööb riigi sisemist jõudu.

Tõepoolest, kui ei kõrvaldata praegusaja riigielu korral-
damatus, siis varisevad riigid kokku ja hävivad, nagu on
hävinud Baabüloni, Kreeka ja Rooma riik. Eriti kardetavaks
võivad kujuneda diktatuurid. Hakkavad sõjaväed, kel võim
käes, oma soovi järele diktaatoreid määrama ja kukutama,
siis on häving paratamatu. Vanas Roomas tekitaski seesu-
gune sõjaväe ülivõim hulk kodusõdasid. Iga rühm sõjaväelasi
arvas enesel õiguse olevat keisrit valida ja seda »õigust«
kasustati, kutsudes esile võitlusi »valitute« vahel. Tuntud
ajaloolase G. Ferrero järele olid seesugused kodusõjad
tähtsamaks Rooma riigi kokkuvarisemise põhjuseks. Need
hävitasid riigivõimu seaduslikud alused. Et kodusõjad on
nüüdselgi ajal olnud, see on teada (Venemaa, Ungari, Saksa-
maa j. t.). Et nad võivad veel sagedasti korduda, seisab
vähemalt võimalikkuse ja isegi tõenäolikkuse piires. Seesu-
guse hädaohu peale juhib tähelepanu G. Ferrero. Euroopa
seisukorra hädaohtlikkusest kirjutavad paljud teisedki autorid,
nagu näiteks H. G. Wells, O. Spengler, S. K. Gogel,
F. Tönnies j. t. Igatahes ei või oletada, et Euroopa lan-
geks tagasi umbes keskaja alguse tasapinnale, ent on võima-
lus olemas, et tööstuse languse tagajärjel peaks hävima üle
poole praegusist Euroopa elanikest. Langeksid ainult üksikud
riigid, siis ei jäta see mõju avaldamata teiste riikide käekäi-
gusse, nagu seda tõestab praegunegi aeg. Ei korraldata
ühiskondlikku elu nii, nagu see soodus riikide püsimiseks,
siis nõrkevad ja hävivad nad, nagu hävisid mesozoilised roo-
majad. Nagu hea elutegevuse korraldus viis võidule linnud
ja imetajad, nii hakkavad hävinute asemel kõrgemale tõusma
need rahvad, kes on seni seisnud tagaplaanil. Või tekivad
hävivaist rusudest uued elujõulisemad riigid. Eks olegi Aasia
rahvaste mõjuvõim kasvamas (Jaapan, Hiina, India j. t.)?
Kes võib väita, et nemad mõnesaja aasta pärast ei jõua ette
Euroopast, kes iseennast nõrgendanud verelaskmise ja sise-

mise korraldamatusega? Kes tahaks väita, et visal, praktilisel ja vähenõudlikul Hiina rahval pole tulevikku?

Rooma riik tõukas väikesena, arenes suureks ja vägevaks ning viimaks varises kokku. Kokku varisesid ka kõrgelearenenud Baabüloni ja Kreeka riik. Pole kahtlust, et nende rahvaste kokkuvarisemisel etendas väga tähtsat osa mõnulemine, mis lohkama lõi ühenduses suurte varade üksikute kätte kuhjumisega. Kõrgemalearenemise ajajärgul olid nende rahvaste eluviisid lihtsad, lepitati vähesega. Ent hiljemini püüti sihilikult mõnu maitsta, minnes liialdusisse. Joomine, liigsöömine, toredus ja suguline kõlvatus võtsid maad. Sünnitamiste arv ja laste eest hoolitsemine kahanes iseenese mugavuse otstarbel. Laiade hulkade olukord raskenes. Valitsevate kihtide vähesel sigivusel tagajärjel kahanes tublide juhtide ja valitsejate arv. Suurte seisustevahede tagajärjel ei tekkinud tublid juhid alamaist kihet. Kahanes valitsejate teguvõime ning vähenes rahva hea käekäigu eest tarvilik hoolitsemine, kahanes rahvakihtide kodumaa-armastus. Kõrgemate kihtide kitsas omakasu tagaajamine tekitas vaenulised leerid, tekitas kodusõjad. Nii kahanes rahva tõuline väärtus, kannatas kehaline tervis ja hävisid riigielu alused. Tagajärjeks oli viimaks nõrkumine ja kokkuvarisemine.

Praegune aeg on väga sarnane Rooma riigi langus-ajaga. Väga võimalik, et Euroopa langeb kuristikku samuti, nagu omal ajal äsja nimetatud riigid.

Pole aga kahtlust, et praegusaja hädahoht, mis esile tulnud tingimuste muutustest, on täiesti kõrvaldatav. Riigielu korralduse puudused on kõrvaldatavad. Kõiki kodanikke on heal korraldusel võimalik saadustega soodsal määral varustada. Pillamist võib takistada rendi riigi kasuks minemisega ja kasvatusel. Sigimist võib paremini korraldada. Siis kahanevad või isegi kaovad tervist hävitavad nähtused ja kaob viha ning vaen. Ja pole siis enam põhjusi, mis on viinud rahvaid hukkumisele. Pole põhjust arvata, nagu oleks riikide ja rahvaste hävimine paratamatus, sest ajalugu tõestab, et riigid ja rahvad on hävinud, kui on nende eluviis ja elukorraldus halvaks kujunenud ja kui juhid ei ole suutnud uusil olukorral elu enam hästi juhtida. On aga elu olnud küllalt hästi korraldatud ja eluviis mitte tervishoiu-vastane, siis on riikide elu väldanud tuhandeid aastaid (Hiina!). Kodanikkude soodus eluviis ja riigi-

elu hea korraldus on rahva vältavaks püsimeks tingimata tarvilikud alused.

Praegus-aja juhtijate õlgadel lasub ülisuur ülesanne. Nende kohuseks on praegus-aja elu puudused kõrvaldada ja elu hästi korraldada. Siis poleks karta midagi paha tulevikus. Ent kahjuks tehakse nüüd olukorra parandamise suunas väga vähe ja väga vähe juhitakse tähelepanu mõjusaile abinõudele. See ei luba midagi head loota.

Kahtlemata halvasti mõjub praeguste rahvaste elus seegi, et tööjaotuses minnakse liiga suure ühe külgsuuni. Tööjaotus on muidugi küll väga viljakas, ent praeguse korralduse puhul kaevab ta miljoneile enneaege se haa. Haritlaste ja linna kergetöölise töötamis- ja elutingimused on tervishoiuliselt pahad. Alaline istuv töö, lärm, tolm, rahutu askeldus, kitsad eluruumid ja sageli puuduliku koosseisuga toit — need mõjuvad hukutavalt. Eriti paha on veel see, et mainitud kihtide lastel puudub võimalus areneda vabas ja puhtas õhus mängides. Kitsais eluruumes ja rämpseil tänavail on võimatu korralik arenemine ning neil tingimusil on lapsed harilikult vanemaile otse koormaks ja viletsuseks. Kehalise tegevuse puudus, mõnulemine, suguhaiguste rohkus, pahad korteriolud ja pahad palgaolud, eriti perekonnainimestel, — need on tähtis osa põhjustist, miks nüüdsed linnad on välja suretamis-keskkohad. Heal korraldusel on aga needki pahed kõrvaldatavad. Pole ju paratamatuseks suured ja halvasti ehitatud linnad ning elanikkudevaene maa. Maale võib ja peabki rohkem inimesi elama ning töötama jääma või asuma kui seni. Parem juhtida tööstustki suuremal määral maale, kui et igal pool areneksid linnad hiiglasiks ja maa jääks seejuures ikka kaunis lagedaks. Kahtlemata suureks võiduks oleks näiteks, kui istuva eluviisiga ja kergetöölised teeksid näiteks ajuti vabas õhus mõõdukalt kehalist tööd. Tööstusis, mis eriti kahjulikult tervisesse mõjuvad (tina, aniliinvärvid j. t.!), peaks vaheldus töös tingimata teostatama. Mis takistaks korralikus ühiskonnas teostada, et näiteks trükitöölised ja teised tinaga teotsejad oleksid igal aastal mitme kuu jooksul teisel tööl või et nad asuksid teatava aja pärast üldse kauemaks ajaks teisele tööalale? Või mis takistaks aedlinnu asutada? Pole paratamatut takistust, mis sunniks inimesi kehalise tegevuse puuduse ja halva õhu käes kiratsema ja välja surema. Kõik need pahed on kõrvaldatavad.

Kõigest kardetavam tegur, mis langusele ja hävingule viib, on püüd rohkesti mõnused maitsta. On see püüd tugev ja laialdane, siis nõrgendatakse end mõnudemaitsemisil kehaliselt ja vaimliselt, siis hellitatakse end ja raskuseks muutub ka sünnitamine ning laste eest hoolitsemine, seda enam, et see mõnudemaitsmist takistab. Raskeks muutub hellitatud mõnudemaitstal ka iga vastutusrikas töö. Ta hakkab ahnitsema ja õiglusetult varasid omandama. Kõik see viib paratamatult langusele ja hävingule. Võib-olla saab seski suhtes valikuga teatavat abi tuua. Ent tähtsam ülesanne langeb küll kahtlemata kasvatuse, kunsti ja kõlbluse peale, mis peavad arendama inimeste mõistust ja tunneteilma niiviisi, et nad vabatahtlikult keelduvad kahjulikest mõnudest, leides suuremaid väärtusi mujalt. Ning seegi pole teostamatu, nagu tõestab ajalugu ja elujõuliste rahvaste eeskujud.

Spetsialiseerub loomal organ teatavale funktsioonile, siis ei ole see organ muutunud tingimusil sageli enam otstarbekohane ning see võib loomale saatuslikuks kujuneda. Inimene aga on mõistusega varustatud loom. Ning mõistus ei ole nii kivistunud, nagu anatoomiliselt differentseerunud organ. Mõistus on painduv ja ta võib kohastuda mitmekesiste tingimustega. Mõistus võib eluviisi juhtida ja tingimuste muutusile vastavaid vahendeid tarvitusele võtta. Muidugi aga peavad puuduma vägivaldsed toimingud, mis ei lase mõistusel elu teenistusse astuda. Peavad puuduma toimingud, mis takistavad tõe levitamist ja kujundavad kivistunud dogmad, mis tõe ei vasta. Ja mõistuse ülesandeks on kõrvaldada kõik kahjulikud veendumused, arvamised ja kombed, asendades neid headega. On mõistus üksnes kitsas-egoistlikkude huvide teenistuses, siis võib ta hukutada rahvad. Astub aga mõistus rahvaste elu teenistusse, üldse teenistusse, siis pole vähematki põhjust karta rahva väljasuremist. Arendatakse inimorganismi kehaliselt ja vaimliselt tarvilikul viisil, kujundatakse head elutingimused ja hea ühiskondlik korraldus, siis pole peale looduslikkude katastroofide mingisuguseid tegureid, mis viiksid inimesi või rahvaid ja riike paratamatult surmale.

Kas korraldada?

Metsas ja niidul on eluvalik paratamatu. Tihedalt tärkavad noored puud ja rohi. Nii tihedalt ei saa nad kasvada. Varjuääjad hukkuvad suurel arvul, hukuvad paratamatult ja ellu jäävad need, kes kiiresti kasvavad. On ju igaüks näinud, kuidas noorest kasvavast metsast kaugelt suurem jagu puid välja surevad. Aeglasemini kasvavad hukuvad omavahelises võistluses valguse ja mullas leiduva toidu pärast. Kas vahest ei peaks toimuma inimkonnas samal viisil üksnes eluvalik omavahelises võistluses?

Tõsi, inimene alistub looduse seadusile. Ent inimene ei ole enam üksnes elutingimuste ja looduse jõudude tõugata. Inimene ei saa enese organismi elutegevuse põhiseadusi muuta, ent ta võib muuta elutingimusi, eluviise ja võib rakendada looduse energiat oma teenistusse. Inimesed on ühinenud suguvõsadeks, seltsideks, liitudeks, riikideks, vastavalt korraldades enese elu ja tegevust. Riigielu korraldus on järjest täienenud, nagu juba selgitatud. Elu on väga palju muutunud teadliku ja ettekavatsetud korralduse tagajärjel. Nagu organismis on korraldus olnud väga edukas (temperatuuri regulatsioon!), nii on riigiski korraldus elu rohkesti edendanud. Võiduteele on sattunud need organismid ja need riigid, kelle elutegevuse korraldus täiusele ligemale jõudis. Elukorraldus on juba omane elule ning ta on ikka täienenud, eriti tingimuste muutusil. Riigielus toimuvad nüüd suured muutused, eriti ühenduses tehnilise eduga ja rahva-arvu kasvamisega. Korraldus on aga puudulikuks jäänud, s. o. ta ei ole enam kooskõlas üldise kultuurilise eduga. Enam on hooletusse jäetud. Viletsad elutingimused teevad kehaliselt kiduraks ja arenematuks miljoneid. Kehaliste ja vaimliste puuduste ning nõrkustega isikud võivad suurel arvul elus püsida ja rohkesti sigida. Tublimad hävivad väga suurel arvul sõdades, kodusõdades, ülekohtu ja vähese sigivuse tagajärjel. Eluvalik on kahanenud, ent inimese väärtuslikkuse alalhoidmiseks ei ole veel peaaegu midagi tehtud. Muutunud olukord otse nõuab vastavat korralduse muutust. On inimene juba ammu oma elu korraldanud, miks et peaks ta siis nüüdki jätkama ja täien-dama oma tegevust ses suunas?

Armastatakse vahest rääkida, et elu korraldab ise ennast, et pole tarvis sihilikku korraldust. Võib olla, et elu korraldaks ise ennast lõppeks tõesti hästi. Ent, nagu teame, on inimesed piiramatud egoistid ja piiramatu egoism viib kokkupõrkeile. Võimukate piiramatu egoism tekitab elule palju tõkkeid. Ning siis ei saa enesekorraldus toimuda enam vabalt, ilma katastroofideta, eriti kui on palju võimukaid egoiste või lihtsalt neid, kes mõistavad elu valesti. Et elu ei ole saanud ise end hästi korraldada, sellest oli juba palju juttu. Sõjad, tollisõjad, mässud, töötõrjumised ja verised revolutsioonid esinevad nüüd väga sageli. Euroopa riigid ägavad sõjavõlgade all, ent ikka sõditakse (Prantsusmaa!), relvistatakse ja peetakse suuri vägesid. Suured tulud maa eraomanduse õigusest (rent) ja monopolidest jäävad väheste eraisikute kasustada, mis võimaldab paljudele neist elamise parasiidina, s. o. ühiskonnale õiglast vastutasu andmata. Õiglusetu kord lubab spekuloida maaga, lubab spekuloida börsidel, lubab mässida võlgadesse põlluharijaid ja üldse teenida ilma kasuliku tööta. Kapitalistid võivad spekuloida kodanikkude ihade peal ja juhivad palju tööd tarbetule ja kahjulikule alale. Elu on praegusel ajal saagihimu juhtida. Et kodanikud ei pääse eraomanduse õiguse tagajärjel vabalt loodusvarade ammutamise ja ümbertöötamise juurde, siis jäävad paljud tööta ja needki, kes tööd leiavad, peavad vaeselt elama ja kiratsema kitsais kortereis, kus surevus ja haiguste sagedus suur. Haritlased ei suuda väikese tasu tagajärjel muretseda küllaldaselt kirjan- dust ja peavad seepärast jääma arenemises võrdlemisi madalale astmele. Püüdeid õigluse teostamise suunas takistatakse väga sageli. Isegi teadusliku töö õpetusile ei taheta anda vabadust («ahviseadus«!). Üldse, Euroopa kultuuriga riigid on raskesti haiged. Materjalne olukord on närune ja vaim- line õhkkond on umbne, rõhutud. Igaüks tunneb, et elul pole mingisugust kindlust. Pole näha edukat ülesehitavat tööd, vaid lagunemist ja mõttetut tööd on veel igal pool. Ei taheta jätta hukutavat tegevust. Ei taheta liigsigivuse korral piirata sigimist, vaid aina relvistatakse (Jaapan!). Ent mis juhtuks, kui relvistumiste tagajärjel puhkeb veel kord suur sõda ühes purustuste ja revolutsioonidega? Kindlasti järgneksid talle veel suuremad viletsused, nälg, töötaolek, kursivapustused jne. Kannataks veel enam haridus. Võiks järgneda kergesti riikide hukkuminegi. Kogu praegune olu- kord ei kindlusta sugugi, et see ei võiks tulla. Praegu tahe-

takse arstida riigielu haiguseavaldusi üksnes vägivallaga. Vägivaldselt surutakse maha õiglasi nõudmisi. Ent haigus ei ole tekkinud vägivalla mittetarvitamise tagajärjel ja seepärast ei saa teda vägivallaga kõrvaldada. Tervendust on loota üksnes haiguse põhjuste kõrvaldamisest. Üldse on selge, et elu ei reguleeri ehk korralda praegusel ajal ise ennast kuigi hästi. Tõkked, mida vägivallaga luuakse, on suured! Praegune korraldus on saamatu ja halb paljudes suhteis.

Tõsi küll, need riigid, kus korraldus eriti halb, hävivad või jäävad hoopis tagaplaanile, nagu tõestab ajalugu. Võidule pääsevad need riigid, kus korraldus parem. Üksnes niiviisi korraldab elu ise ennast, korraldab korraldamatute ja halvasti korraldatute hävitamisega ning nõrgendamisega. Tõsi küll, enesekorraldus viib lõppeks ikka kõrgemale, ent ta viib kõrgemale sel viisil, et korraldamatused kaovad koleduste, piinade ja vaevade saatel. Ollakse valmis hukkuma ja soovitakse ikka koledusi ja piinasid, siis las reguleerib elu ise ennast. Ent milleks piinad ja kannatused, kuna elu võib kujundada heaks? Milleks tahetakse elu rüvetada tapmistega, rõhumistega ja viletsusega? Üksnes südameta ja julmad inimesed võivad seda soovida! Õiglane ja kaastundlik inimene austab iga inimese elu.

Aednik kasvatab ja aretab ilusaid aedlille, ilma et nad tarvitseksid üksteist varjata, nagu see toimub metsas või niidul. Põllul kasvab vili, ilma et kõrred üksteist ära varjaksid. Liiga tihe külv toob aina kahju: kõrred jäävad valgusepuudusel nõrgaks ja vihm heidab nad maha, nii et viljasaak jääb väikeseks. Loomakasvataja kasvatab ja aretab loomi ilma kareda eluvalikuta. Kogu säärane tegevus toimub kogemuse ja teaduse andmete najal. Miks ei peaks olema võimalik inimesil kasvada ja areneda otsekui roosidel aias, ilma lämmatava võistluseta? Miks ei võiks korraldusasutused juhtida inimelu samuti teaduslikkude andmete najal, nagu seda teevad nüüd taime- ja loomakasvatajad kultiveeritavate taimede ja loomade suhtes? Sipelgad, mesilased ja termiidid elavad suurte ühiskondadena koos ilma võitluseta ja võistluseta. Ja kas tõesti ei peaks olema võimalik kujundada inimelu niigi hästi?

Praegusaegne elu on väga suurel osal inimesist lihtsalt otse põrguks, alaliseks piinaks. Ent taevalikult heaks, ilusaks ja kõrgeks võib kujundada elu. Kõik võimalused on

selleks olemas. Tühi loba on kirjutised kapitali puudusest, mis takistavat teostada head elu. Otstarbekohane töö loob ju kapitali, loob kõik, mis eluks tarvis. Tarvitseb üksnes jätta kahjulik ja otstarbetu töö, laiuspolitika ning selle asemel juhtida kogu töö elu edendavale alale, siis on kapitali küllalt. Kapitalist pole nüüdki puudus, vaid teda tarvitatakse suurel määral mõistmatult ja asjatult. Ei sea elu kammitsaisse kapitali puudus, vaid ahnus ühenduses aususe, õigluse, töökuse ja tubliduse puudusega. Puudus on tublidest korraldusasutustest ja juhtijaist. Nende eest ei kantagi hoolt. Vahest on puudus ka tublidest töötajast. Tarvitseb kasvatada ja aretada kodanikke, kes pole vaimuvaesed, ahned ja kirgede orjad, vaid tublid kehaliselt ning vaimliselt, siis vabanetakse kammitsaist.

Vahest pole kerge päästa välja praegus-aja raskusist. Kas pole siinsed kujutlused tühised õhulossid? — Saamatu ja loid laseb pea norgu raskuste ees, tugev, agar ja teaduse andmetega varustatu aga ei suuda kahelda, et elu areneb võimsalt kõrgemale ja tubli teeb edu suunas oma viljakat tööd. Eks ole tublid töötajad juba küllalt teostanud sellest, millest võidi varemini üksnes unistada, õhulosse luua? Ning küll leidub uusi tublisid töötajaid, kes suudavad teostada seda, mida nüüd vahest nimetatakse õhulossideks ja tühiseiks unistusteks. Tubli ja agar ei soovi alalisi piinasid, koledusi ja viletsusi. Tubli ei heida kõigi hädade ja närususte poole lootusetult käega ja ei hakka lohutust otsima hauataguse elu lootuses või teisis müstilisis kujutluses. Tema ei vaibu ka sihilikku mõnudeotsimisse, sest see viib tülgaastuseni ja jätab hingesse rahuldamatusetunnet. Samuti ei teeni tema mingisuguseid targutuskujutelmi, ei ohverda elu võimu ja hiilguse teenimisele, teades, et tühine hiilgus kaob kiiresti, otsekui meteoori hiilgus. Tublile on elu suurim väärtus. Pole tal teada ühtki väärtust, mis ületaks kõrgele astmele arenenud inimelu. Milliseid austamisväärilisi, kõrgeid inimesi on juba elanud! Püsiv, võimalikult jääv, terve ja kõrge inimelu — see on tubli eesmärgiks. Ning teades, et tegevuse hea korraldus on riigiorganismi elujõulisuseks tingimata tarvilik, juhib tubli oma tegevust nii, et teostuks ja püsiks hea korraldus.

Varisevad kokku rahvad, kes hakkavad mõnulema ja ahnitsema, pillates oma tervist ja unustades sugujärglaste eest hoolitsemist. Kes elu ei austa, kaob maakeralt elusate

ajaloost ja hävinute asemele tõusevad uued elujõulised isikud ning rahvad, kes elavad enam-vähem optimaalselt ja korraldavad elu hästi. Ning hästi elav rahvas võib elada aastatuhandest aastatuhandesse, ilma kokkuvarisemise kartuseta.

Hea sisemine ja riikidevaheline korraldus on elulise-
maid riigielu nõudeid. Tahetakse vältavalt püsida ja soov-
vitakse kaunist ning head elu, siis tuleb elu korraldada
teadusliku töö nõuete kohaselt. Võimalikult igas suhtes
optimaalse eluviisi ja elutingimuste teostamine peab olema
edu poole püüdva rahva esimeseks ülesandeks. Tublid ja
terved tahavad ikka elada ja püsida vältavalt. Elu loo-
duseseaduste (kaasa arvatud ühiskonnaelu seadu-
sed) kohaselt juhtimiseks on isikul olemas mõistus, tun-
ded ja tahe, ühiskonnal — teadus, kunst ja korraldusas-
tused ehk organisatsioonid. Neid tuleb otstarbekohaselt
rakendada hea elu teostamiseks. Meiegi rahval, kes on
läbi elanud raskeid aegu, tuleb asuda energiliselt võitlu-
sesse sisemise tubliduse eest.

Looduse arenemiskäigul on elu tekkinud ja looduse-
seaduste kohaselt on elu järjest kõrgemale arenenud.
Kahtlemata jätkub nüüdki kõrgemalearenemine, ent loo-
duseseaduste põhjal pääsevad kõrgemale ja püsivad vält-
valt need inividid ning rahvad, kes on tublid, kes elu hästi
korraldavad, kuna elujõuetud hävivad. Pidagem meeles
seda vääratamatut tõtt ja korraldagem elu selle kohaselt.

Tähtsam tarvitatud kirjandus.

- A. Audova, Funktionsaalne kohanemine. Loodus, 1922.
- S. Arrhenius, Das Werden der Welten. Leipzig, 1921.
- E. Baur, E. Fischer ja F. Lenz. Menschliche Erblchkeitslehre und Rassenhygiene. München, 1923.
- A. Damaschke, Die Bodenreform. Jena, 1923.
- Ch. Darwin, Die Abstammung des Menschen und die geschlechtliche Zuchtwahl. Gärtner'i tõlge. Halle.
- Г. Дарвинъ, Происхождение видовъ путемъ естественнаго подбора. Филипповъ'i tõlge. С-Петербургъ.
- Ш. Денере, Превращенія животного міра. Петроградъ, 1915.
- Г. Ферреро, Гибель античной цивилизации. Казнаковъ'i tõlge. Лейпцигъ, 1923.
- H. George, Fortschritt und Armut. Jena, 1920.
- С. К. Гогель, Кризисъ современной культуры. Берлинъ, 1923.
- O. Hertwig, Der Staat als Organismus. Jena, 1922.
- O. Hertwig, Zur Abwehr des ethischen, des sozialen, des politischen Darwinismus. Jena 1921.
- M. Hindhede, Die neue Ernährungslehre. Dresden, 1923.
- R. Hoernes, Aussterben der Arten und Gattungen. Graz, 1911.
- А. Яроцкий, Идеализмъ какъ физиологическій факторъ. Юрьевъ, 1908.
- P. Krapotkin, Gegenseitige Hilfe in der Entwicklung. Landauer'i tõlge. Leipzig, 1904.
- М. А. Курчинскій, Европейскій хаосъ. Дерптъ, 1925.
- M. Martna, Korteriküsimus Eestis. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, 1924.
- G. F. Nicolai, Die Biologie des Krieges. Zürich, 1919.
- C. v. Noorden ja H. Salomon, Allgemeine Diätetik. Handbuch der Ernährungslehre. Berlin, 1920.
- Г. Обермайеръ, Доисторическій человекъ. Анучинъ'i tõlge. С-Петербургъ, 1913.

- Е. Орловъ, Сократъ. С-Петербургъ, 1897.
- W. Ostwald, Der energetische Imperativ. Leipzig, 1912.
- R. Rolland, Mahatma Gandhi. Zürich ja Leipzig, 1925.
- W. Schallmayer, Vererbung und Auslese. Jena, 1920.
- G. Šeršenevič, Ühiskonnateadus. Ruubel'i tõlge. Tallinna, 1921.
- G. B. Shaw, Inimene ja üliinimene. Oras'e tõlge. Tartu, 1924.
- G. Simmel, Grundfragen der Soziologie. Berlin ja Leipzig, 1920. Sammlung Götschen, 101.
- К. Штерне, Миръ, его прошлое, настоящее и будущее. С-Петербургъ, 1906—11.
- A. H. Tammsaare, Oswald Spengleri »Õhtumaa langus«. Vaba Sõna, 1925.
- C. v. Tyszkа, Die Sozialisierung des Wirtschaftslebens. Jena, 1922.
- J. v. Uexküll, Staatsbiologie. Berlin, 1920.
- M. Verworn, Die Entwicklung des menschlichen Geistes. Jena, 1920.
- M. Verworn, Die biologischen Grundlagen der Kulturpolitik. Jena, 1916.
- M. Verworn, Allgemeine Physiologie. Jena, 1922.
- H. G. Wells, Die Rettung der Zivilisation. Sacken'i tõlge. München, 1922.
- H. G. Wells, Hoffnung auf Frieden. West'i tõlge. München, 1922.

Sisukord.

	Lhk.
Eessõna	3
I.	
Maailm ja inimene	7
Elus ja elutu loodus	12
Põlvnemine	15
Ergukava ja võitlus olemise eest	21
Inimese põlvnemine ja edenemine	23
Arenemise tuleviku-väljavaated	30
II.	
Elu — kõrgeim väärtus	33
Hea ja kuri	34
III.	
Inimelu põhitingimused	38
Päike — eluenergia allikas	38
Toitumine	41
Sigimine	43
Kihud — eluviisi juhatajad	45
Optimum — soodsaim määr	47
IV.	
Töö	49
Saaduste loomise ja tarvitamise vahekord	53
Töö pole eesmärk	54
Kasutu ja kahjulik töö	55
Tegevusetuse ehk tööta oleku ja töö toime inimesse	58
V.	
Kooselu ja ühiselu looduses	63
Tööjaotus ja ühiskondlik elu	64
Töökorraldus ja elukorraldus	66
Äärmine individualism ja egoism	69
Riik ja organism	73
Puudused ühiskondliku elu korralduses	76

VI.

Nõiarering ehk elukindlustus isiklikul algatusel	84
Suur eksitus	86
Õnnelootus väliseist olukorrist	91
Valitsemine ja juhtimine	94
Valitsejad ja juhtijad	96

VII.

Ühiskondade suurenemise seadus	99
Sidemed riikide vahel	101
Sõda ja relvistumine	102
Sõjavõit — pettevõit	106
Võitluse jutlustajad	109

VIII.

»Võitlus loodusega« ja võimalused sigimiseks	113
On kindlustatud ja rahulik elu hädaohtlik?	119
Võistlus	121
Võistlus ja loodusevarad	124
Tõutervendus ja sigimine	129
On väljasuremine paratamatu?	138
Kas korraldada?	144
Tähtsam tarvitatud kirjandus	149

Prof. dr. A. Lipschütz

Tartu Ülikooli füsioloogiaprofessor

ELU ALGUS

76 lh. 23 joon. Hind 120 marka.

SISU: Teadus ja fantaasia. „Algus“ ja „lõpp“. Panspermlaõpetus. Igavene elu. Elus tulimeri. *Omne vivum e vivo*. Homunkulus. Elu sugupuu. Marsi elanikud. Elu lõpp.

Kuulsad inimvaimud, nagu Helmholtz, Thomson-Kelvin ja viimasel ajal Arrhenius on käsitletud küsimust, kuidas tuleb kujutella elu algust meie planeedil.

Seda sügavasse inimese mõtlemisse tungivat probleemi, — kas elu on mujalt maakerale sattunud või maakeral enesel tekkinud, ja kuidas ta võis tekkida, seda probleemi käsitleb prof. A. Lipschütz käesolevas raamatus, ette kandes ladusal ja selgel keelel hulk katselisi andmeid.

Seega on raamat juba kasulik mitmesuguste teadmiste omandamisel ja nende värskendamisel. Peale selle aga näitab tööke, kuidas teaduslikke küsimusi püütakse lahendada, ning edendab seega üldse teaduslikku mõtlemisviisi. Raamatuke sisaldab ka hoopis uusi mõtteid, nii et ta väärib isegi bioloogi-eriteadlase tähelepanu.

Üldiselt on raamatuke populaarselt ja kergelt kirjutatud, iseäranis sisuline osa, ja käsitledava aine arusaamiseks ei ole kuigi suurt ettevalmistust tarvis.

Prof. dr. A. Lipschütz

Tartu Ülikooli füsioloogiaprofessor

Miks me sureme

XIII saksakeelse ümbertöötatud väljaande järele
tõlkinud J. KLEIN.

88 lk. 35 joon. Hind 90 marka.

SISU: Vader surm ja batsillid. Surm ja teadus. Elu ja surm. Surm ja surematus. Surev rakkudeeriik. Rakkude vanusepõlv rakkudeeriigis. Kuidas me sureme. Kingloomakese elulugu. Närvirakkude noorus ja vanus. Ühepäeva-liblika surm. Konjugatsioon ja sugutamine. Eluvedelik ja ainevahetuse puudulikkus.

Inimesed lähevad tänapäev liiga varakult hauda, ja vähesed surevad vanusenõrkusse.

Viimasel ajal on Steinachi katsed väga suurt tähelepanu äratanud. Paljudel juhtumustel võib selle operatsiooni teel enneaegse vananemise ja sugulise nõrkuse all kannatajaid aidata, kuid noorusekaevuks pole sugunääre ometigi mitte.

Meie peame siiski surema.

Seni ei ole meil eluvedelikku mitte.

Käesolev raamat vaatleb küsimust, mispärast me vananeme ja sureme. Enneaegse vananemise põhjuseks on autori järele ebasoodsad elutingimused: halvad korterid, kus halb õhk, päikese või valguse puudus, ebakohane toit, kurnav töö, alkohol jne. Ent kuigi oleksid elutingimused head, siiski ilmuks vanus ja surm.

Miks see on nii, — sellest jutustab käesolev raamat. Lõpuks rõhutab autor, et kui elaksime korralikult, kui looksime kohased elutingimused, siis elataks oma seitskümmend, kaheksakümmend või sada aastat, rõõmsas meeleolus, vaadates tagasi töö- ja rõõmsale elule, tundes rõõmu lastest, keda rõõmsasse ellu saadetakse, ja siis oleks käes aeg, mil inimesed vahest õpivad pühitsema ilusamaid pidustusi, kus surmapäev kujuneb neile — rõõmupäevaks.

Hind 300 marka.